

Romano nevo l'il

Rómsky nový list – nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku

5/2021

Ročník 31

Nepredajné

♦ Ján Hero, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity. Ilustráciu vytvorila Šarlota Bottová

Silné príbehy

Sme na konci 31. ročníka Romano nevo l'il. Od svojho založenia noviny prinášajú silné príbehy z prostredia rómskych komunít. Vydanie piatich čísel nám v roku 2021 podporil Fond na podporu kultúry národnostných menšín Slovenskej republiky. V posledných rokoch je štandardom, že financie prichádzajú koncom leta alebo začiatkom jesene. S novinami tak prechádzame z jedného roka do marca nasledujúceho roka.

Nosných tém je v tomto čísle viac.

Od decembra 2021 máme nového splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Pre ľudí aktívnych v *rómskej téme* je osobnosť Jána Hera známa. Širšia verejnosť môže splnomocnenca spoznať aj prostredníctvom rozsiahleho rozhovoru, v ktorom sa čitateľom otvára so svojim silným životným príbehom. Ďakujeme aj za kresbu na obálke novín, ktorú exkluzívne pre nás vytvorila rómska výtvarníčka Šarlota Bottová.

Prinášame reportáž Romana Gorola o rómskych utečencoch z Ukrajiny, ktorí

našli na Slovensku útočisko a bezpečie pred vojnou. Ich cesta na Slovensko nebola ľahká. Prvú pomocnú ruku im poskytli kresťanské zbory Apoštolskej cirkvi.

Rozhovory so zaujímavými ľuďmi a ich aktivitami s Rómami a pre Rómov pokračujú na ďalších stranách rozšíreného vydania novín. Cez fotografie vo fotoreportáži sa pozrieme, ako vnímajú svet okolo seba rómske deti.

Nechýba ani pôvodná autorská literatúra písaná exkluzívne pre čitateľov našich novín.

Chcem sa poďakovať všetkým, ktorí sa pričínili o to, že sa nám podarilo ukončiť 31. ročník Romano nevo l'il na spolu 104 stranách. Poďakovanie patrí aj vám – našim čitateľom.

A kedy vydáme ďalšie číslo novín? Priznám sa, že na túto otázku presnú odpoveď nemám. Pravdepodobne to bude opäť na jeseň v tomto roku, ak nám bude schválený projekt. Zatiaľ sa vidíme na našej facebookovej stránke.

Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo l'il

Na Ukrajine nechali všetko, ich budúcnosť je nejasná

◆ Za necelé tri týždne opustili Ukrajinu vyše dva milióny utečencov

Dňa 24. februára sa svet zmenil, a už nebude ako predtým. Po dlhých desaťročiach sa na území Európy rozpútal vojenský konflikt, ktorý očakával len málokto. Hoci sa o ňom rozprávalo už niekoľko týždňov predtým, každý veril, že k nemu nedôjde. Už krátko po invázii ruských vojsk na územie Ukrajiny svet čelí príchodu utečencov. Za necelé tri týždne prešli hranicami Poľska, Maďarska, Rumunska, Moldavska a Slovenska viac ako dva milióny ľudí. Sú medzi nimi aj ukrajinskí Rómovia. Počas prvých dvoch týždňov som navštívil slovensko-ukrajinské hranice a obce, kde som sa stretol s ľuďmi, ktorí kvôli vojne opustili svoje domovy.

Prvý deň v teréne

Zbor Apoštolskej cirkvi v Sabinove bol jedným z prvých, kto ponúkol svojim bratom z Ukrajiny dočasný azyl vo svojom kostole. Zhovárom sa s pastorm Rinaldom Oláhom, ktorý svoju prácu vykonáva už dvadsaťdva rokov.

„Po dvoch rokoch pandémie nás zastihla ďalšia katastrofa, vojna u našich susedov. Nastane mor, hlad, národ povstane proti národu, budú chýry o vojnách, a presne to sa deje, my žijeme v takejto dobe. Vravím, že jedno ťažké obdobie ešte ani neodišlo a už tu máme ďalšie,“ zamýšľa sa pastor a pokračuje na text z Biblie.

Pastor Rinaldo Oláh verí, že každému človeku muselo toto šialenstvo otvoriť srdce. „My, ľudia, ktorí veríme v Boha, nemôžeme ostať len tak bokom, akoby sa nás to netýkalo. Chceme priložiť svoje ruky, chceme otvoriť naše dlane a ako sa dá, je potrebné pomôcť Rómom, ktorí prišli z Ukrajiny nájsť si lepšie miesto na život,“ hovorí.

Prvých päťdesiat Rómov z Ukrajiny priviezli do Sabinova po spolupráci s Marekom Gombarom, ktorý je pastorm v Pavlovciach nad Uhom.

Ľudia, ktorých som stretol v Sabinove pochádzajú z okolia Užhorodu. Odišli, lebo sa chceli ochrániť pred vojnou. Prišli ženy s deťmi a jeden starší chlap, na ktorého sa nevzťahuje všeobecná mobilizácia vyhlásená prezidentom Ukrajiny.

„Chceme im ponúknuť strechu nad hlavou, jedlo, ošatenie, teplo a dobré slovo a pomôžeme im nájsť si lepšie miesto na život. Spolupracujeme s organizáciami, ktoré prídu a odvezú ich na iné mies-

to na západe, kde si môžu nájsť trvalejšie ubytovanie, lebo u nás sú len dočasne,“ hovorí Rinaldo Oláh. Jedným dychom ocenil aj ochotu a ľudskosť mnohých ľudí, ktorí sa za pár hodín zmobilizovali a ihneď po zverejnení oznamu na sociálnych sieťach začali prichádzať s jedlom, matracmi, oblečením a inými potrebnými vecami.

„Ľuďom z Ukrajiny prajem hlavne pokoj, mier, modlíme sa za nich ako veriaci ľudia a chcem im povedať, že sme tu pre nich a urobíme všetko preto, aby mali lepší život,“ dodáva pastor Rinaldo Oláh.

„U nás je teraz taká situácia, že nás môžu bombardovať,“ opisuje so strachom staršia pani Aranka. Prišla na Slovensko so svojimi vnúčatami, s nevestou. Syn musel ostať doma. Má ešte dvoch synov, ktorí pracujú na Slovensku. Obáva sa iba o najmladšieho, ktorého nepustili cez hranice. „Doma sme všetko nechali, máme svoj dom. Lenže strach, že by nás bombardovali bol veľký, radšej sme odišli skôr, než sa situácia ešte viac zhorší. Nechcela som dopustiť, aby moje vnúčatá videli hrôzu, ktorú prináša vojna, nechcela som, aby prežívali strach,“ hovorí Aranka.

V Sabinove spoznávam aj postaršieho muža. Volá sa Miki. Nemusel čakať na Ukrajinu na povlávací rozkaz, je už v dôchodku. Žije v Radvanke pri Užhorode v asi päťtisícovej rómskej komunite.

„Sú to pracovití ľudia, ktorí žijú svorne, v láske a pomáhajú si. Teraz už nemajú nič, vojna im vzala všetko. Nevedia, ako sa od nej odtrhnúť. Ja som sa nebál o seba, som už starší, mám už svoje

◆ Krajinu opúšťajú hlavne ženy a deti

◆ Rómski utečenci našli dočasnú pomoc u pastora Mareka Gombara (na fotografii uprostred) z Pavloviec nad Uhom

odžité, ale tie deti, oni by nemali na vlastné oči vidieť, čo prináša vojna,“ hovorí Miki so slzami v očiach. Je mu ľúto ostatných chlapcov, ktorí museli zostať doma.

Artur má sedemnásť rokov. Na vojnu je ešte mladý, preto mohol

krajinu opustiť. Na hranici strávil dva dni. Jeho rodina a priateľka prešli cez hranicu o dva dni skôr. Odvtedy ich nevidel. Hľadal ich na hraniciach, volal do iných kostolov, no zatiaľ ich nenašiel. Jeho túžbou je odísť do Česka a tam sa

zamestnať. Rozprával sa s jedným pánom, ktorý by mu pomohol dostať sa do Čiech, pomohol by mu s prácou a verí, že sa opäť stretne so svojimi najbližšími.

Rita má tridsať. Z Ukrajiny prišla so svojimi ôsmimi deťmi, doma ne-

♦ Časť utečencov smeruje ďalej do západných krajín Európy

♦ Cesta do bezpečia s novorodencom na rukách trvá aj niekoľko dní a niekoľko desiatok kilometrov chôdze

♦ Už v prvých dňoch sa objavili informácie, že k Rómom sa na hraniciach nepristupuje rovnako ako k ostatným utečencom

chala manžela a mamu. Rita pri spomienke na svojich blízkych s plačom dodala, že sa bojí o manžela a mamu, ktorá nemohla prísť na Slovensko, lebo nemá platný pas. „Tu u vás nie je zle, sme v teple, máme čo jesť, deti sú čisté, nie sú choré, chvalabo-

hu. Ale všetko je v Božích rukách. On vie robiť zázraky a zastaví vojnu v našej krajine,“ modlí sa Rita.

Druhý deň v teréne

Moja ďalšia cesta viedla do Pavloviec nad Uhom. Pastor Marek

Gombar bol prvý, kto začal s pomocou rómskym utečencom z Ukrajiny. Už vyše desať rokov spolupracuje s Viktorom Fontošom, ktorý je pastorm v Užhorode. Ten ho po prepuknutí konfliktu na Ukrajine požiadal, či by na

nejaký čas neposkytol svoj dom jeho manželke s deťmi. Marek Gombar súhlasil. Išiel pre nich na hranicu, a tam stretol viac rómskych rodín, ktoré nemali na Slovensku nikoho, a tiež ho požiadali o pomoc. Počas prvých dní pomohli vyše 400 Rómom.

„My im vieme dať iba prvú pomoc, dáme im najesť, ubytovanie, pomôžeme s transportom do centier, kde budú môcť žiť dlhodobo. Máme iba kostol, u nás môžu byť iba krátku, najnutnejšiu dobu. Prvé dni boli na hraniciach zlé. Ľudia čakali na prevoz aj celý deň. Raz som prišiel pre jednu rodinu, opýtal som sa, kde sú Rómovia. Ukázali mi jeden stan, kde boli iba Rómovia. Tí ma spoznali a zdôverili sa mi so svojimi ťažkosťami, že už sú tu dva dni a nikto s nimi nekomunikuje,“ opisuje situáciu z prvých dní Marek Gombar.

Obáva sa toho, či náš štát zvládne túto utečeneckú krízu, ak vojna bude trvať dlhšie. Za seba vraví, že sa bude snažiť pomáhať podľa svojich možností aj naďalej. Pastor Marek si cení pomoc miestnej samosprávy, ktorá im zabezpečuje stravu. Pomáha im aj miestne komunitné centrum a rímskokatolícky farár. Zatiaľ to zvládajú, no nevie dokedy to budú vedieť takto riešiť. Spolupracujú s rómskym aktivistom Jaroslavom Mikom z Českej republiky, ktorý im pomáha pri transporte ľudí do Čiech.

Počas mojej návštevy bola v kostole približne stovka ľudí.

Viera z Termane vraví, že doma jej ostala dcéra so synom, ktorý je v nemocnici. Bojí sa o ňu, lebo nechce opustiť manžela a syna, ktorí kvôli mobilizácii nemôžu opustiť krajinu. Viera sem prišla s ostatnými členmi jej veľkej rodiny a túži odísť na západ. Chápe, že v kostole nemôžu ostať, lebo to nie je miesto na bývanie. Verí, že si nájdu miesto, kde sa im bude dobre žiť a kde sa napokon stretne aj s ostatnými členmi rodiny, ktorí sú zatiaľ na Ukrajine a musia žiť v strachu pred vojnou.

Ďalšia žena z Termane nechala doma svojich rodičov, lebo otec ešte nemôže opustiť krajinu. Opísala mi ťažkú cestu do Pavloviec. Najprv boli jeden deň v stane, na druhý deň pre nich prišiel autobus, no vodič ich neodviezol do centra pre utečencov, ale vysadil na parkovisku. „Tam sme boli celý deň aj s deťmi v chlade, nikto pre nás neprišiel, lebo o nás nevedeli,“ hovorí.

Príbehy žien z Ukrajiny sú podobné, každá z nich sa bála o svoje deti, to bol aj hlavný dôvod pre odchod z vlasti. V ich očiach som videl strach o svojich blízkych, o manželov, synov, bratov, zaťov, ktorí museli ostať doma a sú pripravení ísť brániť svoju domovinu. To vrela aj žena, ktorá prišla na Slovensko so svojimi štrnástimi vnúčatami. Takisto jej ostali doma synovia, manžel a zať. Slovensko nie je jej cieľovou krajinou. Má namierené do Čiech, kde žije jej sestra s rodinou. Vrela, že tam prečká vojnu a rada by sa potom vrátila domov za svojimi blízkymi.

Tretí deň v teréne

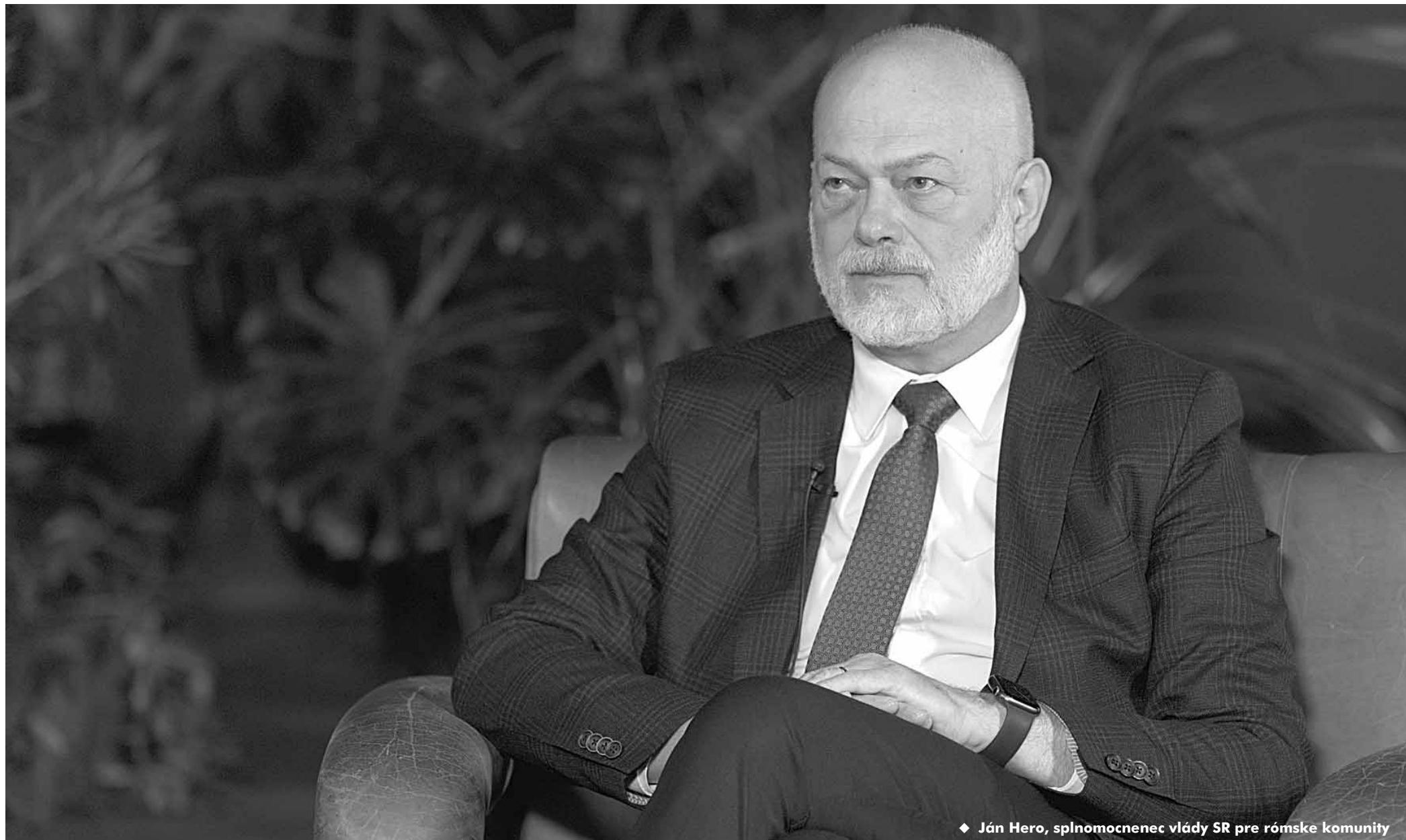
Zastavil som sa v utečeneckom tábore v Humennom. Čakala ma registrácia a následne čakanie na veliteľa centra, či mi dovolí sa v tábore porozprávať s utečencami.

Veliteľ tábora Sergej Savin je tu už od piatka 25. februára 2022, kedy prišiel s celým konvojom z Malaciek. V tábore je približne dvadsaťšesť vyhrievaných stanov, majú tu hygienické zariadenia, teplú vodu, ponúkajú trikrát denne teplú stravu, hygienické potreby, hračky pre deti, sladkosti. Za ten prvý týždeň sa podľa Sergeja všetko upravilo, už tu nemajú chaos.

Dnes tu je približne päťdesiat ľudí, ale pár dní predtým ich bolo aj dvestopäťdesiat. Ľudí nerozlišuje, pomáha každému „Kto príde, príde, či je Róm, alebo z Afriky, alebo z Ameriky, či z Marsu, mne je to úplne jedno. Majú tu možnosť prespať deň, dva, koľko potrebujú. Sú tu, dohod-

str. 18 >>>

Príbeh chlapca z osady. Volá sa Ján Hero a je splnomocnencom vlády Slovenskej republiky

♦ Ján Hero, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity

Začiatkom decembra 2021 v čase vrcholiacej tretej vlny covid pandémie prekvapila Slovensko neočakávaná správa. Vláda Slovenskej republiky odvolala splnomocnenkyňu vlády SR pre rómske komunity Andreu Bučkovú a do funkcie vymenovala nového splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, Ing. Jána Heru. Médiá stroho informovali, že Herova profesijná cesta sa posledné roky spájala najmä s ministerstvom školstva, kde sa venoval oblasti rozvoja národnostného školstva. Na sociálnych sieťach padali v tom čase medzi Rómami zvedavé otázky: Aký je to človek, odkiaľ pochádza? Čím prešiel počas svojho života, aká je jeho životná filozofia? Čomu všetkému sa počas svojej pracovnej kariéry venoval? Aký má vzťah k Rómom, bude skutočne ich splnomocnencom? Stretávame sa v priestoroch Slovenského rozhlasu. Oproti mne sedí štíhly muž so živými, pozornými očami. Biela brada a vlasy vyžarujú pokoj a zbovievavé porozumenie, modrý oblek vyžaruje nenútenú eleganciu. Stretávame sa po hektickom pracovnom dni a v predvečer jeho cesty na rokovania v Bruseli.

Naše korene a miesto, odkiaľ pochádzame sú pre nás dôležité – to sú atribúty, ktoré nás formujú v tom najútlejšom detstve. Tieto skúsenosti si nesieme ako základ pre celý svoj život. Aké spomienky máte na rodičov, súrodencov, na rané detstvo?

Vyrastal som v obci Medovarce v okrese Krupina. Vo vzťahu k mojim predkom som sa najhlbšie do histórie dostal k starým rodičom. Rodičia z matkinej strany pochádzali z integrovanej rómskej rodiny, starí rodičia z otcovej strany z lokality Hontianske Nemce, kde bývali vo vyčlenenej segregovanej osade. V tejto vylúčenej komunite žili starí rodičia, aj súrodenci môjho otca. Hoci matka nepochádzala z vylúčenej komunity, hovorila len po rómsky, nechodila do školy a bola analfabet – nevedela čítať, ani písať. Bola totiž po mozgovej obrne a zároveň aj nepočujúca, ale komunikovala po rómsky. Bolo milé, že vždy, keď prišla do obchodu stačilo, že povedala po rómsky: „Thut, máro...“ a predavačka hneď vedela a mama nakúpila všetko, čo potrebovala. Všeobecne rómsky jazyk používali ako svoj rodný jazyk rodiny tak z matkinej, ako aj z otcovej strany a je aj

mojím rodným jazykom. V dedine s rómskymi rovesníkmi sme sa vždy rozprávali po rómsky.

A aký vzťah máte k svojmu rodnému kraju? Ako vnímate jeho prírodu a ľudí, ktorí tam žijú?

Na obec Medovarce, kde som vyrastal, mám pekné spomienky, a to aj napriek tomu, že v ranom detstve som ako malé dieťa vyrastal v segregovanej časti osady. Medovarce sú veľmi malebná, krásna obec uprostred kopcov. Z jednej strany je nádherné bralo, z druhej strany sú vinice. Napriek tomu, že som žil ako malé dieťa vo veľmi ťažkých podmienkach, spoznával a vnímal som svet ako krásny. Veľmi rád chodievam do tejto obce. Je tam aj matkin hrob, aj tam mám ešte rodinu, príbuzných, takže vždy sa tam vraciam veľmi rád.

Mnohí Rómovia získavajú negatívne skúsenosti s diskrimináciou a segregáciou práve v detstve. Ako to bolo u vás, spomínate si na spolužitie s majoritou v Medovarciach?

Ja mám nádherné spomienky aj na celú obec, na všetkých obyvateľov dediny. Mal som taký príjemný pocit zo všetkých ľudí, boli sme

prijímaní aj pri športových hrách. Na konci dediny bolo ihrisko, kde som veľmi rád chodil hrať futbal. Preteká tade aj riečka Krupinica, tá vždy v zime zamrzla, vtedy ešte boli zimy silné, a my sme tam hrávali hokej. Ja som nikdy nemal na korčule, aj keď som po nich veľmi túžil, takže som nemohol korčuľovať, ale veľkí chlapci, ktorí organizovali hokejové zápasy medzi susednými obcami Domaníky, Hontianske Tesáre a Rykinčice ma vždy postavili do bránky. Síce som nemal korčule, ale bol som aspoň hokejovým brankárom. A bolo úžasné, že tí veľkí chlapci sa vyskládali na to, aby mi kúpili hokejovú výstroj pre brankára. Kúpili lapačku, vyrážačku, brankársku hokejku, široké betóny. Mal som z toho obrovskú radosť a dodnes si to silno pamätám.

Spomínali ste, že ako malé dieťa ste žili vo veľmi ťažkých podmienkach. Čo si pod tým máme predstaviť, aké obrazy?

Úplne rané detstvo som prežil v rómskej osade. Pamätám si, že tam bolo veľmi živo. A všade naokolo bola krásna príroda. Keďže som v tom nebol sám, ako dieťa som to nevnímal ako ujmu, ale ako dar, ktorý mám. Všetci tí

dospelí naokolo boli autormi toho, že aj keď naše životné podmienky možno neboli optimálne, medziludské vzťahy boli tak kultivované, že som necítil ujmu. Spomínam si na veľmi starých ľudí, na ich múdrosť. Napríklad jedna pani, nebola ani z rodiny, ale ako deti sme k nej často chodili, nám rozprávala rôzne histórie a rozdávala nám tak vzájomnú súdržnosť v rámci komunity v osade.

V šesťdesiatych rokoch prišiel proces asimilácie Rómov a v rámci neho tú osadu eliminovali, buldozérmi ju zrovnali a ľudia, ktorí v nej dovtedy žili si museli hľadať miesto na život v obci, v opustených alebo nevyužitých obydliach, alebo si pristavovali obydlia k domčekom. Nám sa starký z matkinej strany postaral o bývanie a odkúpil pre nás dom na okraji dediny. Dom bol postavený mierne do briežku, mal peknú záhradu aj ovocný sad. Bola tam aj lúka a hneď potom les. Taký domček pod lesom. A na tú lúku sa chodili v lete hrať deti, aj nerómske, v zime sme sa tam zase chodili sánkovať. Vďaka tomu som mal pocit, že som súčasťou obce. Ten dom bol veľmi starý, bol so slamenou strechou a nás bolo deväť súrodencov. Samozrejme, ťažko som to znášal, keďže sme boli deväť a žili v tom slamenom domčeku, ktorý sa postupne zozadu rozpadával.

Žili sme v jednej miestnosti jedenásti ľudia. Podlaha v tej izbe bola zemitá. Dlhú dobu sme nemali ani prívod vody, potom už aj bola prípojka rovno do tej jednej izbičky, ale bez umývadla. V mieste prívodu vody tak bolo vždy na zemi blato. Navyše, vtedy bol taký zvyk, že

zemitá podlaha sa natierala zmesou kravských lajen a slamy. Napriek tomu, že v izbe bolo čisto a upratané, vždy som ten náter cítil. Nemali sme dostatok postelí. Keďže otec istý čas pracoval v Drevo spracujúcom závode v Hontianskych Nemciach, priviezol akési dosky a z tých dosák zbil posteľ. A v takých z dosák zbitých posteľiach sme spávali štyria, namiesto matracov sme mali iba slamený *strožliak* a prikrývali sme sa kabátmi. Keďže sme spali kombinovane, starší s mladšími, a mladší sa neraz aj pocikali, bývali aj tie kabátové prikrývky často mokré. Ale prijímal som to, keďže som v tom prostredí žil, no napriek tomu som sa veľmi potešil, keď som nastúpil do školy. Tá bola pekná, čistá a útulná.

Myslíte si, že bolo v silách rodičov tieto veci zmeniť?

Otec mal ťažké detstvo a nedostal výchovu, akú by potreboval, a tak nebol pripravený na život. Nezvládol svoj život a v tej bezmocnosti sa úplne upál na alkohol. To bola tragédia pre našu rodinu. Maminka bola na nás takmer sama. Stále si na ňu spomínam, veľmi silno sa mi vryla do pamäti. Napriek všetkým hendikepom, ktoré mala so zdravím a otcom, všetkým svojim deťom preukázala veľkú obetavosť, prejavila veľkú lásku. To som si odniesol do svojho života. Mnohokrát, keď rozmýšľam ako konať, ako o niečom rozhodnúť, spomienka na maminku ma brzdí v tom, aby som sa stal arogantným, zákerným, tvrdým, lebo spomienka na maminku, ktorá bola veľakrát bitá od otca, nemala peniaze – a predsa

vedela pre nás zabezpečiť stravu, vedela sa obetovať – mi je dodnes vzorom lásky a obetavosti.

Ako dieťa ste okúsili neuveriteľne ťažké životné podmienky. Ako v takomto prostredí prebiehala vaša domáca príprava do školy?

Dá sa povedať, že na vyučovanie som sa nepripravoval. Bol som najstarší z detí a keď som mal dvanásť, v dome boli samé malé deti, keďže zvyšní ôsmi súrodenci prichádzali na svet takmer rok po roku. Navyše sme mali len jeden stôl bez stoličiek, potom bola v miestnosti ešte pec, kde sa kúrilo a kde mama varila, prívod vody a provizórne zbúchané postele, viac nič. Samozrejme, v zime bolo treba zabezpečovať teplo, a tak sme z lesa v snehu nosili drevo a to drevo sa potom píľilo na tom stole, takže v ňom boli hlboké zárezy a piliny, preto stôl nebol na to, aby sme tam jedli, alebo som sa tam učil. Pamätám si, že keď nám mama uvarila hrniec halušiek, taký perkelt, veľký hrniec položila na zem a každé z detí sme k nemu prišli a brali si z neho. Niektorí sme mali lyžičku, niektorí jedli rukami. Jednoducho, tie podmienky neboli vhodné na prípravu do školy, ale napriek tomu som sa v škole cítil veľmi dobre. Chodil som tam s veľkou radosťou, lebo to tam bolo čisté. Pamätám si na obrovský problém s nosením učebníc, lebo vtedy bolo normálne, že všetci si brali učebnice domov. Ja som nemal tašku, tak som nosil učebnice pod pazuchou a najväčšia starosť bola, aby mi nevypadli. Keď bolo sucho, nebol problém, ale pamätám si, že raz v zime bola veľká čapkanica. Ja som sa šmykol a všetky učebnice sa mi rozsypali. Bol som taký nešťastný, nevedel som, ako to ukážem pánovi učiteľovi v škole.

V každom prípade, čo som sa mohol naučiť som sa naučil v škole. Podvedome som sa snažil cez prestávky napísať úlohy, aby som na druhý deň nemal problém a vďaka tomu som mal šťastie, že som neprepadával a bol som vzorom aj pre spolužiakov z nerómskych rodín. Mnohí ma prosili o pomoc pri domácich úlohách. Dokonca sa doma pochválili, že Ján už má úlohy, tak ma pozývali do rodín, a tam som zažíval prvé kultúrne šoky. Keď som prišiel do domu spolužiaka, zistil som, že majú viac miestností so špeciálnym určením – majú obývačku, majú spálňu, majú kuchyňu, majú WC, majú kúpeľňu, v nej zubné kefký, vaňu, sprchu. Ja som dovtedy netušil, že niečo také ľudia vôbec môžu mať, že to môže byť inak ako u nás doma. Takéto spoznávanie nového sveta mi pomáhalo vidieť svet širšie a posúvalo ma v osobnostnom rozvoji. Našťastie som bol prijímaný a mal som aj taký benefit, že som sa tam dobre najedol, lebo veľakrát bolo tak, že keď som dal odpísať úlohy, dostal som kus klobásky s chlebíkom. A to bola ešte väčšia motivácia, učiť sa a rýchlo si písať domáce úlohy.

Kto sa vám v čase osirenia stal oporou? V akom veku sa udiali tieto smutné udalosti a ako ste ich vnímali? Čo sa stalo s vašou rodinou?

Mal som dvanásť rokov, keď matka tragicky zahynula, zrazil ju vlak. Nastala situácia, keďže otec

nebol spôsobilý nás vychovávať, kam umiestniť všetkých deväť detí. Ja som mal obrovské šťastie, že sestra mojej mamy, ktorá bola integrovaná a žila v neďalekých Šahách, sa ešte na pohrebe mamy pevne rozhodla, že si ma zoberie do pestúnskej starostlivosti.

Ostatní súrodenci chvíľu zostali u tety Marieny v Medovarciach. Teta Mariena už nežije, ale aj cez jej deti som povďačný za to, že bola spolu s ujom Julkom veľmi starostlivá v tých najťažších časoch. Robila maximum preto, aby si k sebe zobrala všetky deti, ale tie boli postupne umiestnené v ústavoch štátnej starostlivosti. Sestru Olinku si osvojili bezdetní manželia z Plášťoviec. Dostala sa do kultivovaného prostredia, vyrastala v dome, kde mohla zakúsiť lásku náhradných rodičov. Myslím, že ju prijali a aj ona prijala ich. Teraz žije v dome, ktorý zdedila práve po svojich adoptívnych rodičoch. Čo mi zostalo dodnes nezodpovedanou otázkou sú najmladší súrodenci. Bol to dvaapoloročný Vladko a ročný Ivan, tiež boli adoptovaní. Zobrali si ich rodičia, ktorí nechceli, aby ich adoptívne deti poznali svoj pôvod. Aj keď som sa snažil dozvedieť niečo viac o ich osudoch, kompetentní mi povedali, že sú zaviazaní zachovať v tejto veci tajomstvo. Samozrejme, že ľudsky by som bol veľmi zvedavý, ako sa odvíjali ich životné osudy, rád by som sa s nimi stretol. Spomínam si, že som raz dostal list, že niektoré tieto otázky by mi mohli byť zodpovedané, ale ten list som založil niekde do papierov, vtedy som pôsobil ako generálny riaditeľ sekcie regionálneho školstva na ministerstve a už som ho nevedel nájsť. Myslím si ale, že z nejakých dôvodov to tak malo byť. Myslím v modlitbách na nich, na mojich stratených súrodencov. Verím, že takto je to asi dobré pre nich.

Ako si spomínate sa svoju tetu, ktorá sa vás po osirení ujala? Čím sa pre vás stala? Ako zmenila smerovanie vášho života?

Teta si ma vzala do pestúnskej starostlivosti. Bola to veľmi vzácna žena, jednak v tom, že bola hrdá Rómka, bola integrovaná, pracovitá a dlhé roky zamestnaná v Západoslvenských žriedlach Slatina, kde bola majsterkou. Keď som sa k nej dostal, chodil som do siedmeho ročníka. Vďaka triednemu učiteľovi, pánovi Belušovi, som v Základnej škole v Plášťovciach dostal veľmi silný impulz pre to, aby som sa ešte viac zlepšoval vo vzdelávaní a teta mi dookola hovorila: „Ty nemusíš nič robiť, nemáš žiadnu povinnosť, len učiť sa!“ Ona si vždy v piatok chodila privyrobiť do rodín, kde ju pozývali poradiť, poprátovať. Občas som chodieval s ňou aj ja a veľmi silným momentom pre mňa bolo, keď chodila k jednému právnikovi, ktorý sa ani vtedy netajil, že má židovský pôvod, a ten mal nádhernú knižnicu. To bolo pre mňa neuveriteľne krásne stretnutie. Tá knižnica mi veľmi imponovala, lebo my sme doma knihy nemali. To bol moment! Teta chodila riadiť aj miestnemu primárovi nemocnice a tam si predsavzala, že budem študovať všetko, čo študuje syn pána primára. Takto som dostával asistenciu. Lebo dostať sa z reťazca chudoby nie je také jednoduché. Aby sa ľudia mohli vy-

♦ Minister školstva SSR Prof. Ing. Jurař Buša, CSc, a 14 ročný Janko Hero

♦ Stážková slávnosť Jána Hra (18r.)

maniť z reťazca chudoby, potrebujú asistenciu.

Ako otriasla strata rodičov krehkou dušou dieťaťa, či bežným životom, ktorý bolo treba ďalej žiť?

Priznám sa, že som nedostal ešte takto formulovanú otázku. Vtedy som mal dvanásť rokov a pamätám si, kedy som sa to prvýkrát dozvedel – cestou do strediskovej obce, do Plášťoviec. Vodič autobusu, bol to spoj Krupina – Plášťovce a medzitým boli aj Domaníky, kde bola najbližšia železničná stanica, na ktorú sme chodievali z Medovariet, už o tej veľkej tragédii a o tom, čo sa stalo mojej maminke vedel. On to povedal spolužiakom, všetci začali na mňa pozeráť, každý sa mi to bál povedať. Nikto so mnou nehovoril, len sa pozerali po mne, pozerali aj keď som vystúpil z autobusu, to bolo na dolnom konci. Ja som išiel na horný koniec. Vnímam som, že všade bolo ticho, ľudia stáli na priedomí a pozerali sa. Tiež nemali slov. Prišiel som domov, tam boli malí súrodenci, ale bez mamy. Neveril som, neveril.

Uveril som, až keď domov priviezli nie celkom kompaktné telo matky, teda to, čo nej zostalo po

tej strašnej zrážke s vlakom. Vtedy to ešte bolo tak, nebožtík mohol byť do pohrebu doma. Starkí ju zobrali, teda boli sme ešte do toho pohrebu s mamou. Vnímam to tak, že Pán Boh to tak spravil, zariadil, že deti sa s tým nejakým spôsobom musia vysporiadať, a potom život ide ďalej, unáša ich ďalej. Tak ako ostatní súrodenci, ani ja som tomu samozrejme ešte nerozumel, nevedeli sme, čo bude ďalej, nevedeli sme si predstaviť, čo bude. Život môj, či mojich súrodencov sa začal odvíjať tak, že sme sa ocitli v rukách iných ľudí. A bola to otázka šťastia, kto, kde a ako sa dostal.

Ja som vďačný tete, že sa pre mňa rozhodla. Aj teraz spätne, keď to prehodnocujem, myslím si, že nie je ľahké si zobrať niekoho na starosť, zodpovedať zaňho, starať sa oňho. Môžem teda povedať, že aj napriek tej tragédii, ktorá nastala, ako dieťa som sa dostal do takého domova, v akom bývali aj spolužiaci a mali sme v Šahách všetko. Začal som bývať v meste, adaptoval som sa teda z dediny na mesto. Bolo to nové, nepoznal som nikoho, nemal som kamaráta, spolužiakov, ale život išiel ďalej a ja som to vnímal ako príležitosť. Pre mňa to bolo vzácne, lebo teta na-

priek tomu, že bola veľmi tmavá Rómka, bola kultivovaná a vzbudzovala rešpekt. Táto vlastnosť mať rešpekt u ľudí a naopak, k ľuďom sa správať tak, aby som bol rešpektovaný, to sa vďaka tete dostalo hlboko do môjho podvedomia. Viem, že vďaka tomu som túžil mať ako dvanásťročný ich meno. Chcel som niekam patriť. V tom čase prišla do mojej životnej dimenzie otázka, kam patríť, či som. Teta mi neskôr vysvetľovala, že keby si ma adoptovala, finančne by to nezvládla, preto som bol u nej iba v pestúnskej starostlivosti. Bolo to tak pre našu rodinu finančne priaznivejšie, ale napriek tomu sme mali veľmi blízky vzťah.

Vnímali ste vašu tetu ako mamu?

Ja som sa o to pokúšal, ale asi to veľmi nešlo. Ona už mala jedno dieťa, svojho syna, a tam to bolo také prirodzenejšie. Keď mi bolo vysvetlené, že to meno nemôžem zmeniť, tak som to prijal a prijal som aj to, že ju nemôžem volať mama. Ona mala pekný vzťah k mojej mame, k svojej sestre, a keďže som v tej dobe bol už dvanásťročný dieťa, ani som to oslovenie mama nehladal. Skôr to meno, to, že patríť k nej, lebo ona mala iné meno. Ja som mal

iné meno a trápilo ma, či vlastne som, takže s tou identitou som bojoval. Teta veľmi chcela, aby som sa zaradil do spoločnosti. To bolo jej silné krédo, aby som vyštudoval, aby som išiel na vysokú školu, lebo syn toho primára išiel na vysokú školu technickú tiež. Chcela, aby som si žil svoj život a naznačovala, aby som sa nevracal do rómskej komunity. Ja som chápal, že mi chcela dobre, aby som sa zaradil. Túžila, aby som zakúsil to, čo zakúsila ona – byť akceptovaný v spoločnosti.

Ako teta zmenila smerovanie vášho života?

Keď som nastúpil do strediskovej Základnej školy v Plášťovciach, v šiestom ročníku pán učiteľ Beluš chcel odo mňa vysvedčenie z piateho ročníka. My sme mali jednu skriňu, tam bolo nejaké šatstvo pre všetkých súrodencov, ale aj slanina – a to moje vysvedčenie sa dostalo pod tú slaninu a bolo premočené masťou. Ja som také vysvedčenie nemohol doniesť pánovi učiteľovi a povedal som mu, že ho neviem nájsť. Keď však povedal, že ak ho nedonesiem, musím sa vrátiť do piateho ročníka, rozhodol som sa to vysvedčenie doniesť. Následne zistil všetky okolnosti môjho života. Keď bola voľba triednej samosprávy a za predsedu bol zvolený Jozef, ktorý dnes žije vo Velkom Krtíši a je advokát, pán učiteľ poprosil o bianko odpoveď mojich spolužiakov, že súhlasia dopredu, skôr ako sa ich spýta. Keďže sme ho v triede mali všetci radi, spolužiaci súhlasili. Pán učiteľ povedal: „Vy ste si zvolili Jožka, navrhujem, aby predsedom triedy bol Ján“. Vo chvíli, keď pán učiteľ povedal, že predsedom triedy bude Ján, hneď som si začal predstavovať, že predsa trieda znamená, že tam bude aj podpredseda, dvaja nástenkári, jeden pokladník. A ja teraz mám zodpovednosť, že budem musieť triedu nejakým spôsobom riadiť.

Prvýkrát som mal myšlienku o manažmente, ako riadiť triedu, a to bol ďalší silný moment v mojom živote. Bol to prejav veľkej dôvery. Bol to pán učiteľ, ktorý ma prvýkrát priviedol k tomu, že som bol vyznamenaný a bol to pán učiteľ, ktorý mi povedal: „Môžeš byť inžinierom“. Teta akoby nadviazala na triedneho pána učiteľa. Zhodou okolností bol zo Šiah. Teta, ku ktorej som sa presťahoval mi povedala, že sa mám len učiť. Nevyžadovala odo mňa domáce práce, nemusel som umývať riady. Čo bolo neskôr v manželstve veľkou nevýhodou pre moju manželku, postupne som všetko dobiehal. Hovorí sa, že Rómovia nemajú vzťah k hodnote, akou je vzdelávanie, ale pre tetu to bolo hlavné, dá sa povedať, vzácné.

Ako si spomínate na vaše školské časy od základnej školy po vysokú? Akí ľudia, spolužiaci, učitelia alebo momenty sa stali zásadnými pre vás ako dieťa?

Zo základnej školy už od prvého ročníka v Medovarciach si spomínam na pána učiteľa Môtovského, ktorý bol úžasným človekom. A ja som rád, že môžeme byť v kontakte s jeho deťmi. Pamätám si, že v triede bola drevená podlaha, olejová pec, teplúčko. Vždycky som sa tešil do školy, pán učiteľ v triede vytváral veľmi príjemnú atmosféru. Bol to taký zaujímavý moment.

♦ Ján Hero (24r.) si preberá vysokoškolský diplom

Medzník môjho osobného rastu, ale aj profesionálneho zamerania, bol možno v treťom alebo štvrtom ročníku. Prebiehala spomienka na prvého kozmonauta Jurija Gagarina a bol som spontánne zvedavý. Spýtal som sa: „Pán učiteľ, a kto je prvý slovenský kozmonaut?“ a pán učiteľ povedal, „ešte nemáme, možno ty budeš!“ Bolo to zaujímavé, začal som s tým hlboko žiť, že mi to zostalo. Keď som sa presťahoval v siedmom ročníku k tete, prvýkrát sme si mali vyberať strednú školu, a ja, že chcem byť pilot. Naznačil som, že kozmonaut je méta vysoká, ale že pilot, to by bola taká cesta. Výhovný poradca mi vysvetlil, že ak chcem byť vojenský pilot, tak musím ísť na vojenské gymnázium do Liptovského Mikuláša (*dnes Vojenské technické učilište v Liptovskom Mikuláši, pozn. red.*) a potom na vysokú vojenskú leteckú školu do Košíc (*dnes Letecká fakulta Technickej univerzity v Košiciach, pozn. red.*). Nadšený som prišiel domov, tešil som sa. Pochválil som sa tete, že ako a čo som vybavil. A ona bola strašne zničená. „Čo! Takú hlúposť!“ Na druhý deň utekala za pánom výchovným poradcom a strašne kričala „Taká hlúposť! Kto to kedy videl, z Róma vojak!“ A v tom prípade som všetko zrušil.

Ale ja som stále pracoval s touto myšlienkou. Keď som potom nastúpil na Strednú priemyselnú školu strojnícku do Zvolene, lebo aj syn pána primára tam išiel, tak som sa prihlásil na letisko v Očovej na bezmotorové lietanie. Takže som mohol ešte do maturity absolvovať aj také okruhy v bezmotorovom lietadle. A to bol tiež ďalší rozmer, že som videl iný pohľad na svet. Všetko bolo také malé, skoro nič nebolo vidieť.

Keď si spomeniem na strednú školu, tak poukážem na pána učiteľa Baloga, ktorý ma viedol v matematike. Matematika ma bavila a učiteľ ma priviedol k tomu, že ma zaradil do skupiny žiakov, ktorá sa pripravovala na okresnú olympiádu. Postúpil som na okresné kolo matematickej olympiády, kde som sa stal úspešným riešiteľom. Nemusel som robiť prijímačky na Strednú priemyselnú školu strojnícku vo Zvolene. Bolo to také polovičné víťazstvo, lebo som sa musel pripraviť na prijímačky zo slovenské-

ho jazyka. Na strednej škole bola triedna učiteľka pani Palajová. Tam som skutočne mal tendenciu povedať *mama*. Ona bola učiteľka matematiky. Videl som, že mala rovnakú starosť o každého svojho žiaka. Uvedomovala si, že musí byť tou *mamou*, lebo sme sa zrazu dostali do cudzieho sveta. Celé štyri roky som býval na školskom internáte. Na strednej škole ma zvolili za predsedu triedy. V treťom ročníku som už vedel, že ten môj vzor už je na Strojníckej fakulte v Bratislave. Strednú školu som v každom ročníku skončil s čistými jednotkami, takže aj na vysokú školu som sa dostal bez prijímacích pohovorov.

Vybrali ste si náročný inžiniersky odbor.

V detstve som s nikým nehovoril o povolani, ale u tety som prvýkrát počul povedať triedneho pána učiteľa slovo *inžinier*. Nerozumel som tomu slovu a neskôr, keď som začal objavovať svet, teta mi hovorila: „Čím ďalej pôjdeš, čím vyššie budeš, tým ľahšie si budeš môcť vyberať prácu“. Čiže nebol som nejako vyprofilovaný, okrem môjho záujmu lietať.

Dostal som sa k tomu, že som mohol ukončiť Vysokú technickú univerzitu v Bratislave. Bola to nová dimenzia poznania života. Tam je to už nový svet, dá sa povedať, že vstup do takej obrovskej, veľkej slobody. Samozrejme, že teta sa starala o to, aby som mohol zaplatiť internát a všetky poplatky, že po tej stránke som mal bezpečné prostredie.

Najprv som bol všeobecný technolog, ale dostal som ponuku študovať vo výbere expertov, odborníkov pre jadrové elektrárne. Nechcel som zostať na štvorročnom technologickom odbore a rád som sa učil, a keďže odbory konštruktívne boli päťročné, tak som prijal ponuku ísť študovať v odbore jadrových tepelných energetických strojov a zariadení. Neskôr sa náš odbor členil na tepelné energetické stroje a jadrové energetické stroje a zariadenia. A ja som sa rozhodol pre jadrové energetické stroje a zariadenia. Boli sme krúžok, ktorý sa pripravoval, aby mohol po skončení pracovať v jadrovej elektrárni Bohunice alebo v jadrovej elektrárni Mochovce. Veľa mojich spolužiakov z vysokej školy pracuje v jednej z týchto jadrových elektrární.

Moje deti mi hovoria, že škoda, že som nepokračoval v tej profesii, pretože oni sú na tom lepšie platon ako ja, úradník. Manželka vtedy skončila klasické tepelné stroje a zariadenia, a tak som po vysokej škole zostal v klasickej energetike.

S akým výsledkom ste ukončili vysokoškolské vzdelanie a čo na to hovorí vaša teta, súrodenci či širšia rodina?

Dá sa povedať, že vysokoškolské štúdium som skončil úspešne, aj som sa dobre cítil. Mnohí prichádzali za mnou, podobne ako v základnej škole, aby som pomáhal tým druhým. Bol som ľudsky potrebný pre niekoho. Spolužiaci ma prosili o pomoc či už v geometrii alebo v konštrukcii v akejkoľvek disciplíne. Pomáhať spolužiakom ma motivovalo byť o niečo vpredu, pretože sa ma budú pýtať.

Teta bola veľmi hrdá, keď boli promócie. Videl som, že to veľmi krásne prežívala. Dožila sa toho sna, keď si ma zobrala ako dvanásťročného chlapca, aby som skončil vysokú školu. Bola veľmi šťastná.

V tých časoch boli promócie skromné, prišiel aj jej syn s manželkou a s deťmi. Bolo to v takom komornom prostredí. S vtedajšou priateľkou, s ktorou sme spolu promovali sme sa na chvíľu spojili a prišla nás povzbudiť cigánska rodina. Vtedy spoločnosť tak volala nás, Rómov.

Súrodenci, to je zas iná história. V predchádzajúcich otázkach som naznačoval, že najťažšie bolo znova obnoviť vzťah so súrodencami, ktorí nemali toľko šťastia ako som mal ja. Usiloval som sa navštevovať ich v detských domovoch. Prosil som aj tetu, aby mi umožnila súrodencov navštevovať. Chcel som im byť nápomocný, chcel som s nimi komunikovať. V detskom domove v Handlovej boli dvaja bratia a sestra. Teta sa rozhodla, že aspoň sestre pomôže, ale všetkých troch nemohla zobrať do pestúnskej starostlivosti. Zobrala do pestúnskej starostlivosti sestru Vierku, ale už to bolo iné. Neviem, prečo sa nepodarilo rozvinúť bližší vzťah. Aj pre sestru Vierku to už bolo veľké zranenie. Ako dieťa vo vyššom veku musela ísť do detského domova. Zranenie bolo silné, že už nevedela blízkych prijať. Ani medzi mnou a sestrou to veľmi nešlo – ja som mal tú výhodu skôr. Bolo veľa pro-

testov, ktoré sa rôzne prejavovali. Našťastie sa sestru podarilo dostať na strednú zdravotnú školu. V rámci prvého ročníka sa dostala do fázy, že sa už nechcela vrátiť domov. Hľadala niekde inde zázemie a začala so životom bojovať sama. Skončila strednú zdravotnú školu a zaradila sa do života.

Pre súrodencov a aj pre mňa to bolo ťažké. Chcel som sa im otvoriť, pre nich zas bolo ťažké prijať to, aké som ja mal šťastie. Po skončení vysokej školy som nastúpil základnú vojenskú službu a osud to zariadil tak, že sme sa stretli v posádke Horní Počáplí s bratom Danielom z Detského domova v Handlovej. Na vojenských vychádzkach sme tam mali čas sa zbližiť. Zosnovali sme plán, že zorganizujeme stretnutie súrodencov pri hrobe našej matky.

Naše osudy išli úplne iným smerom. Zistili sme, že napriek tomu, že sme súrodenci sme sa odcudzili. Pri hrobe našej matky sme sa tešili, že sme sa stretli. Bol to silný moment. A potom nastal problém. Jeden brat žil v ťažkých podmienkach v Hontianskych Nemciach. Prišiel roztrhaný a sestre to vadilo. Na jedných roztrhaných nohaviciach vznikol spor, a ten sa tak rozšíril, že sme sa pohádali, išlo to do bitky. Z cintorína sme sa rozišli rozhádzaní, každý na iný smer. Zostala spomienka, ako sa súrodenecké vzťahy nedajú obnoviť, nie je to také jednoduché.

Manželka bola veľmi ústretová, chceli sme obnoviť vzťah so súrodencami. Keď sme ich išli navštíviť alebo sme ich pozvali, všetkým sa ľahšie rozprávalo s mojou manželkou ako so mnou. Bol som rád, že máme aspoň aký-taký vzťah, obzvlášť sestra si našla vzťah k manželke. Nepriamo sme udržiavali takéto spoločenstvo. Možno je to reakcia na to, ako to prijímali súrodenci.

Teraz ste splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity.

Nehrnul som sa veľmi do toho. Bola diskusia, ale nebral som to tak vážne, že by som mohol byť v nejakej vládnej funkcii. Skôr som to bral tak, že najvyššia odborná úroveň generálny riaditeľ sekcie na Ministerstve školstva je to moje maximum. Keď som bol v pozícii štátneho tajomníka, vnímal som, že pozícia vyžaduje aj iné vzťahy než odborné. Rozhodovanie nebolo jednoduché, sám sebe som dával otázku, či je to Božia vôľa. Preto som hneď neodpovedal a požiadal som o 24 hodín, aby som sa poradil s rodinou. Čakal som, že skôr nebudem podporený, lebo manželka už vnímala, že pozícia generálneho riaditeľa sekcie si vyžadovala veľa času a že toto si bude vyžadovať oveľa viac času. Keď som prišiel domov a mali sme sa poradiť, čakal som, že manželka začne hovoriť, ale predbehla ju dcérka Terezka. Ona povedala: „Otec, ty si sa narodil v osade. Celý život si sa venoval tej téme a aj nás si viedol a na škole si nám vysvetľoval, aké je dôležité, aby sme sa aj my zapojili, aby sme mohli pomôcť tej zmene k dôstojnosti života občanov Slovenskej republiky. A teraz ti je ponúknutý nejaký silnejší nástroj. Ak to odmietneš, mne to pripadá, že si to nebral tak vážne“. Už som nemal inú odpoveď, čo sa týka prijatia tej služby spoločnosti.

Text: Nadežda Malčeková,
foto: Roman Hraník
a archív J. Hero

Andrej Belák: Ak nezlepšime sociálnu situáciu rómskych detí, nezlepšime ani úroveň ich vzdelania

Filozof Maimonides už v stredoveku povedal: „Dajte človeku rybu a nakrmíte ho na jeden deň. Naučte ho chytať ryby a nakrmíte ho na celý život“. Vzdelávanie rómskych detí je téma, ktorá sa vinie našimi dejinami. Bobužiaľ, namiesto zlepšenia v tejto oblasti, sa po roku 1989 situácia zhoršuje. Vela našich detí končí v špeciálnych školách, opúšťajú vzdelávací systém plogramotné a nemajú takmer žiadnu šancu presadiť sa na trhu práce. V dospelosti sú odsúdení na celoživotnú závislosť na sociálnych dávkach a život v chudobe. Zlepšiť katastrofálnu situáciu vo vzdelávaní rómskych detí a mládeže chce zmeniť medzinárodná mimovládna organizácia Rómsky vzdelávací fond/Roma Education Fund, ktorá štipendiom podporuje rómskych študentov stredných a vysokých škôl vo viacerých krajinách. O celkovej situácii vo vzdelávaní rómskych žiakov a študentov a konkrétnych programoch Rómskeho vzdelávacieho fondu na Slovensku (REF) som sa porozprával s Andrejom Belákom.

Prečo ste sa rozhodli pre prácu v Rómskom vzdelávacom fonde?

Pracovať v REF je pre mňa česť. Sám som bol počas môjho stredoškolského štúdia štipendistom tohto programu, ktorý ešte vtedy mala pod patronátom Nadácia otvorenej spoločnosti. Potom som bol štipendistom aj počas môjho vysokoškolského štúdia sociálnej práce. Vďaka tomu som mohol pracovať ako terénny a komunitný sociálny pracovník. Na vlastných skúsenostiach som poznal, že program podpory vzdelávania rómskych študentov má zmysel a môže veľmi pomôcť jednotlivcom na ceste za vzdelaním a lepším životom.

Náš vzdelávací systém pri deťoch z prostredia extrémnej chudoby viditeľne zlyháva. Kde robíme chybu?

Téma vzdelávania rómskych detí je podľa mňa oblasťou, ktorej sa venuje odborná verejnosť a prelína sa aj cez sociálnu či komunitnú sociálnu prácu. Na margo toho musím uviesť, že by bolo nefér povedať, že naše deti nemajú prístup k základnému vzdelaniu. No samozrejme je to ovplyvnené tým, v akej sociálno-ekonomickej situácii konkrétne rómske dieťa žije a v akej rodine vyrastá. Je dôležité, aký prístup k vzdelávaniu majú jeho rodičia.

Ďalším faktorom, ktorý ovplyvňuje vzdelávanie rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je úroveň poskytovaného vzdelávania, ktoré hlavne v malých obciach nie je vždy na požadovanej úrovni.

Systém vzdelávania rómskych detí z tohto prostredia zlyháva primárne v rodinách. Je to logické. Ak matka nezobudí dieťa do školy, ak mu rodičia nehovoria, že do školy musí chodiť, tak to dieťa do školy chodiť nebude a ani nebude mať záujem o vzdelávanie. Všetko so všetkým súvisí. Ak rodičia nemajú prácu, rodina logicky nemá adekvátne bývanie, v ktorom by sa dieťa mohlo vzdelávať a rozvíjať. Gro tohto problému je podľa mňa v rodine a rómske deti zlyhávajú vo vzdelávaní už od toho najútlejšieho veku.

V spoločnosti, ale aj medzi pedagógmi sa objavuje názor, že rómske deti sú nevzdelateľné. Čo si o tom myslíte?

Je pravda, že mnoho pedagógov má názor, že rómske deti sa nedajú vzdelávať ani vychovať. Podľa mňa je to len o uhle pohľadu, ktorým títo pedagógovia vnímajú rómskych žiakov. Mám vlast-

né skúsenosti. Keď som pôsobil ako terénny sociálny pracovník v obci Pavlovce nad Uhom, riešili sme problém so vzdelávaním rómskych detí. Mnoho z týchto „nevzdelateľných“ detí odišlo s rodičmi do Veľkej Británie, kde žili v meste Derby. Po dvoch rokoch sa vrátili. Mal som informácie o ich štúdiu, kde sa normálne vzdelávali a učivo zvládali, hovorili po anglicky a doma ledva ovládali slovenský jazyk. S odstupom času si uvedomujem, že vzdelávať rómske deti aj z tohto sociálneho prostredia sa dá, ale očividne na Slovensku systém vzdelávania zlyháva.

Ako treba zmeniť náš vzdelávací systém, aby sa presadili na trhu práce?

Zmena nášho vzdelávacieho systému je evidentne potrebná. Z mojej pozície si nedovoliť hovoriť, čo by sa malo zmeniť. Je fakt, že veľká časť rómskych detí opúšťa vzdelávací systém s nedostatočnými vedomosťami. Ako som spomínal, je viacero faktorov, ktoré to zapríčiňujú. V prvom rade je to sociálna, vzdelanostná a ekonomická situácia v rodine dieťaťa a tiež faktor sociálneho a ekonomického vylúčenia týchto rodín a detí. Je nevyhnutné, aby sa začala situácia meniť priamo v rodinách, aby rodičia ráno odišli do práce a deti do školy. Popoludní by sa vracali domov rovnako ako ich rodičia.

Potrebuje, aby tieto deti ukončili aspoň odborné vzdelanie v trojročných odboroch a mali nejaké remeslo, ktoré by ich a ich rodiny uživilo. Nemali by končiť v dvojročných odboroch ako napríklad *praktická žena* a podobne.

Mám známeho, ktorý je učiteľom v základnej škole a učí v triede, kde sú iba rómske deti. Spýtal som sa ho ako to zvláda, či sa mu darí tieto deti aj niečo naučiť. Povedal mi, že deti sa dajú naučiť, ale problém je v tom, že poobede sa vrátia domov bez tašky, zošitov a učebníc, nemajú žiadnu domácu prípravu, rodičia sa o to nezaujímajú. Potom sa nemôžeme čudovať, ak tieto deti jednoducho učivo nezvládajú a nie sú v škole úspešné.

Ako by ste predstavili našim čitateľom samotný Rómsky vzdelávací fond?

Rómsky vzdelávací fond v prvom rade podporuje rómskych študentov rôznych vysokých škôl. Nie sú to len študenti sociálnej práce, ale máme študentov práva, biológie, chémie, pedagogiky a podobne. REF už štrnásť rokov podporuje aj

♦ A. Belák sa narodil v obci Pavlovce nad Uhom. Pracoval ako terénny aj komunitný sociálny pracovník, od roku 2017 pracuje v organizácii Rómsky vzdelávací fond ako koordinátor stredoškolského štipendijného programu. Od roku 2017 žije spolu s manželkou a dvomi deťmi v Prešove

stredoškolských študentov. Cieľom týchto štipendijných programov je podporiť úspešných študentov na dobrých stredných školách. Aj preto je štipendium podmienené dobrým prospechom. Cieľom je, aby títo študenti boli úspešní aj po ukončení štúdia. Ak bude zamestnávateľ vyberať medzi rómskym absolventom a absolventom z majority, ktorí študovali na rovnakej prestížnej vysokej škole, mal by si vybrať podľa ich individuálnych schopností a nie podľa etnicity. To je v skratke idea samotného Rómskeho vzdelávacieho fondu.

Posledné dva roky sa kvôli pandémie veľa rómskych detí vzdelávalo dištančnou formou. Ako vzdelávanie zvládali deti z marginalizovaných komunít?

Dištančné vzdelávanie negatívne postihlo väčšinu rómskych detí, ktoré na tento spôsob neboli pripravené. Potvrdzujú to aj slová našich mentorov, ktorých máme v mnohých komunitách. Dištančné vzdelávanie bolo problémom pre deti z tých najchudobnejších oblastí. Nemali prostriedky na zabezpečenie počítača či tabletu, rovnako im chýbal prístup na internet. Tí šťastnejší sa vzdelávali do momentu, pokiaľ sa neminuli predplatené mobilné dáta.

V obciach, kde fungujú komunitné centrá, bola voľne dostupná wifi sieť, na ktorú sa deti mohli pripojiť, a takto tento problém vyriešiť. Deti, ktoré túto možnosť nemali, dostali zo školy nejaké pracovné listy, a to bolo všetko. Celé to bolo len akési plátanie veľkej diery vo vzdelávaní týchto detí, ktoré so sebou koronakríza priniesla.

Spolupracujete pri vašej činnosti s ministerstvom školstva?

Ministerstvo školstva sme požiadali o grant na inovatívnu formu vzdelávania. Spustili sme program Amos Academy. Máme deväť tútorov, ktorí deti doučujú online. Tútor si dohodne s dieťaťom konkrétnu hodinu, kedy mu prostredníctvom online doučovania pomáha zvládať učivo. Tento program nie je len pre rómskych študentov, ale pre všetkých bez rozdielu. Dá sa povedať, že týmto naším programom sme predbehli dobu, pretože sa začal ešte pred koronakrízou u nás a v Európe.

Zlepšiť situáciu vo vzdelávaní rómskych detí je sisyfovská úloha a beh na dlhé trate. Ako sa Rómskemu vzdelávaciemu fondu darí ju aspoň čiastočne zmeniť svojou činnosťou?

Za našu organizáciu môžem povedať, že sa čo najviac snažíme pomáhať pri zlepšovaní situácie vo vzdelávaní rómskych detí, pretože to je aj naša primárna úloha. No musíme si uvedomiť, že my sme len tretí sektor, ktorý môže navrhovať veci a čiastočne ich aj ovplyvniť, ale nie reálne meniť.

Hlavné slovo v tejto oblasti má štát a štátne vzdelávacie inštitúcie.

Naše najväčšie plus je, že pracujeme s veľmi širokou databázou rómskych študentov stredných škôl a gymnázií, vrátane bilingválnych. Naším cieľom bolo týchto študentov zosieťovať. Pred pandémiou sme organizovali pravidelné stretnutia, na ktorých sa mohli stretnúť, porozprávať a vymeniť si informácie. Chceli sme, aby o sebe vedeli. Sami boli prekvapení z to-

ho, koľko Rómov na Slovensku študuje na gymnáziách a stredných školách v maturitných odboroch.

Chceme, aby si uvedomili, že Slovensko nie je také veľké, aby nemohli vzájomne spolupracovať, pomáhať si či pracovať na spoločných veciach. Spoločné stretnutia a tréningy boli zamerané na rôzne oblasti ako finančná gramotnosť, sebahodnotenie či v začiatkoch hlavne vystupovanie na verejnosti a komunikácia.

Z vlastných skúseností viem, že našim študentom sa najviac páčilo, keď sme im prezentovali príbehy úspešných zahraničných rómskych študentov z Rumunska, Maďarska či Srbska, keďže REF pôsobí vo viacerých krajinách strednej a východnej Európy.

Naším cieľom nie je dať týmto študentom len štipendium. Chceme ich zapájať do našich programov, chceme aby sa rómski vysokoškolskí študenti napríklad mentorsky venovali stredoškólakom.

Čo by sme mali ako spoločnosť urobiť, aby sme mohli skonštatovať, že sa situácia vo vzdelávaní rómskych detí zlepšuje?

Nemôžeme zmeniť súčasnú zlú situáciu, ak z toho vynecháme rodičov, ak to dieťa nebude mať záujem doma v rodine. Prostredie extrémnej chudoby je faktorom, ktorý znemožňuje týmto deťom dostať kvalitné vzdelanie. Otázne je, ako a či to vôbec vláda a spoločnosť dokážu zmeniť. Je veľmi ťažké nájsť nejakú jednoduchú, univerzálnu odpoveď.

Text: Braňo Oláh,
foto: Roman Čonka

Ján Hero 100 dní vo funkcii: Verím, že spoločne sa nám podarí dosiahnuť pozitívnu zmenu v živote ľudí, pre ktorých náš úrad existuje

Nového splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity Jána Hera vymenovala vláda SR 8. decembra 2021. Vo funkcii nabradil Andreu Bučkovú. Po sto dňoch vo funkcii zverejnil 18. marca 2022 na sociálnej sieti vyjadrenie k svojej doterajšej práci.

„Presne pred 100 dňami ma vymenovala vláda SR za splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Prijatie tejto pozície som zodpovedne zvažoval a prijal som ju s veľkou pokorou. Už predtým som na Úrade splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity pracoval ako riaditeľ a vedel som, čo všetko so sebou táto práca prináša.

Od prvého dňa po vymenovaní som riešil veľké témy, ktoré budú mať pozitívny vplyv na obyvateľov rómskych komunít, a to akčné plány Stratégie rovnosti, inklúzie a participácie Rómov do roku 2030, Plán obnovy a odolnosti a Partnerskú dohodu na roky 2021 – 2027, ktorá bude vo veľmi výraznej miere akcentovať pomoc marginalizovaným komunitám. Absolvoval som mnoho stretnutí, porád a diskusií s ministrami, ministerkami, štátnymi tajomníkmi a úradníkmi takmer všetkých ministerstiev, ktoré u nás máme. Rokovania prebiehali v online formátoch aj so zástupcami Európskej komisie, až to vyústilo aj do pracovnej cesty do Bruselu, kde som pred pár týždňami mal možnosť objaňovať našu pozíciu v novom programovom období. Všetky tieto rokovania priniesli výrazný posun a verím, že čoskoro predstavíme „nový úrad“ so silnejším a efektívnejším postavením v systéme podpory zlepšovania života marginalizovaných rómskych komunít.

Okrem týchto stretnutí som aj priamo v teréne navštívil viacero lokalít, prvý výjazd sme absolvovali spolu s premiérom SR Eduardom Hegerom ešte v januári tohto roka vo Veľkej Lomnici, Spišskej Teplici a vo Fričovciach. Zatiaľ sa mi podarilo navštíviť len dvanásť lokalít, ale verím, že čoskoro sa uvidíme aj v ďalších, kde sa chcem priamo na mieste oboznámiť s potrebami a životnými podmienkami obyvateľov, ale aj rozprávať so zástupcami samospráv, škôl a organizácií.

Ako som od začiatku ponúkol, moje dvere sú otvorené pre všetkých, ktorí majú záujem spolupracovať. Stretol som sa so zástupcami samospráv, prednostami okresných úradov, poslancami Národnej rady SR, veľvyslancami a veľvyslankyňami krajín Európskej únie, zástupcami štátnych inštitúcií, so zástupcami cirkví a náboženských spoločností ako aj mimovládnych organizácií a profesijných organizácií. Veľmi oceňujem partnerský prístup, s ktorým som sa u všetkých stretol a potvrdzuje to moje presvedčenie, že je nevyhnutné komunikovať a snažiť sa hľadať riešenia namiesto komplikácií.

Snažím sa byť otvorený aj k médiám, absolvoval som množstvo rozhovorov, reagujeme na otázky novinárov a snažíme sa prezentovať našu prácu aj na sociálnych sieťach.

Podarilo sa nám spracovať nový návrh zákona o poskytovaní dotácií v našej oblasti a po odsúhlasení vo vláde SR sme ho prednedávnom prezentovali poslancom Národnej rady SR v relevantných výboroch; v najbližšom plenárnom rokovaní bude predmetom schvaľovania. Aj to, verím, prinesie ďalšie možnosti ako pomôcť v konkrétnych situáciách.

Ďalšie z veľkých tém, ktorým sa veľmi aktívne venujeme je vzdelávanie a pozemky. Neusporiadané vlastnícke vzťahy k pozemkom predstavujú vážnu prekážku, ktorá často bráni nielen budovaniu potrebnej infraštruktúry, ale tým aj znižovaniu segregácie a zlepšeniu životných podmienok ľudí, ktorí často žijú v mimoriadne nedôstojných podmienkach. Aj v tejto oblasti sme, verím, na dobrej ceste a pomáha nám aj ústretový prístup generálneho riaditeľa Slovenského pozemkového fondu a ministra pôdohospodárstva a rozvoja vidieka.

Rovnako vážnym a dlhodobým nedbávaným problémom sú chýba-

júce kapacity v predškolských zariadeniach. V tomto prípade je výbornou správou, že pre rozšírenie kapacít v predškolských zariadeniach sú vyčlenené finančné prostriedky v Pláne obnovy a odolnosti vo výške 129 miliónov eur, ktoré budú smerovať aj do lokalít s prítomnosťou marginalizovaných komunít. V rámci našej práce budeme vykonávať aj konzultácie s obcami, ktoré môžu žiadať o finančné zdroje z Plánu obnovy a odolnosti na odstránenie dvojzmennej prevádzky v základných školách, ktoré navštevujú rómski žiaci.

Čaká nás ešte veľmi veľa práce. V tomto roku máme v pláne zabezpečiť právnu úpravu, vďaka ktorej by bola zabezpečená nárokovateľnosť na výchovu a vzdelávanie v materských školách pre všetky deti od troch rokov (s účinnosťou od rokov 2024 a 2025) s cieľom zvýšiť zaškolenosť detí z marginalizovaných rómskych komunít na celoslovenskú úroveň, nastaviť projekt pilotného overenia ranej starostlivosti v prostredí rómskych osídlení, vytvoriť podmienky pre výraznejšie zapojenie základných škôl do celodenného výchovného systému a spolupodieľať sa na efektívnom čerpaní zdrojov z Plánu obnovy a odolnosti z predchádzajúceho a nového programového obdobia.

Ešte sme sa nespamätali z pandémie Covid-19 a už prechádzame ďalšou skúškou našej odolnosti, odvahy a ľudskosti, ktorú so sebou prinieslo vypuknutie vojny v susednej Ukrajine. Aj v tom sa snažíme byť nápomocní a osobnou prítomnosťou na hraniciach asistujeme pri koordinácii a komunikácii s utečencami.

Som veľmi vďačný svojím kolegom a kolegyniam a všetkým partnerom, s ktorými pri tejto práci spolupracujem. Verím, že spoločne sa nám podarí dosiahnuť pozitívnu zmenu v živote ľudí, pre ktorých náš úrad existuje. Ďakujem a prosím aj v budúcnosti o vašu podporu.“

Ján Hero, splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity

Krajské srdce na dlani 2021 za dobrovoľnícku prácu

Prešovské dobrovoľnícke centrum má najdlhšiu nepretrženú tradíciu oceňovania dobrovoľníkov. V roku 2021 išlo o jubilejné už dvadsiate oceňovanie v Prešovskom kraji. „Každoročne tak prejavujeme vďaka a uznanie tým, ktorí vo svojom voľnom čase dobrovoľne pomáhajú v akejkoľvek oblasti spoločenského života. Prostredníctvom nominácií máme tiež jedinečnú príležitosť vyrozprávať verejnosti skutočné, inšpiratívne dobrovoľnícke príbehy nominovaných či vyzdvihnúť skupiny, komunity alebo organizácie, ktoré dobrovoľnícku aktivitu vykonávajú alebo podporujú,“ uvádzajú realizátori ocenenia.

♦ Foto: archív MD

Dobrovoľník roka

Martin David získal za svoju prácu Krajské srdce na dlani. Martin je otcom šiestich detí, má dve vnúčatá a žije v obci Čičava. Jeho dobrovoľnícke aktivity sú inšpiráciou nielen pre Rómov. Pravidelne chudobným distribuuje použité oblečenie, ktoré mu zasiela Grécko-katolícka charita Prešov.

„So svojou vlastnou kapelou LEHA navštevuje väznice, kde realizuje hudobné programy a osvetovú činnosť, väzňov povzbudzuje a motivuje ich k tomu, aby sa po výkone trestu stali lepšími ľuďmi. Pomáha iným Rómom objaviť vlastnú sebahodnotu, uplatnenie v živote, ľudí okolo seba i Boha. Mladým Rómom pomáha pri organizovaní a realizovaní tanečných a divadelných aktivít, na umeleckých sústredeniach vypomáha ako rodičovský sprievod, ale aj ako vychovávateľ. Nedávno takto pomáhal aj pri nácvikoch programu pre pápeža Františka na Luníku IX. Pre rómske deti a mládež, ktorým sa venuje je prirodzenou autoritou a pozitívnym príkladom, ktorý je pre nich inšpiráciou,“ píše sa v nominácii na ocenenie.

Navrhnuť na ocenenie mohol ktokoľvek, kto pozná výnimočnú osobu, organizáciu alebo projekt zasvätený nezištnej pomoci. Urobiť tak sa dalo do 8. novembra 2021. Ocenenia v jednotlivých kategóriách odovzdávali 10. februára 2022.

Savore/Všetci

V kategórii PROJEKT/PROGRAM bolo spomedzi štyroch nominovaných aj Centrum savore Sigord (Misia Možná). Cieľom centra je vytvoriť priestor na krátkodobé pobytové aktivity pre všetkých ľudí, ktorí chcú pookriať na tele či na duchu.

Starú budovu bývalého lesníckeho internátu rekonštruujú rómski dobrovoľníci a zamestnanci, ktorí sa zároveň starajú o jeho chod. V centre organizujú aktivity pre ľudí akéhokoľvek veku či národnosti. K dispozícii sú jedáleň, salónik, knižnica, rozsiahle ubytovacie kapacity a dokonca montessori učebňa pre znevýhodnené deti najmä z okolitých rómskych osád, ktorým sa venujú rómski dobrovoľníci pod vedením koordinátorov vyškolených v montessori pedagogike.

Buduje sa aj kaviareň, mini-galéria rómskej kultúry a umenia či televízne štúdio. Cieľom projektu je zbližiť majoritu a Rómov spoznaním príkladov dobrej praxe. Rómovia, ktorí v centre pracujú alebo pomáhajú dobrovoľnícky získavajú skvelé skúsenosti a vďaka stretnutiam s verejnosťou – návštevníkmi sa búrajú predsudky, ktoré bránia vzájomnému porozumeniu.

(red)

Agnes Horváthovej udelila Zuzana Čaputová Pribinov kríž III. triedy za mimoriadne zásluhy o sociálny rozvoj Slovenskej republiky

Vyznamenania prezidentka Zuzana Čaputová udelila 24 osobnostiam spoločenského života ešte 27. júna 2021. „Chcem poďakovať každému z vás, kto svojou obetavosťou prispieval a prispieva k spoločnému dobru. Kto deň čo deň zodpovedne pracuje pre seba, svojich blízkych, pre svoju komunitu, región či pre celé Slovensko,“ uviedla prezidentka v príhovore.

Agnes Horváthová vyštudovala žurnalistiku na Univerzite Komenského v Bratislave. Vo svojej novinárskej práci sa ako dopisovateľka rómskych novín a časopisov venovala rómskej téme. Neskôr v rámci Náďácie na podporu občianskych aktivít viedla aktívne Rómov a Rómky

k tomu, aby sa angažovali pri pomoci rómskym komunitám. Vďaka svojej pokojnej osobnostnej sile významne prispela k založeniu Fondu sociálneho rozvoja, ktorý vytvoril priestor pre realizáciu kľúčových nástrojov podpory ľudí v núdzi, terénnych sociálnych pracovníkov, asistentov na školách a komunitných centier, ktoré fungujú doteraz. Odkaz jej prístupu, ktorý je založený na vzájomnom porozumení a ľudskosti charakterizuje aj prácu občianskeho združenia Romano kher, ktoré založila v roku 2007 a ktoré sa snaží prepájať deti zo slovenského, rómskeho a maďarského prostredia.

(red)

♦ Foto: prezident.sk

Nedostatok učebníc a metodík brzdí vyučovanie rómskeho jazyka v školách

♦ PhDr. Jozef Facuna, PhD., Štátny pedagogický ústav v Bratislave

Vzdelávanie Rómov je celoeurópskou témou, pri jej riešení je potrebná výmena praktických skúseností Rómov, ale aj Nerómov. Prostredníctvom interkultúrneho dialógu možno vytvoriť ďalšie postupy v rôznych sférach rómskeho života. Ak nevznikne dialóg, je možné, že sa nepobneme ďalej. Aj keď je situácia s rómskym jazykom oveľa lepšia než pred rokmi, stále to nie je dokonalé. Niekoľko otázok o postavení rómskeho jazyka v slovenskom školstve sme položili Jozefovi Facunovi, výskumnému a vývojovému pracovníkovi pre rómsky jazyk v Štátnom pedagogickom ústave v Bratislave.

Pán doktor Facuna, odkiaľ vyšla iniciatíva dať možnosť pedagógom urobiť si štátnu jazykovú skúšku z rómskeho jazyka?

Požiadavka vzdelávať sa v rómskom jazyku vyšla zo strany rómskych pedagógov, ktorí si chceli zvýšiť jazykové znalosti a neskôr urobiť jazykovú skúšku z rómskeho jazyka už v minulosti, keď sa experimentálne overoval rómsky jazyk a literatúra na základných a stredných školách. Preto Štátny pedagogický ústav pripravoval vzdelávacie aktivity, v rámci ktorých si pedagógovia mohli zvyšovať jazykové kompetencie z rómskeho jazyka. Neskôr absolventi týchto vzdelávacích aktivít úspešne vykonali aj skúšku z rómskeho jazyka. V minulosti sa nám táto aktivita osvedčila, boli na ňu dobré referencie. Štátny pedagogický ústav začal pripravovať podobné vzdelávacie aktivity zamerané na to, aby pedagóg mal možnosť získať vzdelanie v rómskom jazyku takisto, ako to poskytujú vzdelávania v iných národnostných jazykoch a cudzích jazykoch.

V cieľoch projektu uvádzate, že budú môcť vykonávať aplikovaný výskum. Čo to obnáša?

Na to, aby sa tvorili učebné zdroje je potrebný aplikovaný výskum, ktorý má zahŕňať aj zber pojmov

oni stať autormi takýchto textov a vedeli ich pilotne využívať v pedagogickej praxi.

Vieme, že v každom regióne je iná úroveň jazyka. Každý rozpráva po svojom a gramatika ľudí často nezaujíma. Mali by sa takéto aktivity organizovať častejšie?

Myslím si, že takéto vzdelávacie aktivity by sa mali organizovať pravidelne. A teda nielen pre pedagógov, ktorí chcú dosiahnuť pokročilú úroveň C1 referenčného rámca pre jazyky, ale takisto aj pre pedagógov, ktorí pracujú s rómskymi deťmi a potrebujú ovládať aspoň základy z rómskeho jazyka. Máme pravidlá rómskeho pravopisu, ktoré dali základ pre štandardizáciu rómskeho jazyka na Slovensku v roku 2008. Touto rómčinou komunikuje väčšina rómskeho obyvateľstva na Slovensku.

Kolko záujemcov sa vám prihlásilo na vzdelávanie?

Obdržali sme niekoľko prihlášok, z ktorých sme vybrali desať.

Aké postavenie má rómsky jazyk v súčasnosti?

Z hľadiska platnej školskej legislatívy má rómsky jazyk rovnocenné postavenie s inými národnostnými jazykmi. Sú vypracované vzdelávacie štandardy z rómskeho jazyka a literatúry, ktoré sú súčasťou štátnych vzdelávacích programov pre jednotlivé stupne vzdelávania. Tieto dokumenty umožňujú základným a stredným školám zaradiť si do školského vzdelávacieho programu vyučovacie predmet rómsky jazyk a literatúra. Dokonca sa dá vykonať aj maturitná skúška z rómskeho jazyka a literatúry. Evidujeme však nedostatok kvalitných učebníc pre

jednotlivé stupne vzdelávania a tiež absentujú rôzne metodiky k vyučovaniu rómskeho jazyka – čo učiť a ako učiť.

Kto vás podporil?

Príprava pedagógov na štátnu jazykovú skúšku z rómskeho jazyka je jedna z viacerých vzdelávacích aktivít, ktoré sú súčasťou predefinovaného nórskeho projektu *Inovatívne vzdelávanie učiteľov s cieľom zvýšiť ich interkultúrne kompetencie vo vzdelávacom procese rómskych žiakov* známeho pod sloganom *Spolu s Rómami dosiahneme viac*. Projekt je financovaný z Nórskeho grantu a zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

Za rozhovor ďakuje Dominika Badžová.

Foto: Rudolf Sivý / ŠPÚ a archív

♦ Účastníci vzdelávania na štátnu skúšku z rómskeho jazyka spolu s pedagógmi. . Zľava: Rozália Adamová, Eva Gašparová, Dominika Badžová, Nicol Vaľovská, Lenka Goroľová, Roman Eštočák, Iveta Bartošová, Erika Adamová, Jana Pierová, Ján Bužo

Kickboxer a študent politológie Matta: Šport je skvelým prostriedkom na lepšie spolunažívanie, dokáže spájať

O kickbokseris, o študentos pre politologija Matta: O športos hino but lačo vaš o feder jekhetano dživipen, šaj amen thovel jekhetanes

◆ Tomáš Matta. Foto: M. Mravec / Rómsky vzdelávací fond Slovensko

Tomáš Matta sa narodil v rómskej osade neďaleko Košíc v malej dedinke Nižná Myšľa. Sám uznáva, že vyrastať v takomto prostredí bolo pre neho náročné, no ako malé dieťa si to neuvedomoval. V žiackych kolektívoch začínal vždy ako „sám jediný Romák“, kým si nezískal uznanie pre svoje športové a študijné výsledky. Dnes reprezentuje Slovensko v kickboxe a dosahuje výborné výsledky. Rektor Univerzity P.J. Šafárika ho ocenil za vynikajúcu reprezentáciu vysokej školy. Aké má Tomáš Matta životné ciele? Kam v živote smeruje a kto mu pomáha? Opýtali sme sa ho.

Aké ste mali detské sny?

V Nižnej Myšli sa mi azda splnili všetky moje sny, ktoré som mohol mať v detskom veku. Väčšinou som mal vždy čo ješ a obliecť si, aj keď boli situácie, keď to bolo horšie. Usmieval som sa, mal radosť zo života a z momentov, ktoré prežívam. Veď to poznáte, to je tá pravá detská radosť. Navyše som mal skvelých rómskych kamarátov. Hrali sme sa na rôzne postavy z telenoviel, muzikantov, vymýšľali rôzne hry, jedli z jedného taniera a užívali si radostný život detí, ktoré všetko skúmajú a objavujú okolitý svet. V tom období som nemal veľa snov, možno len tie detské, v podobe snahy niekomu sa podobáť, byť niekým iným a skúsiť si zažiť život niekoho iného. Mal som taký malý detský sen – venovať sa bojovému športu. V osade sme pozerali všetky tie bojové fil-

my s hercom Jean-Claude Van Damme a všetci sme sa mu chceli podobať a zažiť to, čo sme videli vo filmoch.

Chodili ste do materskej školy?

Navštevovanie materskej školy v Nižnej Myšli bolo pre mňa náročnejšie, než štúdium základnej školy. Tam som sa stretol s nepochopením a neprijatím do kolektívu. Jediný malý Romák s pár kilami navyše. Vtedy som už začal vnímať, že podľa ostatných som iný, ale iba na základe farby pleti. V ničom ostatnom som ja osobne rozdiel nepocítoval. Časom sa vzťahy v škôlke zlepšili. Z Romáka sa stal kamarát, ktorý zvládol úvodné neprijatie do kolektívu, nadávky a ohadzovanie pieskom kvôli tomu, že neprijal rozhodnutie väčšiny detí v škôlke na základe posudzovania farby pleti. Detom som

sa snažil ukázať, akým som človekom a kým v skutočnosti som.

Aký bol život v základnej škole? Čím bolo toto obdobie výnimočné?

V podobnom trende som pokračoval aj počas základnej školy, ktorú som už ale navštevoval v Košiciach. Veľmi rýchlo som začal byť obľúbeným v kolektíve a spolužiaci začali vyhľadávať moju spoločnosť. Možno aj preto, že som bol vtipný a za každú srandu. Konflikty nastali aj v základnej škole, narútili sa rôzne výmeny názorov, hádky, niekedy aj posmechy pri rôznych nezhodách, dokonca aj pár potýčiek. Vzdelávanie v základnej škole bolo výnimočné tým, že som mal podobne výnimočné študijné výsledky v známkach, stal som sa predsedom triedy, chodil na rôzne školské olympiády a opäť sám Romák v triede ukazoval iným, že dokáže zvládať niečo lepšie. No za ozaj výnimočné považujem to, že som sa dostal počas základnej školy k športu. Navštevoval som od prvého ročníka futbalový krúžok a začal som hrať, v tom čase ešte za MFK Košice na pozícii útočníka, keďže som vždy rád dával góly. V tomto

klube som bol však opäť sám jediný Romák. Futbal som hrával až do ukončenia základnej školy, kedy sa moja cesta vydala iným smerom.

Mali ste v detstve nejaký vzor?

Skôr som mal oporu v babke, ktorá ma naviedla na tú správnu cestu aj keď nevedela o všetkých mojich pádoch na mojej ceste životom. Postupom času sa z nej stal môj vzor aj v tom, že ak si človek niečo zaumieni, dokáže to dosiahnuť napriek nepriaznivým okolnostiam. Dôležité je neustále veriť, pracovať na svojom ciele a hlavne nevzdať sa, aj keď to bude náročné. Človek potrebuje mať čo najčastejšie hlavu hore, hoci príde aj situácia kedy padne. Mne vždy pomáhala taká rekapitulácia toho, čím som si už prešiel, čo som zvládol, toho čo ma čaká a tešenie sa na predstavu, kedy to budem môcť zažiť. Podľa mňa každý z nás má v živote nejaký vzor, len si daných ľudí, človeka, potrebujeme všimnúť, vyhľadať a snažiť sa zobrať si od nich to, čo by sme mohli preniesť aj do svojho života. Napríklad postoj k danej veci, problému alebo spôsob, akým daný človek premýšľa, komunikuje.

Nikdy nevieme kto, ako, kedy nás dokáže motivovať a posunúť vpred. V mojom živote som mal skôr viac negatívnych ako pozitívnych vzorov, a to ma značne ovplyvnilo.

Ako sa pozeráte na svoj život?

Som zaň veľmi vďačný. Človek potrebuje vidieť a vedieť aj to, čo nechce. Musí vedieť, kým sa chce stať, akým človekom chce byť a to mu dá návod na cestu, čo preto musí urobiť. Nehovorím, že vždy a za každej situácie to ide, ale človek by sa podľa mňa mal o to pokúšať. Mojm osobným cieľom, keď sa už bavíme o vzoroch, je byť raz inšpiráciou pre iných a dokázať, že práve aj takéto nastavenie je jednou z možností ako niečo dosiahnuť.

Ako ste sa dostali na strednú školu?

Dostal som sa na ňu s odporúčaním od výchovnej poradkyne v základnej škole, ktorá mi pomáhala s výberom školy. Rozhodujúcu úlohu a slovo mala však babka, ktorá mi ju vybrala a povedala, aby som si podal prihlášku na Strednú priemyselnú školu strojnícku v Košiciach. Postupom času nadišiel čas prijímacích skúšok na

Strednej priemyselnej školy strojníckej a ešte v ten deň si pamätám, že som mal hneď výsledok, že som prijatý na štúdium. Bolo to veľmi správne rozhodnutie, pretože táto stredná škola mi dala omnoho viac ako len vzdelanie.

Kedy ste začali s kickboxom?

Práve počas štúdia na strednej škole. Bol som mimoriadne aktívny v rámci školy, ale aj mimo nej. Raz som tak šiel električkou a zazrel som v nej plagát o náboře do športového kickboxového klubu polície v Košiciach, tak som to šiel skúsiť. Začal som trénovať a s pomocou trénera Petra Bonka som už trojnásobný vicemajster Slovenska a bronzový medailista z majstrovstiev Európy juniorov v kickboxe, kde som reprezentoval Slovensko. Som veľmi rád, že sa mi môj detský sen podarilo zrealizovať. Pocit, keď vám zdvihnú ruky nad hlavu a ste víťazom zápasu, je úžasný.

Prečo ste sa rozhodli ísť študovať politológiu? Ako vás vnímajú v škole?

Ťažko povedať, keďže sme nastúpili do obdobia dištančného vzdelávania. Mám pocit, že aj napriek tomu ma profesori a spolužiaci dostatočne poznajú a vedia, kto som. Možno aj vďaka tomu, že som členom akademického senátu našej fakulty. Profesori a spolužiaci vedia aj o mojich mimoškolských aktivitách, za ktoré som dostal od rektora univerzity ocenenie za vynikajúcu reprezentáciu Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Na ocenenie som bol navrhnutý práve celým zborom katedry politológie. Pôvodne som si vybral štúdium medzinárodných vzťahov, ale odbor stratil akreditáciu. Jediné možné riešenie ako pokračovať ďalej v štúdiu a zostať v Košiciach, bolo štúdium politológie so študijným modulom zameraným na medzinárodné vzťahy. Moju budúcnosť si predstavujem v tejto oblasti.

Aký moment v živote bol pre vás ten zlomový?

Keď si človek uvedomí, že život je krásny sám osebe len tým, aký je. Že všetko, čo sa v živote daného človeka stane, má svoj dôvod, prečo sa tak stalo. V danom okamihu, keď človek príde na takúto zistenie, nasleduje uvedomenie si, aký je život naozaj krásny a zároveň krehký. Za najväčší zlom považujem moje štúdium na strednej škole, ktoré mi výrazne dopomohlo k zmene. Chcem ešte povedať, že každý deň máme šancu na zmenu a lepší život.

Úrad splnomocnenca pre rómske komunity organizuje v apríli kongres mladých Rómičiek a Rómov. Akú budete mať pozíciu vy? Čo plánujete?

Na to sa už veľmi teším. Verím, že v tejto súvislosti sa nám podarí zrealizovať všetko tak, ako máme naplánované. V rámci kongresu mladých Rómičiek a Rómov budem zastávať viacero funkcií v čele prípravného výboru kongresu a vedúceho komisie pre rozvoj športu a športových zručností. Šport je skvelým prostriedkom na lepšie spolunažívanie v spoločnosti, pretože podľa mňa dokáže spájať. Vďaka nemu sa získava motivácia, disciplína v živote, dosahuje sa aktívny

život a zmysluplné trávenie času, okrem toho prináša aj mnoho ďalšieho. V rámci kongresu mladých Rómov a Rómičiek sa preto budeme snažiť riešiť tému športovania u Rómov a ďalších úzko prepojených okolností súvisiacich so športom.

Kde sa vidíte o päť rokov?

Vidím sa na ceste za dosiahnutím svojich cieľov. Chcem žiť radostným a šťastným životom a na svojej ceste byť s osobou a ľuďmi, ktorých potrebujem mať po svojom boku. Byť dosť osobnostne rozvinutý a vyspelý, s pár dosiahnutými životnými udalosťami, ktoré sú pre mňa veľmi dôležité. V priebehu piatich rokov pre mňa nastanú výrazné osobnostné a životné milníky, na ktoré sa potrebujem pripraviť a zvládnuť ich. Tak sa následne dokážem posunúť ďalej, a to je pre mňa veľmi dôležité.

* * *

Tomáš Matta ulílas andre romaňi osada paš o Košice andro cikno gavoro Nižná Myšľa. Korkoro phenel, hoj te barol andro ajso than sas vaš leske pharo, no kana sas cikno oda avka našunelas. Andro školi andro kolektivi sas sakovar sar „jekh dženo Romano“, dži kana les nachudle te rešpektinel vaš o leskre športova u študijna doresipena. Adađives reprezentinel e Slovákija andro kickboks u resel but lačhe thana. O rektoris pre P.J. Šafárikovo Univerzita leske diňas o moľipen vaš e but lačbi uče školakri reprezentacija. So kamel o Tomáš Matta te doresel andro džživipen? Kaj džal andro džživipen u ko leske pomožinel? Phučlam lestar.

Save sas tumare čhavorikane sune?

Andre Nižná Myšľa savore mire sune, save man šaj sas sar le čhavores, sas realna. Nekhbuter man sas sakovar so te chal u te urel, the te sas o situácii, kana oda sas goreder. Asavas, lošalo somas le džživipenastar u le momentendar save predživav. Se oda prindžaren, e čači čhavorikaňi loš. So buter, sas man lačhe romane kamarata. Khelahas sar o roli andal o telenoveli, vaj pro lavutara, kerahas aver khelibena, chahas andal o jekh čaro, sas amen lošalo čhavorikano džživipen, sar le čhavoren so pal savoro roden u arakhen e luma. Ole beršende man nasas but sune, šaj ča ola čhavorikane, sar te avav sar vareko, te avav vareko aver u te zumavel te dživel o aver džzenesko džživipen. Sas man ajso cikno čhavorikano suno – te kerel o maribnaskro športos. Andre osada dikahas savore ola maribnaskre filmi, kaj sas o aktoris Jean-Claude Van Damme u savore kamahas te avel sar ov u te predživel oda, so dikhlam andro filmi.

Phirenas andre matersko škola?

Te phirel andre matersko škola andre Nižná Myšľa sas sikra phareder, sar te sikhľol pre základno škola. Odoj arakhľom hoj man nachaľon u nalen man maškar pend. Jekh cikno Rom buter kilenca sar kampelas. Imar odoj šunavas, hoj man dikhen avrether, prekal miri mujeskri farba. Andro nič aver me personalno našunavas o averipen. Palis pes oda andre školka lačhardas. Le Romestar ačhilas kamaratos, savo mište geľas prekal oda, hoj les ešebe naile an-

dro kolektivos, o džungale lava, hoj pre leste čhivenas pošl vašoda, hoj naiľas peske paš o jilo hoj len nekhbuter čhavore andre školka dikhen ča prekal o leskro muj u farba. Le čhavorenge kamavas te sikhavel, savo som čačes o manuš.

Savo sas o džživipen andre základno škola? So sas šukar andro ola berša?

Ajso sas o trendos the andre základno škola, imar phiravas Kašate. Andro kolektivos man sig chudle te kamel u o spolužijaka man rodenas avri. Šaj hoj the vašoda, hoj somas pherasutno u vaš o sako pheras. O konfliktis sas the pre základno škola, sas o argumentaciji, vesekeadinahas pes, varekana the avri asanas paš o konflikti, the pes marahas. O sikhľuviben andre základno škola sas lačho vašoda, hoj man sas but lačhe doresipena andro študijum, somas o šerutno andre trijeda, phiravas pro buter školakre olympijadi u pale, jekh Rom andre trijeda sikhavavas averenge, hoj šaj te kerel vareso feder. So čačes dikhav sar but lačho hin, hoj pes andre základno škola dochudľom kijo športos. Jekhťo beršestar phiravas andro futbalovo kružkos u chudľom te khelel, mekh oda sas vaš o MFK Košice kaj somas o angluno dženo vašoda, hoj sakovar rado davas goli. Andro oda klubos somas palis jekh korkoro Rom. O futbalos खेलavas dži kana agorindom e základno škola, palis man o drom iľas pre aver sera.

Sas tumen vareko pre kaste dikhenas opre, sar o čhavoro?

Buter mange delas o phiko e phuri daj, savi mange sikhadlas o čačo drom the te nadžanelas pal oda, hoj buterval andro džživipen pelom tele. Sar džanas o berša, pre late dikhavas opre andro oda, hoj te o manuš vareso kamel, šaj oda resel the te e situacija nane lačhi. Kampel sakovar te paťal, te kerel savoro vaš o peskro res u nekhbuter te namukhel, the te oda ela pharo. O manuš musaj nekhbuter te likerel o šero opre, the te aven o situaciji kana perel tele. Mange sakovar pomožinelas ajsi rekapitualcija, so imar pregeľom, so doresľom, so pre mande užarel u e loš kana mange oda avela andro džživipen. Paťav, hoj sakones hino ajso vareko andro džživipen, ča ajse manušes kampel te dikhel, te rodel avri u te zumavel te lel lendar oda, so šaj las andro amaro džživipen. Sar o dikhipen pre varesavi buti, problemas, vaj o dorm sar ajso manuš gondolinel, kerel e komunikacija. Nikana nadžanas ko, sar, kana amen šaj te motivinel u te ispidel angle. Andro miro džživipen sas buter negativna sar pozitivna manuša, u olestar dosta sikhľiľom.

Sar dikhen pro tumaro džživipen?

Palikerav vaš oleske, but. Le manušeske kampel te dikhel u te džanel the pal oda, so nakamel. Musaj te džanel so kamel te avel, savo manuš kamel te avel u oda les anel pro drom, so musaj te kerel vašoda. Naphenav, hoj sakovar u andre sako situacija oda džal, no o manuš, me paťav, musaj te zumavel. Miro personalno res, kana imar vakeras ko mange delas motivacija hin, te avav jekhvar me e inšpiracija averenge tu te sikhavel,

hoj ajso paťaben hin jekh maškar o šajipena sar vareso te doresel.

Sar pen dochudľan pre maškarutňi škola?

Chudľom man odoj le rekomandacijaha khatar e sikhľuviľnas kri konzultantka andre základno škola, savi mange pomožinelas te lel avri e škola. O nekhbareder lav sas la phura da, savi la mange avri iľas u phendās, hoj te bičhavav mire lila pre Maškarutňi industriľalno škola vaš o mašini Kašate. Palis avle o skuški pre škola u mekh adađives mange leperav, hoj jekhwarestar man ile pro študijum. Oda sas but lačho uštar vašoda, hoj kadi maškarutňi škola mange diňas buter sar ča o sikhľuviben.

Kanastar keren o kickboks?

Kanastar somas pre maškarutňi škola. Somas but aktivno andre škola, no the pal e škola. Jekhvar džavas pre električka u andre dikhlom o plagatos pal oda, hoj len dženen andro kickoboksovo policajno klubos Kašate, u geľom odoj te zumavel. Chudľom te phirel pro treningos u pomožindās mange o treneris Peter Bonko, imar somas trival o vicemajstros pre Slovaťiko u avri kheldom e bronzovo medaila pre Europakro šampijonatos vaš o junijora andro kickboks, kaj reprezentinavas e Slovákija. But som lošalo, hoj miro čhavorikano suno ačhilas o čačipen. Oda šuňiben, kana tumenge vazden o vasta opra o šero u avri kheldľan o mariben, hino but lačho.

Soske geľan te sikhľol e politologija? Sar tumen dikhen andre škola?

Phares hin te phenel, vašoda hoj chudľam o dištančno sikhľuviben. Paťav, hoj the avka man o profesora the o kolega dosta prindžaren u džanen, ko som. Šaj hoj the palikerdo oleske, hoj som o dženo andro akademicko senatos pre amari fakulta. O profesora u o kolega džanen the pal o mire aktiviti avri la školatar, vaš save chudľom le rektoristar pre univerzita o molipen vaš e but lačhi reprezentacija vaš e P. J. Šafárikoskri Univerzita Kašate. Te chudav o molipen, oda kerde savore džene andal e katedra vaš e politologija. Angomis mange iľom avri o študijum pal o maškarthemutne relaciji, no kada študijum našađas e akreditacija. Jekh drom sar te džal dureder andro študijum u te ačhel Kašate sas te džal pre politologija le študijno moduloha pal o maškarthemutne relaciji. Mio avipen dikhav andre kadi sfera.

Savo momentos andro tumaro džživipen sas nekhbareder?

Kana o manuš avel pre oda, hoj o džživipen hino šukar ča te vašoda, hoj savo hino. Hoj savoro, so pes andro džživipen le manušeske ačhel, pes ačhel vaš o varesoske. Andro momentos, kana o manuš avel pro ajso prindžaripen, pal oda džanel, hoj savo hino o džživipen čačes šukar u sajekh sano. Nekhbareder momentos dikhav oda, hoj sikhľuvavas pre maškarutňi škola, so mange andās u pomožindās te kerel buta avrether. Kamav mekh te phenel, hoj sako džives amen hin e šanca pro averipen u feder džživipen.

O zorarde manušeskro kher vaš o romane komuniti kerel andro apriľos o kongresis vaš o terne Romňa u Roma. Savi ela tumari pozicija? Savo hino tumaro planos?

Imar som olestar but lošalo. Paťav, hoj paš kana resaha te kerel savoro avka, sar hino o planos. Andro kongresos vaš o terne Romňa u Roma man ela buter funkciji sar le šerutnes andro prikeribnaskro viboris vaš o kongresos u o šerutno andre komisija vaš o vazdipen andro športos u športoskro džaňiben. O športos hino but lačho vaš o feder jekhetano džživipen maškar amende, paťav, hoj amen anel paš e kijo jekh avreste. Palikerdo oleske pes chudel e motivacija, e disciplina andro džživipen, resel pes o aktivno džživipen u godaver drom sar te dživel, paš oda anel the but aver buťa. Andro kongresos vaš o terna Roma u Romňa vašoda vakeraha pal e tema sar te kerel o športos u aver paš e buťa kijo športos.

Kaj pen dikhen pal pandž berša?

Dikhav man pro drom kijo mire resa. Kamav te dživel o lošalo u bachtalo džživipen u pro miro drom te avel le manušeha u manušenca, saven kamav paš mande. Te avel dosta lačho manuš u godaver dženo, te resel buter džživipnaskre doresipena, save dikhav sar ola, so kamav. Tel o pandž berša pen ačhena zorale paruvibena andre miri personalita the džživipen, pre save mange kampel te ave prikerdo, hoj len te predživav mištes. Palis man šaj dochudav dureder u oda hin vaš mange but bari buťi.

Rozhovor s Tomášom Mattom viedla Dominika Badžová.

Le Tomášoba Mattoba vakerdās e Dominika Badžová.

Preklad do rómskeho jazyka: Erika Godľová

◆ T. Matta je úspešný aj v športe. Foto: archív TM

Ako sa mestá potichu zbavujú rómskych komunít

Príbeh Rómov v baníckych bytovkách v Nižnej Slanej odhaľuje málo známy spoločenský proces novodobého Slovenska.

♦ Jedna z dvoch schátraných baníckych bytoviek v Nižnej Slanej, časť Závod. Foto: Tereza Suránová

Nižná Slaná, časť Závod

Turisti sa tadiaľto len mihnú na ich ceste smerom na letnú dovolenku pod Tatrami či naopak, do južných kúpeľov. Ako píše Martin M. Šimečka, známky života javia „len ošarpané baraky pre niekdajších baníkov“. Ide o bytovky, ktoré na prvý pohľad potvrdzujú klasické predsudky o Rómoch. Za touto fasádou sa však skrýva komplexný príbeh, tak typický pre opustené industriálne územia Slovenska.

Obec Nižná Slaná má za sebou bohatú históriu. Nachádza sa na hornom Gemeri v okrese Rožňava. V oblasti najprv dominovalo baníctvo, no postupne sa tu vybudoval aj priemysel, ktorý v minulom storočí doniesol do obce dočasný blahobyt. „Keď mi sem prišla teta z Ameriky, nemohla uveriť, ako dobre sa nám tu žije.“ „Tu nikto bez roboty nebol, či bol taký alebo taký,“ spomínajú na zlaté časy rodáci Dušan a Darinka z tejto malej gemerskej dediny. Ku koncu 80. rokov sa obec pýšila nielen jednou z najmodernejších výrobní železa, ale aj občianskou vybavenosťou. Nechýbalo tu kino, doktori, hotelierska stredná škola či bohatá kultúra pripomenutá ľudovým súborom FSK Hrabina.

Avšak po „slávnej histórii“ prišiel nie veľmi slávny koniec. „Toto sa tu popredávalo, jeden majiteľ, druhý majiteľ... baňa je úplne rozrabovaná,“ postážoval sa kurátor Baníckej a geologickej expozície v Nižnej Slanej, pán Vandrášik. Kedysi tu pracovalo 1 200 ľudí v železrudných baniach a vo výrobni železných paliet. V roku 2008 sa výrobnia Siderit zavrela, ľudia stratili obživu a mnohí sa odsťahovali.

„Keď vás niekto vykopne dva, tri roky pred penziou, chodte si hľadať robotu v okrese, kde je 30-percentná nezamestnanosť. Všetci chodia het do zahraničia. Všetko pútekalo na západ robiť otrokov, samozrejme,“ pokračuje pán Vandrášik. Aj keď sa situácia zlepšuje, nezamestnanosť je

stále hlboko pod slovenským priemerom, a tak deti odchádzajú, otcovia robia čo sa dá a matky sa odľučujú od rodín každý mesiac na tri týždne opatrovať do Nemecka, kam cestujú asi desať hodín.

Z výroby zostala kopa šrotu a za ňou 80 metrov vysoké odkalisko plné ťažkých kovov, ktoré sa často víria vo vzduchu nad dedinou. Siahajú ďaleko do kotliny a cestou skracujú život každým dychom. „Za prvých desať rokov prevádzky tu 40 000 ton prachu padlo do okolia – všelijakých chutoviek. Tu vám koreňová zelenina nevyrastie,“ krúti hlavou bývalý starosta a nadšenec pre lokálnu históriu pán Gálik. Dnes bohatú históriu a technické pamiatky obce zatienuje toxické odkalisko.

V tomto čase, keď obec zažívala najväčší úpadok, sem v priebehu pár rokov prišlo okolo stovky Rómov a Rómiok, väčšina pôvodne z Popradu a ďalší zo Spišskej Novej Vsi. Prečo práve sem? A prečo práve teraz, keď domáci museli cestovať za obživou ďaleko za okolité bujné lesy nasiaknuté toxickým prachom?

„Bývalý starosta ich sem doniesol kvôli väčším šanciam na zisk eurofondov,“ hovorí jeden rodák.

„Poprad nám ich sem poslal, aby si vyčistil mesto na olympiádu,“ teoretizuje ďalší.

„Oni tam prišli spontánne,“ bráni sa jedna bývalá poslankyňa mesta Poprad. Všetci však chceli ostať anonymní.

Ako sa ukáže, na druhej strane Slovenského rudohoria sa v čase úpadku obce Nižná Slaná organizovalo nie až tak veľmi spontánne presťahovanie celej „cigánskej ulice“ blízko centra mesta Poprad. „Za necelé dva týždne odsťahovali 400 ľudí,“ spomína jedna z mála terajších rómskych obyvateľiek Baníckej a Okružnej ulice v Poprade. Kto ich odsťahoval? A prečo? História nám ponúka tucty podobných prípadov, zahrabaných pod zem, ktoré dopomôžu k odpovediam na tieto otázky.

♦ Siderit – bývalá výrobnia železných paliet, ktoré tvorili skoro desatinu železa pre Východoslovenské železiarne

Závod v Nižnej Slanej

Spomínané bytovky sa síce môžu zdať opustené a zdevastované, v realite prekypujú životom podobne ako celá dedina. Viac ako 600 ľudí volá Závod, časť dediny kde sa nachádzajú spomínané bytovky a celý industriálny komplex, svojím domovom. Pri večernej prechádzke tu stretnete deti na ulici hrajúce prekopanú, mužov opravujúcich auto, celé rodiny rozprávajúce sa na lavičkách pri vchodových dverách či páriky venčiacie domácich miláčikov.

Istotne to tu kypelo životom viac, keď miestna hotelierska stredná škola, telocvičňa, internát, kino, kúpalisko, mäsiarstvo, zelvov, obuvníctvo, lekáreň či baňa fungovali. Ani menšie mestá nemajú toľko rôznych budov ako mávala obecná časť Nižnoslanská Baňa, tiež nazývaná Závod. Ťažba rudy v baniskom závode Siderit začala v roku 1975.

„V tom čase byť baníkom znamenalo strašne veľa. To bola pozícia! Môj otec bol baník, tak sa bil po hrudoch,“ spomína bývalý baník s pätnásťročnou kariérou v Siderite. „Keď išiel do krčmy, nikto nemal šancu,“ dodáva s úsmevom. S príchodom robotníkov prišla aj kúpna sila.

Avšak keď sa baňa zavrela, obec začala upadať, a najmä časť Závod. Nešťastná situácia tu sa ukázala ako príležitosť pre „investorov“ z Popradu.

„Investori“ z Popradu

Spolu s ekonomickým úpadkom obce sa znížili ceny nehnuteľností. Spomínané baraky pre niekdajších baníkov sa napokon dostali na aukciu do Spišskej Novej Vsi. Celé rómske rodiny sa potom začali sťahovať práve do týchto barakov. Prečo práve sem a ako?

Najprv fakty. V roku 2007 sa v Spišskej Novej Vsi udiala dražba robotníckych barakov v Nižnoslanskej Bani. Organizovali ju BANE

Spišská Nová Ves, štátny podnik v likvidácii. Investori z Popradu kúpili tieto byty a ponúkali ich do vlastníctva alebo do prenájmu popradským Rómom a Rómkam z Okružnej a Baníckej ulice v Poprade. Navyše sľubovali, že kúpia aj ich popradské byty za výhodné ceny. Rómski obyvatelia tak mali možnosť dostať peniaze na ruku a aj lacné a lepšie bývanie, aj keď ďaleko od domova. Nie všetci sa odhodlali hneď pristúpiť.

Investori boli vraj neodbytní, chodili ponúkať byty „každý deň, každý deň, každý deň, pretože museli celú bytovku odkúpiť“, hovorí terajšia obyvateľka schátraných bytoviek v Závode. Obyvatelia boli zastrašovaní, že budú vystahovaní tak či onak – či svoje byty predajú alebo nie. Nakoniec takmer všetci zobrali ponuku a presťahovali sa z Popradu smerom na Gemer. Až neskôr si rodiny uvedomili, že idú do neudržateľnej situácie. „V Poprade sme mali zlatý život. Tam sme mali plyn, vodu, všetko,“ hovorí jedna z presťahovaných obyvateľiek. V Nižnej Slanej sa pre nich plyn, voda a elektrina čoskoro stanú vymoženosťami.

Väčšina našich informátorov vidí za touto rošádou priamo mesto Poprad. Podľa terajších obyvateľov Baníckej a Okružnej ulice sa vedenie mesta vraj chcelo „zbaviť nepohodlných ľudí, na ktorých sa málo pracovalo“ a vylepšiť tak situáciu na sídlisku. Tiež sa pvráva, že sa mesto snažilo o hostovanie zimných olympijských hier. Na vylepšenie svojho imidžu potrebovalo „vyčistiť“ ulice Okružná a Banícka, obe blízko lukratívnej a frekventovanej časti centra mesta Poprad. Niektorí spomínajú aj podniky, ktoré dali peniaze investorom, aby skupili lacné byty, do ktorých by sa nasťahovali Rómovia a Rómky. Podľa viacerých svedkov sa do procesu zapojila priamo popradská mestská rada.

♦ Administratívna budova Sideritu, kde pán Vandrášik pracoval ako hlavný geológ až do jej zatvorenia v roku 2008. Foto: autor

♦ Renovovaná bytovka na Okružnej ulici, blízko centra Popradu. Aj tu bývali Rómovia presunutí do Nižnej Slanej

◆ Renovované a pekne udržiavané priestory v obci sú vo veľkom kontraste s priestormi v Závode. Foto: Tereza Suránová

◆ Námestie SNP pri obecnom úrade bolo financované z eurofondov určených pre integráciu marginalizovaných skupín. Foto: Tereza Suránová

Bývalý starosta Nižnej Slanej Ján Vieloha a súčasný starosta obce Tibor Jerga sa zhodujú, že presťahovanie rómskych rodín z Popradu nebola žiadna náhoda. Práve naopak, bolo to celkom organizované. „Ľudia napojení na vedenie mesta kúpili byty v Nižnej Slanej. [Rómovia a Rómky] tam mohli mať nejaké dlhy, tak im kúpili tento lacný byt. Ich byt odkúpili za zostatkovú hodnotu. Pôvodné popradské byty zrekonštruovali a predali ďalej za veľké peniaze,“ hovorí Vieloha.

Mesto Poprad sa k tejto téme nechcelo vyjadriť, lebo s presunom tolkých Rómov a Rómiiek za tak krátky čas vraj nemalo nič spoločné. Vtedajšia mestská poslankyňa tvrdí, že ich presun bol spontánny. Nedá sa s istotou povedať, ktorá z týchto verzií je pravdivá, existujú iba tvrdenia proti tvrdeniam. Je možné, že sa niektoré rodiny rozhodli presťahovať samé od seba. Avšak je ťažké si predstaviť, že presun niekoľkých stoviek Rómov a Rómiiek za tri týždne, desiatky kilometrov ďaleko od žiadanej časti Popradu, bol spontánny. Historické príklady z mnohých Slovenských miest ukazujú opak.

Stahovanie Rómov ako nástroj miest

Tento prípad presťahovania rómskych komunít nie je ojedinelý. Rómovia a Rómky boli sťahovaní a vysťahovávaní vo veľkom počte miest v poslednom storočí veľakrát, najmä v 90. rokoch. Počas a po druhej svetovej vojne boli Židia, Karpatskí Nemci, Maďari a ďalší vyvraždení alebo vyhodení zo svojich bydlísk. Tie boli častokrát v centrách miest. Potom ako zostali prázdne, boli do nich vo viacerých mestách a obciach nasťahovaní Rómovia a Rómky. Cieľom nebola iba asimilácia rómskych komunít, ale často aj ďalšie znehodnotenie týchto budov s účelom ich postupného búrania a nahradenia inými, modernistickými stavbami viac v súlade s ideológiou a vizuálnym slohom socializmu.

Postupne ako sa centrá miest revitalizovali, záujem o tieto budovy rástol a mestá mali ekonomické podnety na to, aby sa tieto domy uvoľnili pre biznis a podniky. Mestá podobným spôsobom ako v Nižnej Slanej po roku 2008 kupovali lacné domy a byty, niekedy aj 100 až 300 km ďaleko od hraníc mesta, kde potom

ponúkali domácim Rómom bývanie. Týmto a podobnými spôsobmi Kežmarok, Nové Zámky, Komárno, Podolínec, Medzev, Spišské Podhradie a veľa ďalších (napr. Košice, Nitra) poslali domácich Rómov a Rómkov ďaleko z lukratívnych lokalít. Ale podobné úsilie môžeme zachytiť aj dnes. V roku 2018 gemerské mestečko Jelšava zaznamenalo príchod Rómov z liptovského Važca organizovaným spôsobom.

Za týmito presťahovaniami sú veľmi nerovnomerné mocenské pomery. Dej sa vždy smerom od silnejších samospráv – väčších miest alebo bohatších obcí – k menším, slabším, chudobnejším lokalitám. Často ide o obce a mestá, ktoré sú v menej rozvinutých regiónoch južného a východného Slovenska. Recept je ako cez kopirák. Záhadný investor (podporovaný mestom) si kúpi dom alebo bytovku, nahucká Rómov a Rómkov z ďalekej lokality k presťahovaniu sa ponukou nového bytu a peňazí na ruku, vykoná a potom zmizne. Na „mieste činu“ zostane úplne nová rómska komunita, často jazykovo, návykmi, životným spôsobom či podmienkami diametrálne iná od ich nového domova, čo tvorí napätie s domácimi, ktorí v Chotíne v okrese Kežmarok dokonca podpálili domy, aby sa do nich Rómovia a Rómky nepristáhovali.

Napätie rastie

V Nižnej Slanej bývali Rómovia a Rómky aj pred týmito udalosťami. Išlo však o dobre integrovanú skupinu obyvateľstva. „Krásne domy si stavajú, chodia do práce, majú hypotéky, deti pravidelne chodia do školy a rodičia sa o ne starajú,“ hovorí starosta Jerga. Napätie medzi dlhoročnými domácimi zo Závodu a prisťahovanými prudko rástlo. Noví rómski obyvatelia sa ocitli v novom prostredí bez akýchkoľvek kontaktov, podporných sietí či vízie na ich integráciu. Veľmi rýchlo sa ukázalo, že sami to nezvládnu a že sa im nepodari udržať kvalitu bytov. Keď sa domáci sťahovali na situáciu vtedajšiemu starostovi, on vraj odvrkol: „Nie je to môj majetok, nech si robia čo chcú“. Vzniknutú situáciu neriešil ani investor, ktorý svoje ciele už splnil presunom ľudí. „Predali byty a viac sa o nás nestarali, to chátranie bytoviek im bolo jedno,“ hovorí obyvateľka bývalej baníckej bytovky z časti Závod.

Bývalý starosta Ján Vieloha hovorí, že byty boli legálne kúpené v dražbe. Obvinenia z nestarania sa o byty otriasol podobným argumentom ako terajší starosta: „Zasahovať do vlastníctva iných sa nemôže“. Napriek tejto limitácii vraj robil čo mohol, keď napríklad novým obyvateľom bytoviek v dlhu „vybavil vo vodárňach splátkový kalendár“.

Medzitým, ako časť Závod chátrala, druhá časť obce sa renovovala. Ako výsledok presťahovania sa podiel Rómov a Rómiiek v obci zvýšil, čo oprávnilo obec na získanie eurofondov určených pre integráciu marginalizovaných skupín. Námestie v hlavnej časti obce je krásne obnovené, stromy vysadené, chodníky opravené a drevené lávky s kvetináčmi ponad potok pripomínajú rakúske horské dedinky. Avšak väčšina týchto vymožeností je vzdialená dva kilometre po rýchlostnej ceste od ľudí, pre ktorých sú určené – pre Rómov a Rómkov, väčšina ktorých býva v menšej časti Závod.

Jeden popradský investor stále vlastní niektoré byty a mnoho z nich je dnes vo veľmi zlom stave. Väčšina bytových jednotiek na Mierovej ulici v Závode je zachovalá, no posledné dva bývalé banícke baraky sú ťažko poškodené – najmä ten bližšie pri ceste. Obyvatelia nemajú zavedenú elektrinu, chodia po vode na varenie a kúpanie do studne, ktorá je jeden a pol kilometra ďaleko a perú v rieke, kam musia skrz lúku vliecť všetko svoje oblečenie. Žumpa neodteká, ale zhoršuje statiku, lebo zaplavuje pivnicu a niekedy aj okolie bytovky.

Terajšie vedenie obce sa snaží o zlepšenie situácie, ale nejde to ľahko. Odkúpenie bytov od investora, ktorý ich stále niekoľko vlastní, nevyšlo. Obec sa chcela uchádzať o eurofondy a revitalizovať bytovky a ich okolie. Lenže má zaviazané ruky. „Obec do vlastníckeho vzťahu nemôže zasahovať,“ ako hovorí starosta Jerga. „Už sa vyše roka trápieme niečo robiť, ale furt máme nejaké polená hádzané popod nohy.“ Bytovky tak chátrajú ďalej. Terajší starosta, mimochodom, býva práve v časti Závod.

Ošarpaná omietka sa nerovná ľahostajnosti

Častým cieľom týchto presídlení sú práve postindustriálne obce ako Nižná Slaná. Sú

charakterizované chátrajúcou infraštruktúrou a občianskou vybavenosťou. Kúpna sila novozamestnaných baníkov či robotníkov, ktorá živila kiná, krčmy, školy týchto obcí, je dávno preč, a tak sú tieto budovy prázdne, opustené. Častokrát sa potom stanú terčom vandalizmu alebo domovom squaterov. Typickým príkladom je obec Rudňany na Spiši, kde v súčasnosti žije 2 700 Rómov a Rómiiek zo 4 500 celkových obyvateľov. Niektoré časti tejto obce, ktorá je inak v malebnom prostredí, pripomínajú mesačnú krajinu s opustenými industriálnymi artefaktmi a chudobnými ľuďmi žijúcimi priamo v nich.

Tieto príbehy výrazne oponujú často skloňovanému príbehu, že rómske osady sú akýmisi – aby sme opäť citovali Martina M. Šimečku – „obrazmi ľahostajnej biedy“. Akoby si rómske rodiny v ošarpaných bytovkách vybrali tento osud samé a úmyselne. Možno niektorí viac áno a niektorí viac nie, pravda je však o dosť komplexnejšia, ako sa zdá na prvý pohľad. A najmä: každé mesto, každá lokalita má svoj vlastný príbeh.

„Na celom Slovensku, všade kam sa poľneš, každý sa chce zbaviť takzvaných neprispôsobivých občanov. My Rómovia musíme niekomu stále niečo dokazovať. Ale potom, keď niekto žije normálne, už to nikto nerieši, nikto nemá záujem,“ hovorí Marián Bubenčík, koordinátor pre prácu s rómskou komunitou v neďalekom meste Dobšiná.

Ľudia v Nižnej Slanej žili a pracovali často za cenu chronických chorôb či skorého úmrtia. Časť profitu tu bola investovaná do vytvorenia miestnej infraštruktúry. V porovnaní s tým, čo tu ale po baníctve zostalo, sú to iba omrvinky. Rómske bytovky sú rovnakou integrálnou časťou tohto príbehu ako sú opustené banícke objekty, horšia kvalita zdravia či života obyvateľov alebo jedovatý vietor, ktorý sa ťahá od odkaliska. Bytovky sú mementom príbehu divokej deindustrializácie Slovenska 90. rokov. Predtým, ako odsúdime obyvateľov závodských bytoviek za podmienky, v ktorých žijú, mali by sme si dať námahu vykopať a spracovať ich nevypovedaný príbeh. Uvedomíme si, že pravda je komplikovanejšia, ako sa zdá.

Text: Filip Čarnogurský, Ábel Ravasz

Rómovia zomierali na covid dvakrát častejšie ako majorita

Bratislava 19. január 2022 (RNE/TS) – Obyvatelia z rómskych komunít zomierali v druhej vlne dvakrát častejšie ako majorita. Úmrtia boli výsledkom výrazného premorenia. Upozornili na to analytici Inštitútu finančnej politiky v komentári s názvom *Vplyv pandémie na marginalizované rómske komunity*.

Podľa údajov inštitútu bola celková zaočkovanosť dospelej populácie Rómov do novembra 2021 len dvadsať percent. Aj preto analytici predpokladajú výrazne horší vplyv pandémie oproti priemeru krajín Európskej únie aj v tretej vlne.

„Oproti priemeru v období 2015 až 2019 narástli v roku 2021 počty úmrtí ľudí z marginalizovaných rómskych komunít až o 44 percent oproti 21 percentám v majorite. Obyvateľstvo MRK má pritom mladšiu vekovú štruktúru ako väčšinová populácia. Ak by bol podiel starších ľudí nad 60 rokov v tejto populácii podobný ako v majorite, počet úmrtí by vzrástol trojnásobne,“ napísali analytici.

Úmrtia boli výsledkom výrazného premorenia, ktoré podľa odhadov dosiahlo v MRK minimálne 30 percent populácie.

„Pandémia zároveň podľa analytikov zastavila významný pokrok v integrácii ľudí z MRK na trhu práce. Za posledných desať rokov sa počet pracujúcich ľudí z týchto komunít zdvojnásobil a rozdiel oproti majorite sa významne znížil. Dosahy súčasnej krízy však môžu byť pre obyvateľov MRK výraznejšie, keďže pred pandemiou až 80% z nich čelilo riziku chudoby. Najchudobnejšie rómske domácnosti zároveň prišli počas pandémie o časť podpory v podobe dotácie na obedy a aktivačných príspevkov,“ uvádzajú v komentári.

Situáciu by mohla zlepšiť podpora a zefektívnenie mobilného očkovania pre zraniteľných priamo v obciach s MRK. Analytici navrhujú, že komunitné karantény by sa mali nahradiť cieľenými intervenciami v spolupráci s inter-

venčným tímom rezortu zdravotníctva. Do tvorby pandemických opatrení by sa podľa analytikov mali systematicky zapájať experti na zdravie sociálne zraniteľných skupín.

Autormi komentára sú Slavomír Hidas, Katarína Valková, Gabriel Machlica a Andrej Belák.

♦ Kika Gérová

AMARO PAPEŽIS

♦ Adam Rusňák

Fotografická výstava Amaro papežis (Náš pápež) je unikátnym výstupom projektu dvoch organizácií – KLUB z Košíc a ETP Slovensko. Výstavný priestor poskytla Východoslovenská galéria v Košiciach.

Myšlienka rozdať deťom jednorazové fotoaparáty na film počas návštevy pápeža na Luníku IX bola dobrým rozhodnutím. Jej iniciátorom je Ján Gálik z organizácie KLUB.

Podľa neho je fotografia univerzálnym jazykom, ktorému rozumie každý. Keď sa dozvedel, že na Luník príde pápež, potešilo ho to a vtedy prišiel nápad. Ján Gálik dal možnosť deťom ukázať ich pohľad jednak na samotnú návštevu pápeža, ale aj na to, čo ich v daný deň zaujalo.

Výsledkom je niekoľko stoviek fotografií na filmoch, z ktorých sa podarilo vyvolať väčšinu záberov. Išlo o deti, neriešila sa teda kompozícia ani všetky pravidlá, ktoré by mal fotograf poznať.

Na výstave je dostupných 32 veľkých fotografií a niekoľko desiatok malých formátov.

◆ Kristián Zupko

◆ Melisa Bandyová

◆ Viki Horváthová

♦ Jenifer Ferčáková

Autentický a úprimný pohľad

Takto hodnotí fotografie Ján Gálik a musím s ním súhlasiť. Keď som ho oslovil, aby sme niektoré fotografie v novinách zverejnili, bol rád. Očakával som zopár fotografií, aby sa udalosť v novinách zaznamenala. Pán Gálik ma však prekvapil. Poslal mi niekoľko desiatok fotografií od každého detského autora. Mal som teda trochu viac práce, ale zároveň som sa mohol pozrieť na obsah toho, čo každé dieťa videlo cez objektív svojho fotoaparátu. Videnie detí je zaujímavé.

Koľko priestoru projektu vyčleniť v novinách? Aké veľké fotografie umiestniť na stranu? Počas ich prezerania mi napadlo viacero otázok. Rozhodnutie bolo jasné. Vzhľadom na priestor v novinách a počet fotografov som sa rozhodol pre jednu fotografiu od každého autora. Tri fotky na stranu.

Fotografie boli skutočne rôznorodé, no viaceré deti vnímali jeden spoločný moment z návštevy pápeža – množstvo policajtov. Po samotnej návšteve pápeža boli také ohlasy, že tam bolo až príliš veľa policajtov, ostreľovačov a zábran. A že sa s obyvateľmi sídliska pápež ani nestretol. Cítiť je to aj z fotografií.

♦ Žaneta Rusňáková

♦ Julka Horváthová

Pápež tam takmer nie je, fotografie sú väčšinou spoza zábran a dominovali hlavne policajti. Autentický pohľad znútra rómskej komunity na Luníku IX. Fotili sa priateľstvá, ale aj bežný deň na sídlisku.

Pozrel som si všetky fotografie, ktoré som dostal. Minimálne dvaja autori majú ozajstný potenciál, jednoducho to vidíte na ich fotografiách. Ten talent a dar tam je. Fotografia nie je totiž len o cvaknutí prístroja, ale o výbere obsahu. A nemusí byť pritom ani technicky dokonalá.

Môj výber vidíte v novinách, širší výber uvidíte priamo na výstave. Tá potrvá ešte do 24. apríla 2022.

Roman Čonka

Miesto výstavy

Východoslovenská galéria v Košiciach.

Trvanie výstavy: 23. február 2022 - 24. apríl 2022

Zánik planéty, Hlavná 27, Košice

Fotografi a fotografky: Riško Krok / Melissa Bandyová / Žaneta Rusňáková / Viki Horváthová / Adam Rusňák / Kristián Zupko / Jenifer Ferčáková / Vaneska Kroková / Kika Gézová / Julka Horváthová

♦ Vaneska Kroková

♦ Riško Krok

♦ Adam Rusňák

◆ Budúcnosť Ukrajiny je nateraz neistá

«<< str. 3 nú si svoje kontakty a idú ďalej,“ hovorí veliteľ tábora.

Počas mojej návštevy tam boli tri rómske ženy so svojimi deťmi. Spolu ich bolo dvadsaťštyri – dve sestry, ich mladší bratia a manželka ich staršieho brata s deťmi. Prišli z Mižira. Alina nám povedala, že má dvoch bratov v armáde a jej manžel tiež čochvíľa odíde bojovať. V ich mestečku sa pred vojnou žilo normálne ako všade inde. „Kto pracoval, mal sa lepšie, ale aj tí, ktorí nepracovali, dostávali sociálne dávky, takže nikto nehladoval. Teraz je situácia veľmi zlá, v obchodoch je málo potravín, ceny sa zvýšili. Bankomaty prestali fungovať,“ opisuje situáciu. Na Slovensko prišla so svojimi desiatimi deťmi. Nemá tu nikoho, nevie kde skončí. Ale je rada, že mohla svoje deti ochrániť pred vojnou. Povedala, že na Slovensku alebo v Česku prečká vojnu a potom sa chce vrátiť domov, kde ostali jej blízki.

Naďa má muža už šesť mesiacov na vojne, ona odišla so svojimi deťmi a s bratom. Chlapi, ktorí ostali doma, čakajú na povolanie do armády. „Chcela by som tu prečkať vojnu, nájsť si nejaké bývanie, aj sa zamestnať ak by to bolo možné a po vojne by som sa chcela vrátiť domov.“

Jej brat má pätnásť rokov a o situácii na Ukrajine sa mu ťažko rozpráva. Je žiakom deviatego ročníka a ak tu ostane, rád by tu navštevoval školu. Ale ešte stále je v šoku z celej situácie a zatiaľ nevie, čo bude ďalej. Nevie, či ostane na Slovensku alebo odíde ďalej na Západ. Rád by sa vrátil domov, no bojí sa.

Cestou z tábora som stretol mojich známych, dobrovoľníkov. Prišli pomôcť do skladu triediť veci, ktoré ľudia podonášali. Jozef Vidlička nám povedal, že pomáhajú aj pri registrácii, aj ako tlmočníci rómskym odídencom z Ukrajiny. Teraz tu sú traja, ale striedajú sa. Alena tu je už druhý deň a aj ona potvrdila, že rómsky jazyk je v tábore potrebný. Včera pomáhala tlmočiť potreby rómskych žien z Ukrajiny a vidí,

že Rómovia im veria a viac sa otvoria, ak sa s nimi rozprávajú ich materinským jazykom.

Štvrtý deň v teréne

V posledných dňoch prichádzali správy, že na hraniciach sa Rómom nedostáva rovnakej pomoci, ako iným. Aj z tohto dôvodu som sa išiel pozrieť na hraničný príchod do Uble a okolitých prihraničných obcí, či je to pravda. Bolo to v deň, kedy aj Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity zriadil funkciu rómskeho asistenta na hraniciach.

Na hranicu som prišiel ráno. V Ubli som sa najprv zastavil v triážnom centre v obci. Koordinátorka Anežka Karla sa ma ochotne ujala a porozprávala o tom, ako pomáhajú utečencom. Na otázku, či nedochádza k diskriminácii rómskych odídencom z Ukrajiny povedala, že sa s tým nestretla a oni sa snažia pomôcť každému bez rozdielu národnosti alebo rasy. V tom čase tam neboli žiadni Rómovia. Na hraničnom priechode bola pokojná situácia. Ľudia prichádzali priebežne. Boli tam pre nich pripravené autá, ktoré ich odvážali do centra obce, kde ich zaregistrovali. Na tých, ktorí majú niekoho známeho alebo príbuzného na Slovensku, čakal odvoz. Ostatní ostávajú v ubytovni, kde im pomáhajú dobrovoľníci z organizácií, ako napríklad Červený kríž alebo Človek v ohrození.

Po viac ako hodine na hranici sa nám podarilo získať kontakt na jednu rodinu z obce, ktorá poskytla bývanie rómskej rodine z Ukrajiny. Andrea Štanar so svojou matkou a švagrinou nás už očakávali. Porozprávali nám o rodine, ktorú ubytovali v dome ich brata. Dom nie je ešte dokončený, potrebuje opravy, ale ako núdzové bývanie vyhovuje. Najväčším problémom je chýbajúca elektrina a voda. Teraz zháňajú školské pomôcky a oblečenie pre deti, ktoré nastupujú do školy.

Ivana je matka siedmich detí. Na Ukrajinu pracovala ako laborantka,

lebo má vyštudovanú strednú zdravotnícku školu. Jej rodina pochádza z Veľkého Berežného. Odišli, lebo nechceli žiť v strese a strachu z vojny. Doma pocítili nedostatok potravín v obchodoch. Ak niečo dovezli, hneď sa to rozpredalo a nebolo dosť pre všetkých. Z rozprávania ľudí, ktorí ostali doma sa dozvedela, že situácia sa tam každý deň zhoršuje. Na Slovensku nechce zostať natrvalo, chce tu iba prečkať vojnu a vrátiť sa so svojou rodinou naspäť domov. Deti nastupujú do školy – chce, aby sa učili. Aj im je smutno za domovom, ale chápu, že sa tam teraz nemôžu vrátiť.

V ich dedine teraz žijú ľudia, ktorí odišli z východnej Ukrajiny. Pomáhajú im humanitárne organizácie a cirkvi. „Počas cesty som nezažila žiadnu diskrimináciu. Na slovenskej hranici sa k nám správali pekne, tak ako k ostatným. Nechcela som zostať v tábore, lebo som chcela zabezpečiť svojej rodine aspoň aké také súkromie, aby sa tu cítili ako doma. Doma máme dom, auto, ale vôbec som sa nezamýšľala nad tým, že tam ostanem a na dom nám spadne nejaká bomba. Aj keď vidím, že koniec vojny je v nedohľadne, verím, že sa to čoskoro skončí a budem sa môcť s deťmi vrátiť domov,“ rozpráva pani Ivana. Spomína aj svoju sestru, ktorá je s rodinou v obci Zubné.

Vydal som sa za Ľubom Havrilcom, ktorý im zabezpečil bývanie. Našli sme ho v novostavbe, kde s manželkou ubytovali Ruslanu, ktorá krátko po prekročení hraníc porodila synčeka. Ľubo Havrilco nám pove-

dal, že sa poznal s chlapmi z Ukrajiny z práce. Tí ho oslovili, a keďže jeho sestra, ktorá žije v Anglicku si pred časom kúpila starší dom v obci, po rodinnej dohode sa rozhodli ponúknuť im ho na pol roka do užívania. Pomáha im celá rodina, jeho súrodenci, strýko. Po výzve na sociálnej sieti sa do pomoci zapojili aj celkom cudzí ľudia, ale hlavne Rómovia.

Aj on vníma, že ukrajinským Rómom pomáhajú hlavne Rómovia. A obáva sa, že na Slovensku sa po ich príchode môže zhoršiť spoločenstvo s majoritou. Verí, že tieto rodiny, ktoré sa momentálne nachádzajú v ich obci nebudú mať problém so začlenením sa do spoločnosti, lebo s chlapmi pracoval a vie, že nebudú čakať iba na nejaké dávky a svoje živobytie si zabez-

pečia prácou. On im bude pomáhať ako bude schopný. Dúfa, že vojna sa čoskoro skončí, lebo zasahuje do života nielen na Ukrajine, ale aj na Slovensku.

Marina, tak ako iné matky, nám potvrdila, že sa obávala hlavne o svojich deväť detí. Manžel pracoval v Česku, poznal sa s Ľubom Havrilcom z práce. „On nám poskytol aspoň na nejaký čas ubytovanie. Natrvalo tu nechceme zostať, doma sme dali do všetkého svoje ruky, svoju dušu, aby sme si vybudovali to, čo máme – ale nemohli sme tam zostať. Keby došlo k najhoršiemu, už by sme nestihli utiecť,“ spomína so strachom Marina. Ani ona sa na hraniciach nestretla s diskrimináciou.

Text: Roman Gorol, foto: Matúš Chovanec a archív RG

◆ Autor reportáže Roman Gorol v teréne

◆ Autor reportáže Roman Gorol v teréne

Aj Róm môže hrať Hamleta či Rómea, hovorí herec a divadelník František Balog

Rómsku identitu si začal František Balog uvedomovať na koncertoch v Košiciach s pomocou svojich rómskych spolužiakov a *Daniely Hivešovej Šilanovej*. Vyštudoval muzikálové herectvo na Vysoké škole múzických umení v Bratislave (2008), od roku 2010 je členom Štátneho divadla v Košiciach. Založil vlastné divadlo Actor. Prednedávnom mal premiéru film *Jozef Mak* v réžii Petra Bebjaka (2021), kde si zahrál Róma Imra, bral aj vo filmoch *Šepoty* a *Rozbi moje srdce* (oba 2018), v divadelnom zázname *Jurgova Hana* (2020) a v televíznych seriáloch *Príbehy spod Karpát* (2017), *Mesto tieňov*, *Panelák* (oba 2018) a *Ordinácia v ružovej zábrade* (2007).

Pán Balog, kedy ste začali vnímať svoju rómsku identitu?

Až keď som prišiel na vtedy ešte Strednú umeleckú školu v Košiciach. Veľa Rómov tam študovalo hudobné odbory, ale bolo nás dosť aj na hereckom odbore, čo som bol prekvapený. Mal som pedagógov Miloša Cimbalu, a potom Danielu Hivešovú Šilanovú. Podľa mňa bola Daniela Hivešová Šilanová dušou i telom Rómkou. Ovládala rómsky jazyk niekedy lepšie ako samotní Rómovia. Často sme s ňou rozoberali v divadle rómskych autorov, aj našu identitu. Takto som si cez divadelné umenie začal uvedomovať svoje rómske a rómsku kultúru.

Čo vás motivovalo k tomu, aby ste spracovali svoj príbeh do monodrámy Róm z perinky?

Veľakrát som rozprával svojim blízkym o reálnych historkách, ktoré som zažil na vlastnej koži. Časom mi dokonca hovorievali, že by som to mal spracovať ako divadelnú monodrámu. Vždy som iba mávol rukou. No neskôr mi to dokonca hovorili už aj kolegovia herci. Bol som dosť namotivovaný, a tak za jeden deň som to mal spísané a upravené do divadelného textu – monodrámy. Samozrejme, že som rátal s tým, že ak to zrealizujem, pôjdem s vlastnou kožou na trh. Môže to byť zlé alebo výborné. Dnes už má Róm z perinky 80. reprízu. Sú to historky z detského domova, v ktorom som vyrastal až po štúdium na VŠMU. Hra je istým spôsobom lekciami, ako zvládať život.

Aké aspekty tam môžeme nachádzať a čo majú spoločné so životom súčasných Rómov?

Ide o výpoveď alebo svedectvo Róma, ktorý sa snaží zo všetkého svojším spôsobom vyvlieciť alebo naopak, istým spôsobom navliecť. Je to taká cesta, kde sa stretáva s Nerómami, aj Rómami. A to ho akoby prepašovalo do majority. V podstate ide o mrazivý príbeh Róma. Je to o tom, aké je dôležité sa vzdelávať, aké je dôležité nachádzať motiváciu, lebo to nás robí silnejšími. Myslím si, že v súčasnosti sa chcú Rómovia vzdelávať, chcú byť integrovaní. Avšak v niektorých prípadoch je potrebná pomocná ruka. Tak ako som ju dostal ja, keď som prišiel do detského domova.

V akých ďalších inscenáciách účinkujete? Hrávate tmavé – negatívne postavy?

Postavy dostávam väčšinou komické. V kamenných divadlách sa často stáva, že herca obsadzujú do rovnakých postáv. Neobsadzujú ma len do rómskych charakterov. Sú to aj iné postavy ako Shakespe-

arov Brúsik a podobne. Preto som sa rozhodol založiť svoje divadlo Actor, aby som mohol robiť divadlo podľa seba.

Prečo nenastane v slovenskej a v rómskej dramatiky progres v prezentovaní Rómov v inscenáciách a filmoch?

Asi preto, že nemáme zatiaľ autorov, ktorí by dokázali napísať kvalitný, či už divadelný, filmový alebo seriálový scenár pre rómsku sféru. Verím, že sa to raz podarí a dnešní mladí rómski autori sa nebudú báť a dajú o sebe vedieť, o svojich autorských kvalitách. Aj dnes je stále pojem Róm vnímaný ako negatívne slovo. Róm v umení však má šancu. V tejto sfére akoby sa tie negatíva strácali a berie sa do úvahy kvalita umeleckého výstupu. Je dôležité, aby sa o tom viac rozprávalo, písalo. Je dôležité, aby sa Rómovia príliš nezužovali len na rómskeho diváka, ale aj na majoritného a vôbec pre všetkých. Aj Róm predsa môže hrať Hamleta, Rómea a podobne. Ale to neznamená, že to je vytvorené iba pre rómskeho diváka.

Nedávno mal premiéru film Jozef Mak v réžii Petra Bebjaka. Vy ste tam hrali postavu Róma. Vaša rola symbolizovala priateľstvo medzi Jozefom, ktorého stvárnil Dávid Hartl a medzi Rómom – hudobníkom Imrem. Stvárnil ste už niekoľko takých postáv. V čom bola táto iná?

Účasť na filme *Jozef Mak* v réžii Petra Bebjaka bola pre mňa príjemná skúsenosť. Nebol som prvýkrát točiť, a tak som vedel čo ma čaká. Áno, hral som Róma, hudobníka Imra. Bola to zaujímavá postavička, nebola prvoplánová. Mala taký duchovno-morálny charakter. Imre bol blízkym kamarátom hlavnej postavy, Jozefa Maka. Myslím si, že preto mal za dobrého kamaráta Róma Imra, lebo bol voči nemu úprimný a jediný, s ktorým sa vedel porozprávať. Bol jediný človek, ktorý mu dokázal poradiť. Z Imra išla múdrosť, hravosť, nadhľad nad životom, nad sebou samým. Hral som iné rómske postavy, viac-menej epizódne, seriálové. Avšak to ma nebavilo, pretože to boli postavy, ktoré len kradli a zabíjali. Neustále ukazovali obraz Róma v tom najhoršom svetle. Preto som sa rozhodol, že nebudem hrať takéto postavy.

Myslíte si, že by pri písaní drám a scenárov pomohol dialóg medzi tvorcami a komunitou, aby bola dodržaná citlivosť?

Určite áno, ak ide o scenár alebo text z reálneho života. Ten sa totiž píše akoby sám. Vtedy je naozaj potrebný kontakt s komunitou,

aby text nabral sám o sebe citlivosť a akúsi štruktúru.

Prečo sa ľudia boja s menšími komunikovať?

Skôr to robí mediálny obraz Róma. V médiách je často Róm vnímaný dosť negatívne, čo spôsobí jasný obraz a mienku pre človeka z majority o Rómovi. Preto má bežný človek obavy alebo inak, syndróm Róma, teda bojovnosť, nedôveru, odpor.

Ako by ste si predstavovali takú komunikáciu vy?

Je dobré, keď sú pri komunikácii s komunitami prítomní Róm aj Neróm. Tak si komunita zvykne na obe polohy komunikácie a predchádza sa tak nedorozumeniam. Treba sa navzájom pochopiť, tolerovať a nájsť ten najsprávnejší prístup. Napríklad: motivácia + práca = odmena.

Na akých projektoch teraz pracujete a čo plánujete?

Momentálne pracujem na dvoch inscenáciách. Ich premiéry budú v rámci medzinárodného rómske-

◆ František Balog. Foto: archív FB

ho festivalu v košickej Tabačke od 1. do 5. júna. Na programe ešte pracujeme. Hostovať budú divadlá z Budapešti a z Prahy. Zároveň odprezentujeme digitálnu zbierku európskych rómskych divadiel.

Píšete aj ďalšie dramatické texty?

Áno, niečo sa už odprezentovalo. Rozprávka *Čaroborci z krajiny*

Kúzloborce, autorská monodráma Róm z perinky alebo *Enter the Majority*. Romano heroes je príbehom o rómskych väznoch, ktorí sa rozhodli zmeniť svoj život. Zároveň sa tam dozvedáme, prečo sa do väzenia dostali, aký bol ich život predtým. Chystáme aj dramatizáciu monodrámy *Kráľ Ubu*.

Za rozhovor ďakuje Dominika Badžová.

Stretávame sa s ľuďmi, ktorí žijú v nedôstojných podmienkach a ich dni sú čakaním na smrť, hovorí Magdaléna Rothová

Už od roku 1999 naplňa Asociácia pre kultúru, vzdelávanie a komunikáciu (ACEC) svoje poslanie budovať porozumenie, podporovať kultúrnu výmenu, prehlbovať vzdelávanie a komunikáciu. „Cesta, ktorou sme sa vydali nie je vždy ľahká. Je však jedinečná. Otvára myseľ i srdcia. Vedie na pódia svetových kultúrnych centier i do osád, keď jediné, čo zostalo, je nádej,“ píše sa na ich webovej stránke.

Aj keď organizácia realizuje viacero zaujímavých projektov, v spoločnosti je zrejme najznámejšia organizovaním ocenenia Roma Spirit. S riaditeľkou ACEC Magdalénou Rothovou sme sa porozprávali o dopravných asistentoch, babiciach v osadách, o krehkých spomienkach.

Roma Spirit

Organizácia ACEC je zrejme najviac viditeľná prostredníctvom ocenenia Roma Spirit. Raz ročne môžu sledovatelia RTVS vidieť pozitívne príklady Rómov. Dáva sa Rómom na Slovensku dosť mediálneho priestoru?

Každý rok, spoločne s vyhlasovateľmi a partnermi Roma Spirit, oceňujeme a prezentujeme výnimočné osobnosti a príbehy, ktoré prispievajú k zlepšeniu postavenia rómskych komunít v spoločnosti a vzájomného spolužitia. Sme radi, že sa vďaka vytrvalému trinástročnému úsiliu podarilo otvoriť v médiách cestu pre pozitívne príklady, ktoré sa týkajú Rómiiek a Rómov v našej spoločnosti.

Čo by mala o Rómoch na Slovensku viesť spoločnosť?

To je skôr otázka na Rómov samotných. Čo by ste chceli, aby spoločnosť o vás vedela?

Rómovia sú neskutočne heterogénna skupina ľudí. Pod týmto označením nájdeme ľudí s rôznym materinským jazykom, národnosťou, vyznáním či pochádzajúcich z rôzneho socio-ekonomického prostredia. Ako každú skupinu ľudí, aj túto tvoria jednotlivci. Každý človek je originál a má potenciál ovplyvniť a inšpirovať svoje okolie.

Roma Spirit nie je len o Rómoch, ale aj o organizáciách, zamestnávateľoch, jednotlivcoch a mimovládach, ktoré Rómom pomáhajú. Stretli ste sa s tým, že by sa napríklad zamestnávateľ nechcel zviditeľňovať cez rómskych zamestnancov?

Za tých trinásť rokov sme sa s niečím takým nestretli. Všetci zamestnávateľia, ktorých sme mali tú česť stretnúť, sú hrdí, ak sa im darí vytvárať kvalitné inkluzívne pracovné prostredie.

Roma Spirit je o Rómoch, o Nerómoch, o všetkých, ktorí sa podieľajú na tom, aby sa Rómom i ostatným obyvateľom na Slovensku žilo dobre.

Pandémia zmenila aj formát galavečera. Už druhý rok to bolo inak. Aká je odozva na nový formát?

Teší nás, že Roma Spirit 2021 sprevádza pozitívna odozva z rôznych kútov spoločnosti. Máme nádej, že to bola dôstojná pre-

zentácia finalistov oceňovania, ich práce a aktivít, a zároveň, že sa televízni diváci dobre bavili.

Vyzerá to tak, že pandémie je na ústupe a budú možné aj hromadné podujatia. Čo chystáte v Roma Spirit tento rok?

Roma Spirit pomaly vstupuje do štrnásteho ročníka. Čo nateraz môžeme prezradiť je, že Roma Spirit 2022 odštartujeme v máji pri príležitosti Svetového dňa kultúrnej rozmanitosti pre dialóg a rozvoj. Veríme, že sa môžeme spoločne tešiť na výnimočných finalistov i kvalitný umelecký program. Všetky aktuality priebežne uverejňujeme na Facebooku a Instagrame Roma Spirit.

Krehké spomienky

V prostredí osád dokumentujete aj príbehy Rómov – seniorov. Z výskumov už vieme, že úmrtnosť Rómov je vyššia už pri nižšom veku v porovnaní s majoritným obyvateľstvom.

♦ Magdaléna Rothová

Kolko Rómiiek a Rómov v seniorskom veku máme v komunitách a aké majú problémy?

Projekt Krehké spomienky vychádza z nášho programu pre seniorov z marginalizovaných komunít Zdravé starnutie. V programe, v ktorom pôsobi aktuálne osem dobrovoľníkov, máme cez 80 klientov, ktorí sú starší ako 75 rokov. Žiaľ, veľa našich klientov žije veľmi neaktívne. Stretávame sa aj s ľuďmi, ktorí žijú v nedôstojných podmienkach, v chorobe a ich dni sú čakaním na smrť.

V rámci projektu tvoríte pamäť Rómov z marginalizovaných komunít cez ich výpovede. Súčasťou sú aj fotografie. Máme veľa pamätníkov na vojnové obdobie?

Skôr by sme asi mali hovoriť o preživších ako pamätníkoch, keďže tá pamäť už veľmi neslúži. Je však citelné, že tak ako teraz, i počas vojnového obdobia žili naši respondenti mimo hlavný spoločenský prúd.

str. 24 >>>

Stano Daniel o Roma Spirit

„Ten nový formát prináša množstvo novej práce. Nevieť to porovnať s predchádzajúcou verziou, lebo na tej som nepracoval. Ale to, čo v telke nakoniec vyzerá ako neformálny rozhovor dvoch moderátorov na zadnom sedadle auta, znamená presun troch dodávok, štábu s dvadsiatimi ľuďmi a dvesto kilami techniky. Znovu však myslím, že to stálo za to. Veľmi som si to celé užil a chcel by som aj touto cestou štábu poďakovať. Je radosť pracovať s profesionálmi.“

♦ Roma Spirit 2021. Zľava Stano Daniel, Šimon Hornák, Martina Hornáková, Magdaléna Rothová

♦ Dopravní asistenti (vpravo dole)

Kráľ, smrť a sedem trpaslíkov

Jediný pocit, ktorý ma neustále ovláda a nikdy neopúšťa je neskutočný hlad. Akoby vás niečo zožieralo zvnútra, tupá bolesť v žalúdku, ktorá nepoľavuje. A teraz sa k tomu pridala aj krutá zima. Chatrné handry na mojom vycivenom tele nedokážu ochrániť pred ľadovým vetrom tejto nehostinnej krajiny, kam ma násilím priviezli v dobyťčom vagóne. Žili sme v malej dedinke, ktorá ešte pred vojnou pripadla Maďarsku. No my Rómovia sme to veľmi nesledovali, veď nám to mohlo byť jedno, kto bude nad nami pánom. Vždy sa nám žilo ťažko a biedne, či sme sa báli českých četníkov alebo maďarských žandárov, aký bol v tom rozdiel? Ani jedni, ani druhí nás nemali radi a bili nás, kedy sa im zachcelo. Hlavne naši chlapi si od nich užili veľa zlého. No keď si na to spomínam na tomto mieste niekde v Poľsku, zdá sa mi ten život krásny a sladký ako zrelé hrozno, ktoré sa pestovalo v našom kraji. Bože, ako veľmi sa túžim opäť vrátiť domov, no vieru v Boha som už dávno stratila. Ako sa môže Boh dívať na všetko toto zlo a nič neurobiť? Bože, kde si, prečo si zostal ticho, prečo si hluchý a slepý voči utrpeniu toľkých nevinných ľudí? Nepočuješ krik vraždených, nevidíš potoky krvi, ktoré sa tu prelievajú, necítiš bolesť mučených a týraných? Čo si to za Boha, kde je tvoja láska, o ktorej hovoril tvoj syn? Kolkto slz a krvi musí ešte pretiecť, aby sa to všetko skončilo? Takto každý deň posielam svoje otázky do prázdna, odkiaľ nikdy nepríde odpoveď. Napriek tomu zostal niekde v srdci hlboko ukrytý maličký kúsok viery, maličký kúsok nádeje, bez ktorej by som nedokázala už urobiť ani jeden krok, ani jeden nádych, bez ktorej by som si ľahla a čakala na smrť. Možno by som to mala urobiť. Veď smrť nie je to najhoršie, čo človeka môže stretnúť a navyše, nikto sa jej nevyhne. To je jediná spravodlivosť na tomto hnusnom svete plnom nespravodlivosti a zla. Smrť nás oslobodí z tohto utrpenia. Už aj mne niekoľkokrát napadlo, že sa rozbehnem a vrhnem na plot tabuľ elektrinou. Kolkto z uväznených ľudí tak urobilo, bolo ich dosť, videla som ich znetvorený výraz, ktorý ma od tohto zúfalého pokusu o vyslobodenie odradil.

Stojíme vonku na appellplatzi pred naším barakom v časti Auschwitz Bauabschnitt II. e, kde je umiestnený takzvaný Cigánsky tábor. Práve prebieha sčítanie väzňov – niekedy trvá aj niekoľko hodín. Je zvláštny pohľad na ľudí, ktorí na rozdiel od ostatných väzňov sú oblečení vo svojich šatách, na ktorých majú prišitý čierny trojuholník a ich predlaktia okrem vytetovaného čísla zdobia aj veľké písmeno Z. Dozvedela som sa, že to znamená Cigán, z nemeckého slova Zigeuner. Stojíme jeden vedľa druhého: ženy, muži, deti. Cigáni totiž dostali zvláštnu výnimku oproti iným – mali vlastné šaty a neboli rozdelení – mohli v tomto pekle umierať spolu. Nevieam, prečo sa tak rozhodli. Premýšľam, no napadá mi jediné, že nás aj takto chceli označiť, aby bolo jasné kto sme: Cigáni. Takto nás oddelili a vyčlenili z tejto spoločnosti uväznených. No mne na tom vôbec nezáleží. Tolko utrpenia čo som zažila a videla, tak to je niečo, čomu by som predtým nikdy neuverila. Keby mi niekto u nás doma rozprával o tom, čo sa deje v Auschwitzi, tak by som neverila a myslela si, že klame. Veď to by človek človeku nikdy neurobil, ani teraz v čase vojny, ani nikdy. Bojím sa dvoch vecí. V prvom rade toho, že fašisti vyhrajú vojnu a v druhom rade, že aj keď prehrajú, tak tí, čo prežijú nebudú chcieť uveriť tomu, čo sa tu dialo. Vrahovia nebudú potrestaní a na nás, na obete, sa zabudne. Pravda sa bude prekrúcať a ľudia jej neuveria, lebo si budú myslieť, že človek nie je schopný takých ukrutností a zla. Na appellplatz padá sneh, husté chuchvalce mokrého snehu nám prudký vietor sľahá do tváre. Každý sa trasie od zimy a túžobne čaká na koniec sčítavania, aby sme mohli ísť do

◆ www.pixabay.com

barakov. Celý deň sme vonku, dozorcovia nás nútia robiť úplné zbytočnosti, prekladáme kopu dreva z jedného miesta, aby sme ho zajtra mohli prekladať na pôvodné miesto. Raz je to drevo, inokedy zase kamene a štrk. Občas nás dajú opraviť štrkom cesty, ale nikdy nechodíme pracovať mimo tábora, nikdy nerobíme niečo, z čoho by bol osoh a malo by to zmysel.

My Rómovia sme zvláštna skupina, ktorá má zvláštne opatrenia a zvláštne zaobchádzanie. Tisíce z nás už skončili v plynových komorách, stovky podľahli mučeniu a pokusom toho hrozného doktora. Pri spomienke na neho ma ešte viac roztrasie a v hrdle mi navrie hrča, ktorá ma dusí. Ovládne ma neskutočný strach. Moje vnútro plače, ale už nemám slzy, akoby vyschli od toľkých preliatych slz. Vietor ostro fúka medzi barakmi v tejto šedivej a hnusnej časti sveta, kde sa usídlili všetci diabli a démoni sveta. Nie, nemyslíte si, že sú to čerti a démoni. Oni nemajú rohy a kopytá, netrčia im chvosty a nesmrdia sírou. Vôbec nie, oni sú oblečení do nemeckých uniforiem SS a prevtelili sa tiež do väzňov, ktorí sa stali mnohokrát horšími ako ich fašistickí páni. Konečne zaznie rozkaz odísť. Pomaly sa vlečiem do baraku, ťažko dýcham a cítim ako ma zalieva studený pot. Podíde ku mne jedna z našich žien a pošepká mi: „Nevleč sa tak, musíš kráčať! Inak môžeš skončiť v plyne. Dobre vieš, čo sa deje chorým a slabým!“ Uvedomila som si, že Ida má pravdu, a tak som zozbierala všetky sily a pridala do kroku. Sledovali nás oči nemeckých dozorcov, striehli na každý detail, ktorý nás mohol poslať do plynovej komory. Keď sme prišli do baraku, ihneď som sa ponáhľala k prični, kde sme spali. Bola to zo surových dosiek zbitá prična, najviac tak pre troch či štyroch, ale my sme tam spali ôsmi natlačení jeden vedľa druhého. V noci sme sa nemohli ani pohnúť, a tak sme sa ráno budili celí dolámaní a unavení. Baraky v Cigánskom tábore boli veľké obdĺžnikové budovy z dreva bez okien, takže vo vnútri bolo stále temno. V rohu stáli veľké liatinové kachle, v ktorých sa však nie vždy kúrilo, lebo nebolo dosť dreva pre väzňov, a tak sme mrzli pod tenkými dekami plnými vši a blch, všade boli aj ploštice. Ráno sme sa budili nielen unavení a dolámaní, ale aj doštipaní. Vo vnútri bol neskutočný

zápach. Počas noci sme nemohli vonku vychádzať a ísť na latrínu, potreba sa vykonávala do vedier. Mnohí z nás mali úplavicu a kolkto z hrozného jedla, ktorým nás kfmili, a tak ani nestihli dôjsť k vedru. Ten smrad bol naozaj hrozný, ale chceli sme žiť, a tak sme žili aj v takomto hnuse.

Sedela som na prični a stále sa triasla, zabalila som sa do deky, aj keď bola plná vši, aby som sa aspoň trochu zahriala. Priviezli nám večeru – na káre doviezli kaďu polievky, ak sa táto žbrnda dala nazvať polievkou. Postavila som sa do radu a trpezlivo čakala, dostala som do misky svoju varechu špinavohnej tekutiny, z ktorej sa parilo. Naš blokový bol postarší muž, Cigán z Maďarska – pozrel sa na moje vytrčajúce malé bruško a načrel do kade hlbšie, aby moja polievka bola hustejšia. Ak budem mať šťastie, najdem v nej aj nejaký zemiak. Pozrel sa na mňa. Bol vycivený rovnako ako my všetci, mal husté čierne obočie a veľké hnedé oči, ktoré sa na mňa láskavo dívali. Jemne sa usmial a podal mi krajec čierneho mazľavého chleba, do ktorého pridávali piliny. Občas sme sa cez slzy na tom smiali, že v tom chlebe je už viac pilín, ako múky. No napriek tomu sme si ho strážili ako najväčší poklad a keby nám ho chcel niekto zobrať, bili by sme sa oň do posledného dychu. Tento mazľavý hnusný chlieb plný pilín nás totiž udržal pri živote. V každom kúsku, ktorý sme dlho prežúvali, aby sme ho mohli prehltnúť bola nádej na to, že toto peklo prežijeme. Sedela som na prični, pila horúcu polievku a vychutnávala teplo sálajúce z tejto odpornej tekutiny. Na spodku misky bol naozaj zemiak a kúsok kvaky. Pomaly som ich prežúvala. Nie vždy máte také šťastie – väčšinou v polievke nie je nič alebo len zopár guľičiek hrášku či kúsok mrkvy. Sadla si ku mne Ida, ktorá mala pri sebe svoju dcérku Katku. To dieťa bolo naozaj veľmi vychudnuté, malo vystupujúce líčne kosti a vpadnuté oči, tmavé kruhy pod očami, na ktorých mala krásne dlhé mihalnice. Katka sa na mňa usmiala a ja som ju objala. Cítila som, aké útle má telíčko, bola ľahučká ako pierko. Posadila som si ju na kolená a chcela som jej odlomiť zo svojho chleba, aj keď som vedela, že mi ten kúsok bude chýbať. Ida mi zastavila ruku. „Nedávaj jej ten chlieb, teraz musíš

myslieť na tvoje dieťa, čo nosíš pod srdcom, ono potrebuje ten chlieb. A Katka, chudiatko moje, by ho aj tak nepohrýzla,“ zobrala odo mňa svoju dcéru, prstami odhalila ústa maličkej a ukázala mi hniujúce zvyšky chrupu. Dala som jej polievku, to ju zahreje. Dievčatku nebolo príjemné, čo s ňou jej mama robí a rozplakalo sa. Ida ju tíšila, no Katka sa od plaču rozkašľala. Počula som zlovestné chrčanie v jej prieduškách, vykašľala hustý zelenožltý hlien. Ida jej tíško spievala naše pesničky, dieťa sa upokojilo a zaspalo v jej náručí. Pozrela sa na mňa a z očí jej tiekli slzy. Viem, že moja malá to tu neprežije, len chcem, aby netrpela. Dúfam a modlím sa, aby umrela v spánku. Môj anjeli, ty pôjdeš rovno do neba, a tam budeš orodovať za nás na tejto zemi, aby nám Pán Boh odpustil hriechy, aby sme sa všetci zišli v nebi. Nemusiš sa báť, veď v nebi ťa už bude čakať tvoj ocko aj babka, dedko a tvoj bráček. Ida sa mechanicky knísala a plakala. Objala som ju okolo pliec a zrazu moju tvár zaliali slzy, o ktorých som si myslela, že už dávno vyschli. Vedela som, kolkto bolesti Ida prežila. Do koncentráku previezli celú jej rodinu. Keď vypukol týfus skončili všetci, ktorí boli chorí v plynových komorách. Jej rodičia, manžel aj šesťročný syn. Bohužiaľ, podobné osudy tu postihli viacerých. Nikto z nás nebol ušetrený bolesti a žiaľu za stratenými blízkymi. Zaznel povel na ticho v baraku. Ľudia natlačení jeden vedľa druhého stíchli, len kde tu ešte plakalo nejaké dieťa od hladu, zimy či choroby. Matky ich tíšili a láskavo im šepkali do uška, aby ich uspali. Dívala som sa do tmy a premýšľala, čo ma ešte na tomto hroznom mieste čaká, kolkto bolesti a utrpenia ešte zažijem, kým sa nevyslobodím smrťou, ktorá na mňa už netrepeľivo čaká. Pocítila som, ako sa moje dieťa vo mne pohlo. Aj keď som strácala nádej, chcela som prežiť pre to malé nevinné stvorenie vo mne, ktoré napriek hladu a hrozným podmienkam stále žije a bojuje o život. Pomyslela som si, že ak bojuje to malé, musím aj ja. Pohľadila som si brucho a cítila, ako sa pod mojou dlaňou hýbe moje dieťa. Napriek všetkému utrpeniu a beznádeji som sa odhodlala, že svoj boj o prežitie nevzdám.

Ďalšie ráno na appellplatzi – sneh prestal padať a aj vietor sa utíšil. Pred barakmi pre-

biehalo sčítavanie väzňov. Zrazu naše sčítavanie prerušilo vrčanie osobného auta. Všetci sme strčili od strachu – vedeli sme, že to nevestí nič dobré. Naše obavy a strach sa naplnili, keď z auta vystúpil mladý dôstojník SS s peknou tvárou a elegantným vystupovaním. Mal oblečený dlhý kožený kabát, s ktorým výrazne kontrastovali biele rukavice, ktoré vždy nosil. V ruke mal bičik, ktorým si rytmicky klepal o vysoké kožené čizmy. Niečo povedal jednému z vojakov, a ten dal rozkaz blokovým. Zaznel rozkaz, aby sa oddelili všetky ženy od 14 do 35 rokov a všetky deti. O niekoľko minút sme stáli v radoch a matky držali v náručí svoje deti, ďalšie deti stáli vystrašené pri nich a držali sa ich za sukne. Ten mladý švihák s bičikom bol v celom tábore známy ako Anjel smrti, doktor Mengele. Meno, ktoré vyvolávalo hrôzu. Prechádzal sa pomedzi nás a prezeral si nás, medzitým si pískal nejakú melódiu, občas sa pristavil pri niektorej žene či dieťati a bičikom im zdvihol hlavu. Prezeral si ich so záujmom ako nejaké vzácne zvieratá. Díval sa im do očí, položil nejaké otázky. Potom dal tým, ktorých si vybral zapísať mená a čísla. Chvela som sa na celom tele. Vedela som, že všetci, ktorých si Anjel smrti vyberie, sú stratení. Teraz prechádzal rad, kde som stála. Počula som vržďanie snehu pod jeho čizmami, srdce mi rýchlo bilo a točila sa mi hlava. Vtedy sa vo mne pohlo dieťa a ja som sa mimovoľne chytila za brucho. Bolo to len na zlomok sekundy, no ten diabol si to všimol. Podišiel ku mne a prikázal mi, aby som mu ukázala brucho. Musela som sa vyzliecť a polonahá stáť na mraze. Pozeral sa na mňa a usmieval sa milo, dokonca sa dotkol môjho vyčnievajúceho bruška a pohladkal ho. „V koľkom mesiaci si?“ opýtal sa ma po nemecky, jeden z kápo v prekladal. Ukázala som päť prstov. „Dobre, mladá dáma, ste vhodná kandidátka.“ Zapísali moje meno a číslo. Ja som sa rozplakala. „Niet prečo plakať, mladá dáma, nemusíte sa ničoho báť. Ja sa o vás postarám. Budete mať lepšie jedlo aj starostlivosť v našej nemocnici. Veď onedlho budete rodiť a o budúce matky sa treba starať. A kde je otec dieťaťa?“ spýtal sa ma Mengele a stále sa na mňa usmieval. No z toho úsmevu ma mrazilo, za peknou tvárou a milým úsmevom sa totiž skrýval netvor. Anjel smrti rozhodoval o živote a smrti pri selekcii a z jeho starostlivosti sa nikto z väzňov nevrátil. „Je mŕtvy,“ odpovedala som s plačom. On sa na mňa pozrel a spokojne pokýval hlavou. Otočil sa na päte svojich kožených čiziem a odkráčal k autu. Ja som takmer odpadla a zmocnil sa ma neskutočný strach. Vedela som, že môj život skončil – tento hrozný človek mi práve podpísal rozsudok smrti. Chcela som umrieť práve v tejto chvíli a opustiť tak toto hrozné miesto. V tej chvíli som stratila vedomie a na viac sa už nepamätám.

Keď som sa prebrala, cítila som sa vyčerpaná viac ako inokedy. Zalieval ma studený pot a bolo mi na zvracanie. Dívala som sa vôkol seba a videla som množstvo detí a žien, ktoré bolestne vzdychali. Vtedy som si uvedomila, že rovnako bolestne vzdychám aj ja. Pozrela som sa na svoje ruky, kde som mala zavedené kanyly. Matne som si spomínala na to, ako ráno pre mňa prišli dozorcovia a odkráčala som do časti tábora Bauabschnitt II f, čo bola nemocničná časť. Bolo výsmechom nazvať to nemocnicou, lebo tu sa ľudia neliečili, ale zabíjali. Všetci sme to vedeli. Videla som pred sebou sedieť na druhej posteli malé dieťa s kučeravými vlasmi, ktoré veľmi plakalo. Pozrela som sa mu do očí a videla som, že sú absolútne prázdne, toho chlapca oslepili. Ten pohľad bol hrozný, začala som kričať. Vtedy ku mne prišiel ošetrovateľ, chytil ma a objal, aby som so sebou nehádzala. Prihovoril sa mi po poľsky. „Nerob to, ak nechceš hneď teraz umrieť, lebo za pár sekúnd môžem dostať príkaz a pichnem ti jed do žily! Ver mi, že to budem musieť urobiť, lebo ja chcem prežiť!“ tlačil moje ruky za zápästia a uprene sa mi díval do očí. Jeho oči boli tak preni-

kavé, zelené a ešte vždy som v nich videla energiu, ako keby na mňa magicky pôsobili. Prestala som kričať, on ma pustil, pohladil po vlasoch a povedal: „Ešte stále máš svoje dieťa, napriek tomu čo ti ten vrah urobil. Teraz pokojne lež a oddychuj“. Prikryl ma starou dekou a odišiel. Trochu som sa upokojila, stále som ticho fňukala. Zrazu som vedľa seba videla niečo, čomu som nemohla uveriť. Podišla ku mne bytosť ako z rozprávky. Bola to žena oblečená v pekných šatách, no jej výška bola taká, že by mala mať najviac osem rokov. Usmiala sa na mňa, mala peknú tvár a husté tmavé vlasy. Podišla ešte bližšie, opäť sa na mňa vlúdne usmiala a pohladila ma po ruke. Myslela som si, že snívam, nikdy som nič podobné nevidela. Bola som veľmi zmätená, pretože som nikdy predtým nevidela dospelú ženu, ktorá mala výšku ako malé dieťa. Prihovorila sa mi nejakou cudzou rečou, ktorej som nerozumela, potom po nemecky a nakoniec po maďarsky. „Odkiaľ si, dievča?“ Keď som jej povedala, že z okolia Filakova, nevedela, no keď som spomenula Lučenec, usmiala sa. „Tam sme s našou rodinou tiež vystupovali, majú tam krásnu synagógu.“ Stále som nemohla pochopiť a prijať to, s kým sa to vôbec rozprávam. Kto je táto trpasličia žena? Je to iba výplod mojej fantázie? Ona ako keby čítala moje myšlienky. „Neboj sa, ja sa volám Perla Ovitzová. Takáto som sa narodila a mám deväť súrodencov. Siedmi z nás sme trpaslíci, rovnako ako náš otec. Sedem trpaslíkov ako z rozprávky o Snehulienke,“ usmievala sa a stále ma jemne hladila po ruke. „Bože, aká si studená,“ išla za jedným z asistentov Anjela smrti a o chvíľu sa vrátila s dekou a prikryla ma. „Ty asi nevieš, ako krásne si spievala, keď si bola v delíriu,“ smiala sa a hladila ma po rukách. Dívala som sa vystrašená vôkol seba a bola som šokovaná, že tejto malej žene dovoľia rozprávať so mnou. Chytila som sa za brucho a chcela som vedieť, či ešte stále mám svoje dieťa. Ťažko som dýchala. To malé žieňa ma chytilo za ruky a prihovorilo sa mi nádherne sladkým hlasom: „Neboj sa, Rusi sú už blízko nás. Musíme vydržať! Celá naša rodina sme žili v Sedmohradsku. Nacisti nás odviezli sem a odvtedy, ako nás uvidel Mengele sme sa stali jeho osobným majetkom. Robí na nás svoje pokusy a my ho bavíme, spievame mu a hráme. Robíme všetko, aby sme neskončili takto“. Pri týchto slovách sa obrátila a obzerala po celej miestnosti, kde boli police s nádobami s rôznymi ľudskými orgánmi. Obidve sme videli v tejto miestnosti umierajúce deti a ženy. Bol to hrozný pohľad, strašne som sa bála, že prídem o svoje dieťa, ktoré zostane v podobnej nádobe s liehom. Anjel smrti zbieral práve tieto hrozné anatomické znetvorenia a tiež nenarodené deti. Bála som sa, čo so mnou urobil. Bola som slabá a mala som horúčku. To malé žieňa ma pohladilo a povedalo mi: „Neboj sa, zajtra ti donesiem niečo zjesť, aby si dostala silu“. Odišla, dozorca ju odprevádzal s akousi zhovievavosťou, a keď som videla, že sa k nej pridávajú ďalší trpaslíci, bola som z toho veľmi zmätená. Nevedela som, či to všetko nie je len sen, z ktorého sa nakoniec prebudím. Hlavou mi vírili takéto myšlienky, no únava ma dostala do stavu, kedy som opäť upadla do bezvedomia.

Na druhý deň som cítila, ako veľmi som smädná, suché pery mi zvlhčil ten pomocník zo včerajška. „Pi pomaly a skús niečo zjesť,“ strčil mi do ruky chlieb. Opäť som vedľa na druhom lôžku videla tú malú ženu. Usmievala sa na mňa, aj keď som videla, že ju ovláda bolesť. Prihovorila sa mi. „No ako sa máš, moja?“ usmiala sa cez slzy a bolesť. „Ako sa tu môžem mať? Zle a ešte horšie,“ povedala som a unavene zavrela oči. „Ja viem, ale vzdať sa je ľahké. Ja verím, že to s božou pomocou prežijeme,“ pozrela smerom hore, akoby hľadala svojho Boha a zopála ruky. „Ja som svoju vieru po tom všetkom, čo som tu zažila, stratila. Jednoducho som Boha obviňovala z tohto všetkého utr-

penia vôkol nás.“ „Nechápem, ako to môžeš povedať!“ oborila som sa na ňu. „Ty nevidíš plynové komory, ktoré sú hneď za plotom?“ „Vidím, prvé čo som videla v tomto tábore, boli plynové komory. Keď sme kráčali k barakom, padal na nás popol. Keď som sa spýtala, čo to je, povedali nám, že sú to spálení Židia a tie budovy sú hrobkami židovského národa.“ Zadávala som sa ku komínom, z ktorých šľahali plamene a valil sa šedočierny dym. Vtedy som videla, že z jedného komína stúpa dym v tvare ľudského tela. Ovládol ma neskutočný strach. Myslela som si, že za pár dní, alebo možno aj dnes aj my všetci zhoríme v týchto peciach. „Myslíš si, že neviem čo sa tu deje, že nás všetkých má v moci beznádej?“ „Viem, že máš pravdu, toto miesto je peklo na zemi, ale my všetci musíme bojovať o prežitie a je jedno, akým spôsobom sa nám podarí prežiť. Vieš, naša rodina má zvláštny osud, sme poznačení od narodenia svojím postihnutím, ale napriek tomu sme celý svoj život vystupovali po Rumunsku, Maďarsku či Československu v židovských komunitách. Napriek krutému osudu sme rozdávali radosť, zábavu a úsmevy. Teraz sme v Auschwitzu a náš život záleží na doktorovi, ktorého volajú Anjel smrti. My sme jeho šašovia, pre neho vystupujeme, hráme a zabávame ho. Dal nám mená ako z rozprávky o Snehulienke a siedmich trpaslíkoch. Máš pocit, že sme z toho šťastní? Ani náhodou. Vieme, že sme len cirkusová atrakcia pre jeho zvrátenú zábavu. Jedného dňa nás všetkých odviezol do Nemecka na nejakú vedeckú konferenciu, vystúpili sme na javisko pred zaplnenú sálu. Dal nám príkaz vyzliecť sa donaha. Nikdy v živote som sa tak nehanbila. Ponížil nás a tým najhorším spôsobom pripravil o ľudskú dôstojnosť. No ten Anjel smrti pre nás znamená život. Mám z toho také zmiešané pocity. Na jednej strane ho nenávidím, no na druhej som mu vďačná za svoj život. Dokonca sa prichytím pri tom, že ho obdivujem – je krásny, inteligentný a zdvorilý. Všetci ho musia poslúchať, on je ako kráľ tejto hroznej krajiny. Je kráľom krajiny smrti, kráľom Auschwitzu,“ hovorila hlasno ako v tranze. Ja som vtedy pocítila veľkú bolesť v brušku, kde som nosila dieťaťko. Tá malá žena ma objala a pobožkala. Potom sa mi hlboko pozrela do očí a spýtala sa ma s úsmevom: „Vyveštíš mi, Cigánka?“ Smiala sa a nespúšťala zo mňa oči. Ja som mala strašné bolesti. „Nie, ja neviem veštiť,“ odsekla som jej. „Neklam, ja to cítim, že si veštkyňa,“ stále sa na mňa milo usmievala a pohladila ma na líci. „Zajtra ti za to prídem zahrať aj so sestrou,“ strčila mi svoju maličkú ruku, ktorá bola obalená väčšou kožou. „Nie, nechcem,“ slabo som hlesla, „ja neviem veštiť“. „Neklam! Vy Cigáni máte ten dar! Neboj sa a povedz mi pravdu.“ Mala som bolesti, ktoré neprestávali, čo vo mne vyvolávalo zlosť, a tak som s hnevom odpovedala, že to nebudem robiť. Ona sa na mňa pozrela a povedala mi: „Zajtra donesiem jedlo pre teba a tvoje dieťa“.

„Moja matka, aj jej mama mali ten dar, ale ja nie a nikdy som sa tomu nevenovala. Bála som sa toho a vyhýbala som sa tomu.“ „Nehovor už toľko a začni veštiť!“ prikázala mi a vložila pevne svoju ruku do mojej dlane. Prijala som do rúk jej ruku a chcela som si vymýšľať, no zrazu som videla jej čiary, v ktorých som začala čítať. Akoby sa mi otvorilo tretie oko, o ktorom mi hovorila mama. Ako keby ma ovládala iná cudzia sila a rozprávala som bez toho, aby som vedela, čo chcem povedať. Môj jazyk viedla iná neviditeľná sila. „Ty tento tábor prežiješ, aj všetci tvoji príbuzní. Dožijete sa všetci vysokého veku, no svoj domov už nikdy nenájdete.“ Neveriaco, no s nádejou v očiach sa na mňa dívala, pohladila mi ešte raz rozpalené líca a pošepkala, že príde zajtra. Ja som cítila neskutočnú únavu, všetky sily ma opustili. To veštenie ma obralo aj o posledné zvyšky síl. Nevedela som, či to, čo som prežila nie je iba halucinácia. Moje vnútro ma celé páliło a priala som si, aby to všetko skončilo.

Tak ako mi Perla slúbila, prišla na druhý deň aj so svojou sestrou. Mali maličké husle, pricipitali k mojej posteli. Pod deku mi Perla vsunula chlieb, kúsok salámy a jablko. V tábore, kde sme umierali od hladu to bol hotový poklad. „To je tvoja odmena za včerajšie veštenie. A teraz ešte ti rýchlo zahráme. Mengele, náš hrozný kráľ, nám dovolil len jednu pieseň.“ Začali hrať a spievať niečo v ich jazyku – bola to krásna clivá skladba, ktorá ma doslova objala a zahriala. Ako sa znenazdania zjavili, tak obe aj zmizli. Ďalšie dni už za mnou neprišli. Môj stav sa po ďalších bolestivých pokusoch zhoršoval, bola som vyčerpaná a cítila som neprestajne bolesť, ktorá ma neopúšťala ani na chvíľu. Jedného dňa vošli do miestnosti všetci Ovitzovci, celá rodina trpaslíkov. Mengele ich privítal s úsmevom a odviezol do inej časti, kde som nevidela. Asi po hodine prišla ku mne Perla. V tvári mala vpísanú bolesť. „Náš kráľ odchádza do Nemecka, tak si ešte na rozlúčku zobral svojich sedem trpaslíkov a urobil posledné pokusy. Trhal mi zdravý zub a robil niečo aj tam dole, ukázala na svoje lono. Bojím sa, že sa tvoja veštba nesplní. Ak odíde Mengele, iní nás pošlú do plynu. Nebude tu ten diabol, ktorý nás chránil pre svoju zvrátenú záľubu a pokusy. Všetci nás nenávidia. Aj väzni, lebo si myslia, že máme výhody, ktoré si nezaslúžime.“ Nevedela som, čo jej mám povedať, tak som jej len stisla ruku. Vtedy prišiel samotný doktor Mengele. Usmial sa a povedal Perle: „Daj zbohom svojej cigánskej kamarátke a vráť sa do svojho baruku s ostatnými“. Perla mi podala ruku a pobožkala líce, videla som slzy v jej očiach. Obidve sme vedeli, že môj život končí. Naposledy som videla rodinu trpaslíkov, naposledy mi zakývala moja nová priateľka. Potom Anjel smrti s jeho milým úsmevom vytrhol zo mňa moje dieťa. To som našťastie nevidela, lebo som upadla do bezvedomia. Operoval ma bez toho, aby ma uspal. Keď som sa prebrala, cítila som bolesť a žiaľ za mojím dieťaťom. Ležala som na zemi bez deky a vedela som, že čakajú na moju smrť. Vedľa na stole stála sklenená fľaša a v nej plod dieťaťa. Vykrikla som a vtedy som padla do hlbokej tmy, no na konci tej tmy sa nakoniec ukázalo svetlo. Moje telo bolo ľahučké, vznášala som sa a videla svoje zničené telo. Vtedy som začula hlas môjho muža, ktorý umrel tu v tábore na zápal pľúc pred štyrmi mesiacmi. Videla som mojich rodičov a starých rodičov, ako sa na mňa usmievajú a volajú ma k sebe. Potom som zanechala tento hrozný svet a vydala sa priamo za svetlom a na tejto ceste ma sprevádzali všetci moji blízki.

Braňo Oláh

Doslov

Aj táto poviedka je inšpirovaná skutočnými udalosťami – príbehom rodiny Ovitzovcov. Išlo o židovskú rodinu žijúcu pred vojnou v Rumunsku. Ovitzovci boli veľká rodina, pochádzali z transsylvánskej dedinky menom Rozvalea. Ich otec splodil desať detí a siedmi z nich boli trpaslíci. Najmladšia z rodiny bola Perla Ovitz, narodená v roku 1921. Zdravotné postihnutie im nezabránilo byť úspešnými muzikantmi a zabávačmi. Založili Liliputský súbor a počas pätnástich rokov mali veľmi úspešnú a prosperujúcu kariéru v strednej Európe. V máji 1944 boli zatknutí a prevezení do Auschwitz-Birkenau. Tu si ich hneď pri príchode vyhlíadal Anjel smrti – doktor J. Mengele a držal si ich ako bizarnú hračku, priam sa vyžíval v takýchto anomáliách a postihnutiach. Paradoxne, jeho zvrátená záľuba pomohla Ovitzovcom prežiť. Po tom, ako tábor oslobodila Červená armáda sa vrátili do vlasti, no v ich rodnej dedine našli svoj dom vyrabovaný. Viac sa medzi svojimi susedmi necítili doma. Nakoniec emigrovali do Izraela, kde opäť úspešne vystupovali a neskôr si otvorili kino v meste Haifa. Všetci sa napriek pokusom, ktoré na nich Mengele urobil, dožili vysokého veku.

Nadaral a víla Jasmína / O Nadaral the e vila Jasmina

Je už tma a miestny vajda Bela sa necíti dobre. Začala ho bolieť hlava, stúpa mu teplota, bolia ho ruky a nohy, ťažko sa mu dýcha. Lahne si na posteľ a zakričí na Eržu, svoju ženu: „Erža, urob mi čaj z bylín! Necítim sa dobre“. Tá položí hrnček s vodou na pec, aby zovrela a pribehne do zadnej chýže, kde leží Bela. Položí mu ruku na čelo a ten horí. „Bože môj! Veď ty horíš!“ zlakne sa Erža. Vytiahne zo skrine bielu plachtu, namočí ju do studenej vody a celé telo mu obalí mokrou plachtou. Uloží ho do posteľa a prikryje perinou. „Na a popíjaj ho po dúškach,“ podá potom mužovi bylinkový čaj, ktorý mu uvarila.

Medzitým sa v dome vajdu zhromažďujú Rómovia z osady. „Niektorí musia ísť do susednej obce po doktora,“ ozve sa jeden z Rómov. „Vajda nesmie zomrieť, lebo by tu v osade nastal chaos,“ ozval sa druhý Róm. A má pravdu, lebo Bela je vajdom rešpektovaným všetkými. Je spravodlivý a čestný, vie Rómov usmerniť, vie im poradiť, nájsť prácu, ale vie aj spravodlivo potrestať. A uznávajú ho aj páni. „Ešte psy nezavýjajú a kuvik nekuviká, to je dobré znamenie, že vajda nezomrie,“ ozval sa ďalší Róm. Zavýjanie psa, kuvikanie kuvika alebo vták, ktorý doobne do okna boli u Rómov signálom, že niekto v dome zomrie. „Ale treba ísť rýchlo po doktora do susednej obce,“ so slzami v očiach hovorí jeho žena.

Každý v dome je ticho, každý sa bojí ísť po lekára, lebo sa blíži polnoc a do susednej obce vedie cesta okolo cintorína, kde pred týždňom pochovali miestnu vešticu Maňanu. Rómovia sa jej báli keď žila, aby ich neporobila a teraz, keď je mŕtvá, sa jej boja ešte viac, lebo veria v jej posmrtný život. A o Rómoch je všeobecne známe, že sa mŕtvych vždy báli a aj boja. Okrem toho cesta do susednej obce vedie cez krížne cesty, kde od polnoci až do svitania číhajú lesné víly. Tie milujú tanec, hudbu a spev. Nútia chlapov, aby s nimi tancovali a potom ich za to trestajú, alebo aj skántria. V dome u vajdu je ticho ako v hrobe, keď tu zrazu sa ozve ďalší starší Róm: „Nech ide po doktora Nadaral, ktorý všade o sebe hovorí, že sa nikoho a ničoho nebojí“.

Nadaral je mladý, osemnásťročný chlapec z osady, ktorý sa naozaj nebojí a aj preto ho všetci volajú Nadaral. Lenže ísť po lekára do susednej obce skoro o polnoci okolo cintorína a cez krížne cesty aj jemu naháňa strach. Ale keď si pomyslí na vajdu, že do rána môže zomrieť ak nepríde k nemu včas lekár, rozhodne sa, že pôjde. „Dobre teda, pôjdem a privediem lekára!“ povedal Nadaral. Vajdova žena mu ďakuje, že sa tak rozhodol a ulavilo sa jej na duši. „Pán Boh nech ťa ochraňuje, Nadaral. Ponáhľaj sa!“ pozhňala mu Erža.

Nadaral sa teda vybral na náročnú cestu do susednej obce. Bola už takmer polnoc a na cestu mu svietil mesiac. Ako si tak kráčal, spomenul si na slová svojej starej mamy, ktorá raz rozprávala ako jej manžel Deža takmer skántrili lesné víly, keď sa vracal domov z hrania. Domov došiel celý dotrhány

a doškriabaný, husle mal dolámané. Ledva prežil. Nadarala tieto spomienky ešte viac vystrašili, ale spomenul si aj na to, ako mu stará mama raz hovorila, že víly majú svoju magickú silu ukrytú vo vlasoch, ktoré sú rozpustené a siahajú až po zem. Ak stratia čo i len jediný vlas, zahynú. A to mu dodalo odvahy, lebo vedel, že aj víly sú zraniteľné. Keď dorazil na krížne cesty, bolo už po polnoci.

Lesné víly sa prihnali k nemu ako víchor, obklúčili ho a začali okolo neho tancovať a vábiť ho. Nadaral s nimi tancoval a všimol si ich dlhé vlasy siahajúce až po zem. Avšak myslel aj na vajdu, a preto sa potreboval dostať z moci vlí. Tie okolo neho tancovali a točili sa tak, že svojimi dlhými vlasmi sa ho dotýkali. Nadaral nemal problém každej odtrhnúť niekoľko vlasov a oslobodiť sa, ale vedel, že víly by zahynuli a to on nechcel. Preto vymyslel niečo iné. Keď sa víly točili okolo neho, šikovne zviazal ich vlasy do jedného vrkoča, ktorý držal pevne v rukách. Víly prestali tancovať a prosili Nadarala, aby im vlasy rozmotal a nevytrhol z nich ani jeden, že sa mu za to odmenia. Nadaral vedel, že mu už nemôžu ublížiť, a tak ich požiadal, aby ho odviezli čím skôr k lekárovi, veď víly vedeli aj lietieť. Tie mu to sľúbili a Nadaral im rozmotal vlasy.

Ani sa nenazdal a už bol pred domom lekára. Toho požiadal, aby šiel s ním, lebo s ich vajdom je veľmi zle. Lekár Belu dobre poznal, a preto neváhal ani sekundu, zapriahol kone o povoz a ponáhľali sa za vajdom. Keď dorazili do osady, už začalo svitať, ale lekár ešte stihol vajdu zachrániť. Vajda a jeho žena Erža Nadaralovi zo srdca ďakovali za jeho odvahy a láskavosť, ktorú preukázal, aby ho zachránil. Vajda sa dokonca rozhodol, že prenechá vajdovanie Nadaralovi, ale on bol ešte mladý a slobodný a nepísané zákony Rómov nedovoľovali, aby vajdom bol mladý a slobodný Róm. Vajda ale pred všetkými Rómami vyhlásil Nadarala za svojho nástupcu. „Tu slávnostne vyhlasujem, že po mojej smrti sa stane vajdom Nadaral, ktorý preukázal ako jediný z vás odvahy, aby ma zachránil. Dovtedy sa bude u mňa učiť vajdovať.“

Nadaral bol však čím ďalej, tým viac nespokojný. Niečo, nejaká sila ho ťahala ku krížnym cestám. Zo dňa na deň to bolo silnejšie a silnejšie, až kým sa nerozhodol, že tam pôjde. Vybral sa tam tesne pred polnocou. Keď dorazil, bola už polnoc. Víly tancovali, ale Nadarala už nevábili. Naopak, ďakovali mu, že im ušetril životy. No jedna z nich, najmladšia a najkrajšia víla Jasmína, sa do Nadarala zamilovala, a to bola tá sila, čo ho ťahala na krížne cesty. Jasmína podišla k Nadaralovi, chytila ho za ruky a hovorí: „Ďakujem ti za to, že si mi neodtrhol ani jeden z mojich vlasov a že môžem žiť, ale už ma nebaví noc čo noc čakať na týchto krížnych cestách na mladencov, vábiť ich a ubližovať im. Vezmi si ma za ženu, budem ti vernou ženou“. Nadaral sa najprv zľakol víly a jej ponuky na manželstvo, ale potom si spomenul na slová svojej starej mamy, že ak sa

víly vydajú za nejakého mládencu, stávajú sa normálnymi bytosťami a svojich mužov milujú nadovšetko až do smrti – a to Nadarala posmelilo a s ponukou víly súhlasil. Vzal si ju domov do osady a vajda ich zosobášil.

O niekoľko rokov vajda Bela zomrel, a tak jeho úlohu prevzal Nadaral. So svojou vílou Jasmínou, ktorá mu porodila sedem detí žil šťastne a radostne. Rómom vajdoval čestne a spravodlivo, až kým nezomrel. Jeho krásna žena Jasmína mu bola vždy oporou, dobrou ženou a radkyňou. O Rómoch sa vo všeobecnosti hovorí, že sa v noci boja, najmä mŕtvych a rôznych povier. Ktovie, ako by dopadol Nadaral, keby sa bál.

* * *

Hin imar šišitno u o kherutuno vajdas o Belas pes našunel mištes. Chudňa les te dukhal o šero, vazdel upre pes leske o tačipen, dukhan les o vasta the o pindre, phares pes leske dichinel. Pašľol peske pro hadžos u vičinel pre Erža, peskri romňi: „Eržo, ker mange tejos le drabendar! Našunav man mištes“. Oja thovel e pirori le pañeha pro bov, kaj pes te pretavel u denašel andro paluno kher, kaj pašľol o Belas. Thovel leske o vast pro čekat u oda labol. „Devla miro! Se tu labos!“ darandžila e Erža. Cirdel avri andal o šifoneris parňi lepeda, cindžarel la andro šilalo paňi u calo teštos leske pačarel andre la cindža lepedaha. Thovel les andro hadžos u učarel les la duchnaha. „Le pi les pro sikra,“ podel palis le romeske o drabano tejos, savo leske tadža.

Maškar oda pes andro kher ko vajdas arakhen o Roma andal e osada. „Vareko hino tromado te džal andro pašuno gav pal o doktoris,“ del pes anglal jekh le Romendar. „O vajdas natromal te merel, bo andre osada ulahas bordelis,“ diňa pes anglal dujto Rom. U hin les čačipen, bo o Belas hino vajdas udžando savorenca. Hino jekhčačipnaskro the pačivalo, džanel le Romen te lidžal, te del len godži, te arakhel lenge buči, kajča džanel the jekhčačipnaha len te marel. U udžanen les the o raja. „Mek o rikone na roven u o kuvikos nakuvikinel, oda hin lačho sikaviben, hoj o vajdas na merela,“ diňa pes anglal aver Rom. Le rikonengro roviben, kuvikišagos le kuvikoskro abo o čiriklo, savo marel pal e šiba sas ko Roma sikaviben, hoj vareko andro kher merela. „Kajča kempel te džal sigo pal o doktoris andro pašuno gav,“ le apsenca andro jakha phenel leskri romňi.

Dojekh andro kher čitel, dojekh pes daral te džal pal o doktoris, bo avel e jepaš rat u andro pašuno gav lidžal o drom pašal e mulaňi bar, kaj anglo kurko parunde la kherutuňa drabaňa la Maňana.

O Roma latar daranas sar dživlas, kaj len te na pokerel u akana, sar hiňi muľi latar daran mek buter, bo pačan, hoj lakri vodži dživel. U pal o Roma pes džanel, hoj le mulendar mindik daranas the mek daran. Bijal oda o drom andro pašuno gav lidžal the prekal o kerentune droma, kaj jepaš ratatar dži tosara užaren o vešune vili. Ola kamen o kheliben, bašaviben the gilačiben. Ispiden pro murša, kaj lenca te khelen u palis len vaš oda maren abo the murdaren. Andro kher ko vajdas hin čitones sar andre mulaňi phuv, sar jekhvarestar pes diňa anglal aver phureder Rom: „Mi džal pal o doktoris o Nadaral, savo pal peste vakerel, hoj pes niķastar u nišostar nadaral“.

O Nadaral hino terno, dešocho beršengro čavo andal e osada, savo pes čačeste nadaral u the vaš oda les savore vičinen Nadaral. Kajča te džal pal o doktoris andro pašuno gav pre jepaš rat pašal e mulaňi bar the prekal o kerestune droma the pre leste avel e dar. Kajča sar peske gondolinel pro vajdas, hoj dži tosara šaj merel te n´avla kija leste o doktoris, phenel peske, hoj džala. „Mištes akor, džava u anava le doktoris!“ phendža o Nadaral. Le vajdaskri romňi leske palikerel, hoj avka kerdža u lake pes feder kerdža pre vodži. „O raj o Del pre tu te dodikhel, Nadaral. U sidžar!“ sentelindža leske e Erža.

O Nadaral pes kidňa pro pharo drom andro pašuno gav. Sas imar maj jepaš rat u pro drom leske vuduharelas o čhon. Sar avka peske pindrarel, leperdža peske pro lava peskra phura dakre, savi jekhvar vakerelas sar lakre romens le Dežis, maj na murdarde o vešune vili, sar pes visarelas khere pal o bašaviben. Khere avla calo činģerdo the randlo, e lavuta sas phagerdži. Ča avka hoj predžidžila. Le Nadaral kala leperibena mek buter darade, kajča leperdža peske the pr´oda, sar leske e phuri daj jekhvar vakerelas, hoj le vilen hin lengri pokerdži zor garudži andre lengre bala, save hine rozmukle dži kije phuv. Te našavena ča jekh baloro, merena. U ada les delas zor, bo džanelas, hoj the o vili hine dukhade. Sar avla pro kerestune droma, sas imar jepaš rat.

O vešune vili pes pritradne kija leste sar baro brišind, ačhile pašal leste u chudne pašal leste te khelel the te cirdel les kija peste. O Nadaral lenca khelelas u dikhelas lenge pre lengre džindžarde bala dži kije phuv. Kajča gondolinlas the pro vajdas, vaš oda sas tromado pes te dochudel avri andal e vilengri zor. Ola pašal leste khelenas u bondžarenas pes avka, hoj peskre džindžarde balenca pes lestar chudenas. O Nadaral šaj dojekhake tele čhindža vajkeci bala u te biphandel pes, kajča džanelas, hoj o vili merena u ada ov nakamelas. Vaš oda gondolindža avri vareso aver. Sar o vili pes bondžarenas pašal leste, sigorate andre phandla lengre bala andro jekh varkočis, savo likerelas zorales andro vasta. O vili preačhile te khelel u mangelas le Nadaral, kaj lenge o bala te rozmukel u te na činel lendar aňi jekh, hoj les vareso vaš oda dena. O Nadaral džanelas, hoj les imar

našti keren nič, u avka len mangla, kaj les te lidžan so mek sigeder kijo doktoris, se o vili džanenas the te hurňaľol. Ola leske oda egerinde u o Nadaral lenge rozmukla o bala.

Aňi nadžanla kana u imar ačhelas anglo doktoriskro kher. Oles mangla, kaj so mek sigeder te džal leha, bo lengre vajdaha hin namištes. O doktoris le Belas džanelas, u vaš oda naužardža aňi sekunda, phandla le grajen paš o verdan u sidžarenas pal o vajdas. Sar avle andre osada, imar avelas avri o kham, kajča o doktoris le vajdas sastardža avri. O vajdas the leskri romňi e Erža le Nadaraleske le jilestar palikerenas vaš leskro muršiben the bari pačiv, savi sikadža, kaj les te sastarel. O vajdas peske phendža, hoj mukela o vajdipen le Nadaraleske, kajča ov mek sas terno the bije romňi u o nairiminen romane zakoni nadomukenas, kaj vajdas te el terno the biphandlo Rom. Kajča o vajdas anglal savore Roma phendža, hoj o Nadaral prelala leskro than. Kadaj lošaňibnaha phenav, hoj pal miro meriben ačhela vajdas o Nadaral, savo sikadža sar jekhutno tumendar muršiben, kaj man te sastarel. Dži akor pes sikavela paš mande te vajdinel.

Kajča o Nadaral so dureder, oleha buter nasas bikivel. Vareso, varešavi zor les cirdelas kijo kerestune droma. Džives so džives sas oda zoraleder, medik peske na phendža, hoj džala odoj. Kidňa pes avri anglal jepaš rat. Sar odoj avla, sas imar jepaš rat. O vili khelenas, kajča le Nadaral imar nacirdenas kija peste. Visardones, palikerenas leske, hoj lenge mukla o dživipena. No jekh lendar, e neķterneder the neķšukareder vila e Jasmina pes andro Nadaral zakamla, u oda sas oja zor, so les cirdelas pro kerestune droma. E Jasmina avla kijo Nadaral, chudňa les vastendar u phenel: „Palikerav tuke vaš oda, hoj mange načhindžal aňi jekh mire balendar u hoj šaj dživav, kajča imar man nabavinel rat so rat te užarel pre kala kerestune droma pro terne čhave, te cirdel len the te dukhavel len. Le man romňake, avava tuke pačivali romňi“. O Nadaral ešeb darandžila la vilatar the olestar so leske phendža, hoj la te lel romňake, kajča palis peske leperdža pro lava peskra phura dake, hoj te o vili džana romeste pal vareso čavo, ačhen lendar normalna manušňa u peskre romen bares kamen medik nameren – u oda le Nadaral lošandža u la vilake phendža mištes. Iľa la khere andre osada u o vajdas le diňa vera.

Pal vajkeci berša o vajdas o Belas muľa, u avka leskro than preiľa o Nadaral. Peskra vilaha la Jaminaha, savi les diňa efa čhaven dživelas bachtales the lošanes. Le Romenge vajdinelas pačivales the jekhčačipnaha, medik namuľa. Leskri šukar romňi e Jasmina ačhelas mindik paš leste, sas leske lačhi romňi the delas les godži. Pal o Roma pes vakerel, hoj rači pes daran, neķbuter le mulendar the sojekhavra pal o mule vakeribnastar. Ko džanel, sar dopelahas o Nadaral, te pes darandžilahas.

Napísal a preložil: Igor Dužda, ilustrácia: www.pixabay.com

♦ Stretnutie tehotných žien v Markušovciach

♦ Babica Helena Dunková v Rudňanoch

<<< str. 20 Hlavným nosičom informácie v Krehkých spomienkach je fotografia – portrét. Je neuveriteľné koľko toho máme napísaného v tvári, koľko z nášho života sa skrýva v pohľade. Rozhovor, ktorý so seniormi pri fote-ní vedieme je komplementárny. Snažíme sa spolu s respondentom spomínať, hľadať a spájať úryvky z pamäte. Najviac úsmevu na tvári zavše vyčarí spomínanie na lásku života či spomienky na rodičov, najmä matku.

Niektoré úryvky z výpovedí a fotografie zverejňujete na sociálnej sieti. Ako bude prezentovaný celkový výstup?

Momentálne máme nafotených pätnásť sérií fotografií a veríme, že sa nám tento rok podarí doplniť ďalšie série. Postupne niektoré portréty a úryvky z rozhovorov zverejňujeme na Facebooku a Instagrame ACEC. V pláne máme realizovať výstavu a následne vydať knihu. Čo však prinesie budúcnosť, môže byť ešte prekvapením.

Asistenti vo vlakoch

Keď sa objavila prvá informácia o rómskych asistentoch vo vlakoch, vyvolalo to na sociálnych sieťach menší rozruch. Podľa dostupných informácií vás k spolupráci vybrala Železničná spoločnosť Slovensko. Prečo ste sa do projektu zapojili?

Železničná spoločnosť Slovensko nás oslovila, keď hľadali vhodné riešenie výziev, ktorým čelia zamestnanci a cestujúci na trase Poprad – Kežmarok. Spoločné úsilie prinieslo unikátny pilotný projekt rozvoja modelu zamestnávania nízkokvalifikovaných osôb a realizácie preventívnych aktivít.

Projekt sme postavili na dlhodobom overených skúsenostiach so vzdelávaním a posilňovaním občianskeho aktivizmu na lokálnej úrovni. Zo skúseností vieme, že priame zapojenie cieľových skupín spolu s realizáciou preventívnych aktivít má vplyv na skvalitňovanie medzispoločenských vzťahov. Samozrejme, vzdelávanie a tréningy majú významný vplyv na zvyšovanie vedomostí a osobnej kompetencie zapojených jednotlivcov.

Dopravní asistenti začali pracovať začiatkom roka 2020. Čo bolo ich úlohou?

Dopravní asistenti (DOPAS), ktorí pôsobili ako dobrovoľníci, sa vzdelávali a následne šírili osvetu a pomáhali aj v podtatranských vlakoch. Spolupráca s vlakvedúcimi, komunikácia s cestujúcimi, pomoc pri porozumení a dodržiavaní prepravného poriadku bola len malá časť ich úloh. Neoceniteľná bola pomoc cestujúcim, najmä seniorom alebo rodičom s kočíkmi. Počas turistického sezóny pomáhali zorientovať sa aj turistom. DOPAS spolupracovali so školami, škôlkami, komunitnými centrami a pomáhali im pri organizácii aktivít o doprave či zabezpečení výletov s deťmi.

Ako sa situácia vo vlakoch zmenila, keď začali pracovať?

Projekt sme realizovali nakoniec iba desať mesiacov, počas ktorých sa 23 asistentov zúčastnilo intenzívneho vzdelávacieho programu v rozsahu 91 hodín. Realizovali viac ako 1 400 hodín osvetových aktivít a činností v prospech viac ako 3 300 klientov.

♦ Krehké spomienky. Irena Kroščenová z Hrabušíc

Postupne si asistenti budovali rešpekt medzi zamestnancami, cestujúcimi i medzi obyvateľmi komunit. Na aktivity reagovali asi najlepšie deti. Tešili sa z toho, že sa organizujú, pýtali sa, kedy bude ďalšia. Samotní asistenti si chválili, že spoznali nových ľudí, dozvedeli sa veľa nových vecí ale aj to, že mohli byť nápomocní.

Projekt mal trvať dvadsať mesiacov. Čo je s ním aktuálne?

Vzhľadom na posledné dva roky pandémie a finančné výzvy, ktorým Železničná spoločnosť Slovensko čelí, je projekt zastavený. Teší nás však, že svedectvá asistentiek a asistentov i zamestnancov železníc jasne svedčia o tom, že projekt bol napriek neľahkým začiatkom napokon úspešný, keďže dokázal okrem iného nenásilne usmerňovať správanie sa ľudí vo vlakoch aj na staniciach.

Babice v osadách – Misia 1000

Narodiť sa do rómskej osady nie je žiadna výhra. V tomto prostredí realizujete projekt Misia 1000. Pomáhate matkám prvých tisíc dní od počatia. O čom je tento projekt?

Projekt Misia 1000 je zameraný na kľúčových prvých tisíc dní od počatia dieťaťa. V projekte budujeme komunitné kapacity v oblasti starostlivosti o tehotné ženy počas pobytu v pôrodnici a po prepustení, a posilňujeme vzájomné vzťahy medzi komunitami.

V tomto roku zamestnáte vďaka Nórskej grantom desať babíc v okolí Spišskej Novej Vsi. Jednou z ich úloh je mamičkám radiť v tom, ako zdravšie žiť od počatia dieťaťa. Dá sa zdravšie žiť v prostredí osád?

Prostredie, v ktorom žijeme má výrazný vplyv na naše zdravie, či správanie. Výzvy spojené s vplyvom

generačnej chudoby sú enormné. Mnohé veci však vieme vedome ovplyvňovať, ak o nich vieme, ak si uvedomujeme ich dôležitosť a máme vôľu. Môžeme dbať viac na zloženie stravy, vyhýbať sa nikotínu a cukru, venovať pozornosť prevencii. Vieme dieťaťu vytvoriť podnetné prostredie nevyhnutné pre jeho správny vývin a rozvoj. Vieme toho spraviť veľa, ak máme potrebné vedomosti a podporu.

Pri vývine dieťaťa je dôležitá aj kvalitná strava. Jedným z problémov v osadách je však pravý opak – strava nie je kvalitná. A to už nehovoríme ani o prístupe k pitnej vode...

Zdravá strava nie je len o peniazoch, z veľkej časti je o vedomej voľbe. V prostredí marginalizovaných komunit nie je neobvyklé vidieť deti s fľaškami s cumlíkom a v nich naliatou malinovou, či nebudaj kokakolou. Slané čipsy, extrémne dávky cukru, fajčenie v blízkosti dieťaťa, nevhodná strava pre dieťa, to všetko je skôr o nedostatku porozumenia, že nášmu dieťaťu ubližujeme.

V jednom z rozhovorov ste uviedli, že následkom pandémie sú aj veľmi mladé mamičky. Aká je teda situácia v rómskych komunitách a aké máme riešenia?

Nie je žiadnym tajomstvom, že zvyšovanie ekonomickej úrovne má zásadný vplyv na celkový životný štýl.

My v ACEC veríme, že riešenie je vo vzdelávaní a v komunikácii. Vzdelávanie obyvateľov marginalizovaných komunit aj zvyšku spoločnosti, spolupráca a podporovanie realizácie overených efektívnych riešení, je cesta ako môžeme zvládnuť výzvy, ktorým ako spoločnosť čelíme.

Text: Roman Čonka, foto: archív ACEC

